

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
Навчально-науковий інститут фінансів, економіки, управління та права
Кафедра фінансів, банківського бізнесу та оподаткування

**Випускна робота бакалавра на тему
«Фінансова безпека бізнесу в Україні»**

Виконав: студент 4-го курсу, групи 401-ЕФ
Спеціальності
072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Таранець Б.В.
Керівник: д.е.н., професор, Онищенко С.В.
Рецензент: керівник ГУДКСУ у Полтавській
області, Чепурний О.В.

Засвідчую, що в цій роботі немає запозичень із
праць інших авторів без відповідних посилань
Таранець Б.В. _____

Підтверджую достовірність даних, використаних
у роботі
Таранець Б.В. _____

Полтава, 2022 року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ.....	8
1.1. Поняття і роль фінансової безпеки бізнесу в Україні та її структурні складові	8
1.2. Характеристика бізнес-середовища та особливості його формування в Україні.....	16
1.3. Концепції фінансової безпеки бізнесу та антикризового управління підприємством в Україні	24
1.4. Загрози фінансовій безпеці бізнесу в сучасних умовах	31
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ТА ОЦІНЮВАННЯ СТАНУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ.....	37
2.1. Основні методи та моделі для оцінювання фінансової безпеки бізнесу в Україні	37
2.2. Критерії та показники фінансової безпеки бізнесу	45
2.3. Аналіз фінансової безпеки бізнесу в Україні в умовах сучасних викликів та загроз.....	55
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ.....	75
3.1. Запобігання та зменшення негативного впливу загроз фінансовій безпеці бізнесу в умовах сучасних викликів та загроз	75
3.2. Концепції та напрями забезпечення фінансової безпеки бізнесу в Україні	86

				ВР 401-ЕФ 18096						
	П. І. Б.	Підпис	Дата							
<i>Розроб.</i>	<i>Таранець Б.В.</i>			Фінансова безпека бізнесу в Україні						
<i>Перевір.</i>	<i>Онищенко С.В.</i>									
<i>Н. Контр.</i>	<i>Онищенко С.В.</i>									
<i>Затверд.</i>	<i>Птащенко Л.О.</i>									
				<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 33%; text-align: center;">Літ.</td> <td style="width: 33%; text-align: center;">Арк.</td> <td style="width: 33%; text-align: center;">Акрюшів</td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">84</td> <td style="text-align: center;">3</td> <td style="text-align: center;">111</td> </tr> </table>	Літ.	Арк.	Акрюшів	84	3	111
Літ.	Арк.	Акрюшів								
84	3	111								
				<i>Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» Кафедра фінансів, банківського бізнесу та оподаткування</i>						

ВИСНОВКИ.....	96
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	102
ДОДАТКИ.....	111

				ВР 401-ЕФ 18096			
	П. І. Б.	Підпис	Дата	Фінансова безпека бізнесу в Україні	Літ.	Арк.	Акрущів
<i>Розроб.</i>	<i>Таранець Б.В.</i>				84	4	111
<i>Перевір.</i>	<i>Онищенко С.В.</i>				Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» Кафедра фінансів, банківського бізнесу та оподаткування		
<i>Н. Контр.</i>	<i>Онищенко С.В.</i>						
<i>Затверд.</i>	<i>Птащенко Л.О.</i>						

ВСТУП

Актуальність теми. Безпечне функціонування бізнесу в умовах світової кризи, зумовленої війною Росії проти України, пандемією COVID-19, та зростаючої кількості глобальних викликів і загроз є необхідною умовою забезпечення фінансової стабільності національної економічної системи та її швидкого відновлення в післякризовий період. Зниження сукупного попиту та пропозиції внаслідок воєнних дій, стрімке поширення корона-кризи змусило бізнес розробляти антикризові заходи, в зв'язку з неминучою загрозою фінансовій безпеці, стійкому і збалансованому розвитку. Війна та пандемія COVID-19 є викликом фінансовій безпеці бізнесу та каталізатором реальних і потенційних загроз із різним рівнем впливу залежно від галузевих особливостей, що унеможливають прибуткову діяльність та функціонування окремих бізнесових структур у цілому. Проблематика з мінімізації загроз та підвищення рівня фінансової безпеки бізнесу набуває все більшої актуальності та потребує нових пропозицій подолання кризових явищ у бізнес-середовищі.

Визначенню та узагальненню питання фінансової безпеки суб'єктів бізнесу присвячено фундаментальні наукові дослідження вітчизняних та закордонних вчених, таких як: О. Барановський [11], З. Варналій [12], С. Онищенко [13], В. Онищенко [14], Б. Іванюк [15], Т. Васильців [16], О. Ляшенко [17], М. Єрмошенко [18], В. Мартинюк [19], А. Сухоруков [20], О. Ладюк [21], І. Біла [22], М. Мельник [23], А. Бойко [24], Ю. Харазішвілі [25], Н. Насікан [22]. Зазначимо, що попри великий науковий інтерес до даної теми, недослідженою залишається проблематика впливу загроз та небезпек внутрішнього та зовнішнього характеру на бізнес-середовище та на рівень його фінансової безпеки.

Мета і завдання дослідження. Метою випускної роботи є поглиблення теоретичних положень, удосконалення методичних і практичних рекомендацій

щодо підвищення рівня фінансової безпеки бізнесу в умовах сучасних викликів та загроз.

Для досягнення даної мети у випускній роботі було сформульовано та розв'язано такі завдання:

- дослідити поняття і роль фінансової безпеки бізнесу та її структурні складові.
- охарактеризувати бізнес-середовище та розкрити особливості його формування.
- визначити основні концепції фінансової безпеки бізнесу та антикризового управління підприємством.
- ідентифікувати загрози фінансовій безпеці бізнесу в сучасних кризових умовах.
- обґрунтувати основні методи та моделі для оцінювання фінансової безпеки бізнесу.
- оцінити критерії та показники фінансової безпеки бізнесу.
- проаналізувати та змодельювати вплив сучасних загроз та небезпек на рівень фінансової безпеки бізнесу
- запропонувати механізм запобігання та зменшення негативного впливу загроз фінансовій безпеці бізнесу в сучасних умовах
- удосконалити концепції та напрями забезпечення фінансової безпеки бізнесу в Україні.

Об'єктом дослідження є процеси формування та зміцнення фінансової безпеки бізнесу України в умовах військової агресії Росії проти України та пандемії COVID-19.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та практичні рекомендації формування фінансової безпеки бізнесу та обґрунтування напрямів її забезпечення з урахуванням глобальних загроз та небезпек перед бізнес-середовищем України.

Методи дослідження. У процесі дослідження використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи: теоретичного узагальнення, аналізу та

синтезу, статистичного аналізу та групування, динамічної регресії, математичного моделювання, що сприяло встановленню залежності та дослідженню впливу чинників бізнес-середовища на формування фінансової безпеки бізнесу в Україні.

Практичне значення отриманих результатів. Методичні підходи, теоретичні положення, результати дослідження та висновки, викладені у випускній роботі, доведені до рівня прикладних рекомендацій, які в сукупності створюють підґрунтя для побудови цілісної системи формування фінансової безпеки бізнесу України.

Структура випускної роботи. Випускна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний зміст дипломної роботи викладено на 111 сторінках комп'ютерного тексту, що містить 23 рисунків, 5 таблиць, а також 10 додатків. Список використаних джерел налічує 84 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

1.1. Поняття і роль фінансової безпеки бізнесу в Україні та її структурні складові

В умовах нестабільності перед бізнесом гостро стоїть проблема забезпечення фінансової безпеки, оскільки його діяльність за своєю економічною природою є ризиковою і пов'язана зі значною кількістю як можливостей з одного боку, так і викликів – з іншого, що є джерелами загроз стабільній безперервній прибутковій діяльності підприємства та зростанню його ринкової вартості.

Актуальність випускної роботи обумовлена динамікою суспільних процесів як у глобальному, так і в національному вимірах, а також зміною концептуальних підходів до поняття безпеки. Водночас, війна, пандемія COVID-19 та виклики сучасних процесів глобалізації вимагають узгодження та розробки адекватного інструментарію безпекоорієнтованої державної політики, який допоміг би ефективно корегувати макроекономічну політику відповідно до ситуації.

Невід'ємною складовою економічної безпеки бізнесу є фінансова складова, яка відіграє провідну і вирішальну роль. Оскільки вона тісно пов'язана з розробленням фінансової політики та управлінням фінансами підприємств, тому багато аспектів фінансової безпеки бізнесу знаходять своє відображення саме в цих сферах діяльності підприємства. Використовуючи методичний інструментарій аналізу розвитку економічної безпеки бізнесу, акцент робиться на забезпечення такого стану, який би дозволив йому стабільно функціонувати та безпечно досягати поставлених цілей.

Визначенню поняття фінансової безпеки бізнесу не було приділено багато уваги, тому воно залишається недостатньо дослідженим та потребує подальшого розкриття його сутності у працях вітчизняних науковців.

Фінансова безпека бізнесу – це кількісно та якісно детермінований рівень його фінансового стану, що забезпечує стабільну захищеність пріоритетних збалансованих фінансових інтересів від ідентифікованих реальних і потенційних загроз зовнішнього і внутрішнього характеру, параметри якого визначаються на основі фінансової філософії та створюють необхідні передумови фінансової підтримки його зростання в поточному і перспективному періодах [26, с.127-129].

На основі аналізу наукових праць вітчизняних науковці та їхнього погляду, було систематизовано зміст поняття «фінансова безпека бізнесу».

Поняття фінансової безпеки бізнесу відображається через можливості підприємства:

- забезпечити ліквідність та платоспроможність, ділову активність, фінансову стійкість і достатню фінансову незалежність бізнесу в довгостроковому періоді.
- забезпечити оптимальне залучення фінансових ресурсів підприємства та їх ефективне використання.
- виокремлювати небезпеки та загрози фінансового стану підприємств та оперативно розробляти заходи щодо їх подолання.
- самостійно розробляти та впроваджувати фінансову стратегію.
- оцінювати фінансову стратегію кількісними та якісними показниками, які мають граничні значення.
- забезпечити достатню гнучкість при ухваленні фінансових рішень.
- забезпечити захищеність фінансових інтересів власників підприємства [1].

Основними завданнями фінансової безпеки бізнесу є:

- забезпечувати розвиток бізнесу та стабільність грошових розрахунків і основних фінансово-економічних параметрів.
- нейтралізувати негативну дію фінансових і банківських криз та умисних дій конкурентів, тіньових структур та розвиток підприємства.

- запобігати конфліктам між акціонерами, менеджерами та кредиторами з приводу розподілу, використання і контролю за грошовими потоками підприємства.
- оптимально для підприємства забезпечувати залучення та використання різних джерел фінансування.
- запобігати злочинам і адміністративним правопорушенням у фінансових правовідносинах [27].

Сутність фінансової безпеки проявляється в таких її характеристиках. По-перше, економічна безпека підприємства є одним із ключових факторів його діяльності та існування, при цьому фінансова безпека відіграє в цьому важливу роль. В загальному складі елементів економічної безпеки фінансова складова виступає в ролі базового значення рівня і структури фінансового потенціалу підприємництва в забезпеченні його мети – стійкий розвиток бізнесу та гармонізація інтересів.

Ця роль фінансової складової визначається такими основними положеннями:

- втілення в діяльність підприємства економічної стратегії, відбувається через матеріально-ресурне забезпечення, що є основою фінансової діяльності.
- потреба в стабільному та системному характері операцій, які пов'язані із фінансовою діяльністю підприємства.
- основний чинник який забезпечує стабільний економічний розвиток суб'єкта господарювання це фінансова діяльність.

Таким чином, виступаючи носієм фінансових заходів забезпечення ефективного економічного розвитку підприємства, фінансова безпека є об'єктом його економічного управління, що покладається на відповідні фінансові служби.

По-друге, фінансова безпека є системою кількісних і якісних параметрів фінансового стану підприємства, що в комплексі відображує рівень його фінансової захищеності.

Сутність даної характеристики яскраво відображають наступні положення:

- фінансова безпека це максимальний стан в якому може перебувати фінансовий стан підприємства, що визначає рівень його фінансової захищеності.
- лише сукупність об'єктивних факторів та параметрів дозволяє чітко окреслити фінансову безпеку суб'єкта господарювання, а отже визначити його фінансовий стан. При цьому фактори та параметри повинні підлягати кількісній та якісній оцінці.

По-третє, об'єктом забезпечення фінансової безпеки є сформована система пріоритетних збалансованих фінансових інтересів підприємства, які потребують захисту в процесі здійснення його фінансової діяльності.

Побудована система ключових та оптимальних фінансових інтересів підприємства є об'єктом фінансової безпеки. Досягнення цих інтересів є пріоритетним завданням при здійсненні фінансової діяльності підприємства.

Розглядаючи цю характеристику фінансової безпеки слід звернути особливу увагу на такі моменти:

- сталий розвиток та стабільне функціонування в майбутньому одні із ключових фінансових інтересів підприємства, тому створена система повинна базуватися не лише на поточних, а й на довгострокових цілях.
- на підприємстві повинна бути наявна гармонійна взаємодія всередині між його ключовими економічними інтересами та інтересами суб'єктів його фінансових відносин.

По-четверте, ідентифікація реальних і можливих ризиків та загроз зовнішнього та внутрішнього характеру ключовим економічним інтересам суб'єкта господарювання, на основі цього побудована комплексна система - є основою для досягнення фінансової безпеки.

По-п'яте, якісно побудована система фінансової безпеки підприємства є запорукою стабільності його ключових економічних напрямів розвитку, що є основою безпеки його фінансових інтересів та права власності.

Досліджуючи фінансову безпеку суб'єкта господарювання як постійну, незмінну систему, варто звернути увагу на наступні положення:

- постійність системи фінансової безпеки підприємства, вважається її динамічною характеристикою, адже вона трансформується та змінюється, в залежності від змін які зазнає суб'єкт господарювання.
- стабільність системи фінансової безпеки підприємства не є абсолютною.

На основі вище перелічених характеристик сутності фінансової безпеки можна стверджувати, що фінансова безпека підприємства – це «фінансовий стан, який характеризується, збалансованістю і якістю сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, що використовуються підприємством, також стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз та здатністю фінансової системи підприємства забезпечувати реалізацію його фінансових інтересів, місії та завдань достатніми обсягами фінансових ресурсів і забезпечувати ефективний і сталий розвиток цієї фінансової системи» [28].

Умови забезпечення фінансової безпеки підприємства такі:

- існування взаємозв'язку між ключовими фінансовими інтересами підприємства з інтересами його стейкхолдерів та зовнішніх партнерів.
- існування сформованої системи фінансової безпеки на основі поточних та потенційних загроз та небезпек, є ключовим фактором до реалізації економічно-фінансових інтересів підприємства.
- збалансованість і комплексність фінансових інструментів, які використовуються на підприємстві.
- постійний розвиток фінансової системи підприємства [29, с.114-116].

Максимально безпечні умови фінансової діяльності, мінімізація негативного впливу зовнішніх та внутрішніх небезпек, стабільний розвиток підприємства в майбутньому – є об'єктом фінансової безпеки.

Суб'єкти фінансової безпеки є керівництво підприємства та його персонал незалежно від займаних посад і виконуваних обов'язків.

Власники, інвестори, акціонери, зацікавлені сторони, керівництво та працівники всіх відділів та підрозділів – є суб'єктами фінансової безпеки підприємства.

Сучасна економічна наука дає підстави розглядати бізнес-середовище як складну, багатовимірну, поліфункціональну систему, яка формується суб'єктами економіки та інститутами, а також чинниками правового, політичного, соціального, економічного характеру, яка формується суб'єктами економіки та інститутами, а також чинниками правового, політичного, соціального, економічного характеру, які створюють умови функціонування і розвитку бізнесу, здійснення ділових відносин, використання потенціалу, досягнення цілей суб'єктів господарювання.

Особливістю бізнес-середовища є те, що воно має територіальну цілісність, у межах якої представлене господарюючими суб'єктами та інститутами з їх взаємозв'язками та взаємовідносинами.

Найчастіше суб'єкти господарювання починають замислюватися про свою безпеку після того, як виникли значні проблеми і позначилися фінансові втрати. Вирішення питань безпеки набуває особливої гостроти в умовах впливу зовнішнього середовища, динамізму та поліструктурності глобалізаційних процесів та постійних викликів. Бізнес-середовище визначає, наскільки сприятливими є умови ведення бізнесу, що своєю чергою визначає рівень витрат, ефективність та конкурентоспроможність.

Складна природа формування і розвитку бізнес-середовища та його об'єктно-системний характер породжують таку його властивість як багатоконтурність управління. При цьому на макрорівні повинні створюватися умови здійснення господарської діяльності, гармонізації інтересів бізнесу, розвиток сприятливого, безпекоорієнтованого бізнес-середовища, стабільності та досконалості інституційного базису, а на мікрорівні – стан захищеності від ризиків і загроз в усіх функціональних зонах діяльності бізнесу, забезпечується захист життєво важливих інтересів суб'єктів господарювання, здатність до розвитку та розширеного відтворення [15,30].

Рис. 1.1. Внутрішні суб'єкти та об'єкти фінансової безпеки бізнесових структур

Джерело: [15,30]

Реалізація суб'єктами фінансової безпеки поставлених планів та завдань, втілення в життя засад відповідно до стратегічної програми фінансової безпеки об'єкта господарювання – є предметом фінансової безпеки.

Організація фінансової безпеки підприємства ґрунтується на низці принципів, які дозволяють сформувавши відповідний механізм, який працює на попередження та зменшення негативного впливу загроз макро-, мезо- та мікросередовища. Дані принципи чітко виокремлюють основні підходи до ефективного функціонування системи фінансової безпеки на підприємстві.

Зважаючи на багатогранність поняття фінансової безпеки, труднощі взаємозв'язків і взаємозалежність різних її складових, не дозволяють відразу виокремити всі проблемні питання і, тим паче, висувати однозначні заходи їх

вирішення. Враховуючи це, варто визначити систему індикативних факторів та показників, які мають суттєвий вплив на підтримку та сталий розвиток фінансової безпеки підприємства.

Фактори та показники фінансової безпеки підприємства багатосторонні та різнобічні. Велика кількість факторів є загальновідомими та широкоживаними, при цьому існують і специфічні фактори, які використовують для вирішення специфічних завдань.

Основними факторами та показниками фінансової безпеки підприємства є: рівень забезпеченості фінансовими ресурсами; стійкість і стабільність фінансового стану; збалансованість фінансових потоків та розрахункових відносин; рівень контролю над зовнішніми та внутрішніми чинниками [31].

Також фінансову безпеку підприємства можна представити за багатьма факторними напрямками, але внутрішньовиробничі та поза виробничі фактори є основними. До внутрішньовиробничих факторів можна віднести: фінансовий, виробничо-технічний, інноваційно-технологічний, інформаційний та ін. Основним елементом поза виробничого фактору фінансової безпеки є маркетинговий, який складається з ринкового та інтерфейсного.

Варто зазначити, що можливість суб'єктів бізнесу протягом тривалого періоду часу результативно та незмінно здійснювати свою операційну (основну діяльність), фінансову діяльність, оптимально використовувати наявні фінансові ресурси, підтримувати їх на сталому рівні та мінімізувати вплив загроз внутрішнього та зовнішнього характеру, шляхом використання широкого набору фінансових заходів (контрольних, діагностичних, прогнозних) – визначається поняттям фінансової безпеки бізнесу.

Фінансова безпека бізнесу на сучасному розвитку України є складним процесом, який потребує в ефективному управлінні суб'єктів господарювання формування управлінського інструментарію ідентифікації та оцінки факторів фінансової безпеки підприємства, визначення інтегрального індексу фінансової безпеки, що дозволить приймати обґрунтовані управлінські рішення щодо аналізу, унеможливлення та нейтралізації негативного впливу зовнішніх та

внутрішніх загроз, що в свою чергу покращить бізнес-середовище України, забезпечить його сталий та ефективний розвиток у майбутньому.

1.2. Характеристика бізнес-середовища та особливості його формування в Україні

Гармонійний розвиток держави потребує одночасного задоволення матеріальних і духовних потреб населення, що згідно закону зростання потреб постійно видозмінюються. Крім того, для сталого розвитку країни потрібно забезпечити високоефективне використання наявних ресурсів, збереження, відтворення і охорону навколишнього середовища. Усе це неможливо реалізувати без відповідних фінансових можливостей. Саме тому одним із найважливіших завдань, що стоять перед державою, є розбудова конкурентоспроможної економіки. Створення сучасного, потужного та розквітаючого бізнес-середовища, можливе лише шляхом підвищення ефективності функціонування національної економіки та використання позитивного бізнес потенціалу.

Прийнято вважати, що бізнес-середовище – це багатогранна система, із складними функціональними зв'язками. У науковій літературі поняття бізнес – середовище розглядається як система всіх зовнішніх та внутрішніх, позитивних та негативних аспектів діяльності суб'єкта господарювання, що впливають на його діяльність.

Серед таких основних факторів та аспектів виокремлюють споживачів продукції, постачальників, конкурентів, державне регулювання, а також соціальні, політичні, технологічні, правові та екологічні умови [32]. Своєрідність бізнес-середовища полягає в тому, що воно існує у тісних взаємовідносинах із державними інститутами та має окреслені межі, тобто територіальну цілісність.

Бізнес-середовище можна поділити на дві складові частини: середовище прямого впливу та середовище непрямого впливу. Споживачів продукції,

постачальників, посередників та конкурентів відносять до середовища прямого впливу. Такі складові як, економічна, політична, природна, демографічна, правова, технологічна складова середовища відносять до непрямого впливу.

Зазвичай на прийняття управлінських рішень, розробку стратегії розвитку та формування основних цілей діяльності суб'єкта бізнесу мають вплив складові середовища непрямого впливу. Варто зазначити, що кожна складова середовища непрямого впливу в залежності від ситуації може суттєво вплинути на стратегію та технологію управління підприємством. В залежності від характеру змін суб'єкт підприємництва може отримати новий поштовх до розвитку або взагалі припинити свою діяльність.

За визначенням Світового банку, бізнес-середовище складається з набору інституціональних, нормативно-правових та регуляторних умов, за яких працює бізнес [33].

Говорячи про інституціональні умови, варто зазначити, що вони створюються в залежності від державної системи регулювання та програм щодо підтримки та розвитку бізнес-середовища. Нормативно-правові умови регламентують взаємозв'язки суб'єктів бізнес-середовища, в той час як регуляторні умови окреслюють процеси взаємодії держави та бізнесу, стосовно питань регулювання їхньої діяльності та процесами пов'язаними із ліцензуванням, сертифікації та реєстрації.

Відповідно до законодавства України підприємництво – це самостійно, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. Суб'єкти господарювання залежно від кількості працюючих та доходів від будь-якої діяльності за рік можуть належати до суб'єктів малого підприємництва, у тому числі до суб'єктів мікропідприємництва, середнього або великого підприємництва [1].

Для бізнес-середовища характерними є наступні його особливості:

- бізнес-середовище має властивості територіальної цілісності.

- одним із чинником, який забезпечує розвиток національної економіки, сприяє підвищенню багатства та добробуту населення – є бізнес середовище, що є частиною суспільного середовища.
- функцією якості бізнес-середовища є ефективність економічних процесів у країні.
- характер функціонування суб'єктів господарювання, виконання ними ділових відносин та функцій з клієнтами, постачальниками та партнерами знаходиться в залежності від бізнес-середовища яке формується під впливом факторів політичного, правового, соціального та економічного характеру.

Значення основних показників, що характеризують діяльність суб'єкта господарювання, такі як ефективність основної діяльності, рівень витрат та конкурентоспроможність залежать від рівня розвитку бізнес – середовища та якості умов ведення бізнесу. Під бізнес-кліматом у сучасній літературі розуміють адміністративні процедури започаткування, ведення та припинення бізнесу, захист прав власності інвесторів, кредиторів та акціонерів, антимонопольне регулювання, підтримка розвитку малого та середнього бізнесу тощо. Існуюче бізнес середовище має безпосередній вплив на діяльність підприємства, на рівень його витрат. На галузь економіки вплив відображується у структурі ринку та наявних на ньому конкурентів, на рівні національної економіки – на інвестиційну привабливість країни [34].

Побудова та розвиток бізнес – середовища в Україні має свої особливості. По-перше, його становлення відбувається без первісного нагромадження капіталу, для середовища не характерний тривалий розвиток підприємницького менталітету та навичок, зазвичай прийнятті рішення які стосуються бізнес-середовища, не можливо однозначно оцінити позитивно.

Тривалий період часу середовище існувало без сталої стратегії розвитку, що призвело до наявності численних проблем, серед них:

- «непрозора» система відносин, щодо питань врегулювання та реформування власності, наявність значної частки іноземного капіталу в національній сфері економіки та стратегічно-важливих підприємствах.
- високий рівень корупції на рівні органів державної влади, щорічне збільшення частки та обсягів тіньової економіки.
- високий рівень впливу представників органів державної влади на діяльність великих підприємств, прийняття ними нераціональних управлінських рішень, які шкодять фінансовій стабільності та конкурентоспроможності під впливом представників.

Для визначення особливостей та стану розвитку ключових елементів бізнес-середовища фахівці використовують ряд глобальних рейтингів, які визначаються міжнародними організаціями, фондами, провідними університетами та компаніями.

«Doing Business» - дослідження Світового банку, яке ставить собі за мету оцінити рівень бізнес-середовища певної країни, дізнатися як законодавче регулювання та нововведення впливають на його розвиток. Сформований рейтинг містить інформацію про наявний бізнес-клімат 190 країн, оцінка клімату відбувається за 10-ма основними показниками. Варто зазначити, що у 2021 році Світовий банк оголосив, що публікування звіту «Doing Business» більше відбуватися не буде, через низку репутаційних ризиків [35].

Особливість даного рейтингу полягає в тому, що кожен показник має рівну вагу, при цьому до розрахунку не приймаються такі дані як макроекономічна політика, рівень розвитку інфраструктури, кваліфікація робочої сили, коливання валютних курсів, думки іноземних інвесторів, фінансова безпека і рівень корупції, адже головною метою є оцінити лише вплив державного регулювання на розвиток бізнесу. Отримані результати аналізують та розміщують країни в рейтингу, де чим вища позиція, тим кращі умови введення бізнесу.

Загальне місце України у Рейтингу та показники за десятьма напрямками наведено у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Оцінка умов ведення бізнесу в Україні за 2019-2020 рік

Ключові показники	2019 рік	2020 рік	Зміна
Загальне місце в рейтингу	71	64	7
Реєстрація підприємств	56	61	-5
Отримання дозволів на будівництво	30	20	10
Підключення до електромереж	135	128	7
Реєстрація власності	63	61	2
Отримання кредитів	32	37	-5
Захист прав інвесторів	72	45	27
Оподаткування	54	65	-11
Міжнародна торгівля	78	74	4
Забезпечення виконання контрактів	57	63	-6
Відновлення платоспроможності	145	146	-1

Джерело: [36]

Проаналізувавши дані таблиці 1.1 можемо стверджувати, що Україна підвищила своє місце в рейтингу на 7 позицій, відбулося зростання ключових показників за 5 індикаторами.

По-перше, показник «захист прав інвесторів» підвищився на 27 позицій (з 72 на 45). Було запроваджено більш суворіші вимоги до детального розкриття інформації про операції компаній із зацікавленими сторонами, які можуть бути пов'язані з мажоритарними власниками, задля захисту прав міноритарних інвесторів.

По-друге, показник «отримання дозволів на будівництво» підвищився на 10 позицій (з 30 до 20). Отримання дозволів на будівництво стало більш доступним, за рахунок зменшення пайових внесків. Для отримання дозволу на будівництво більше не потрібно наймати зовнішнього спостерігача та впроваджувати систему онлайн-повідомлень.

По-третє, показник «підключення до електромереж» підвищився на 7 позицій (з 135 на 128). Було підвищено надійність постачання енергоносіїв, впроваджено систему компенсацій за їх відключення. Отримання електроенергії стало більш простішим, адже було проведено оптимізацію випуску технічних умов та додано географічну інформацію.

По-четверте, показник «міжнародна торгівля» підвищився на 4 позиції (з 78 на 74). Було оптимізовано процес імпорту автозапчастин, відбулося зменшення часу на їх імпорт, за рахунок спрощення умов до сертифікації.

По-п'яте, показник «реєстрація власності» підвищився на 2 позиції (з 63 на 61). Відбулося спрощення процесу реєстрації власності, завдяки реформі в системі управління земельним ресурсами.

За наступними напрямками було проведено недостатньо реформ, тому відбулося зниження позицій України: оподаткування (65 позиція), забезпечення виконання контрактів (63 позиція), реєстрація підприємств (61 позиція), відновлення платоспроможності (146 позиція), отримання кредитів (37 позиція).

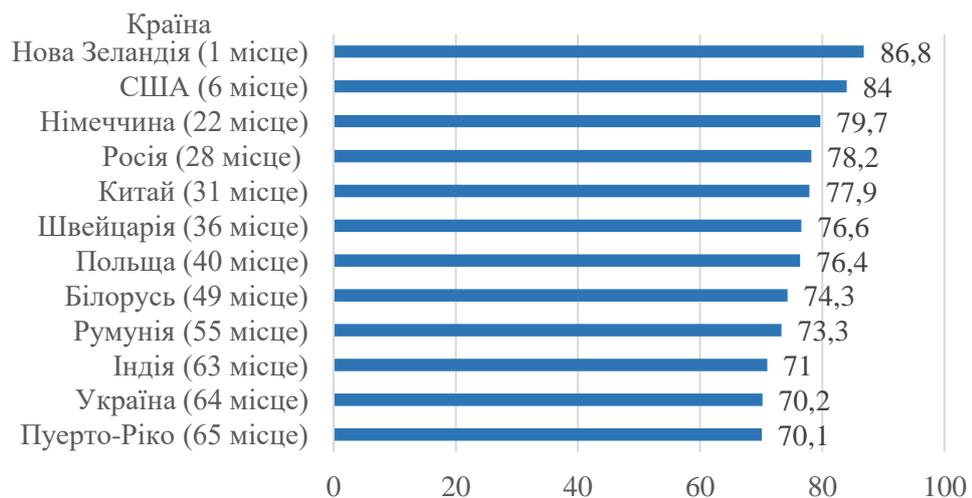

Рис. 1.2. Місце України та країн світу за індексом «Doing Business-2020»
Джерело: [36]

Варто зазначати, що за 2020 рік Україна значно покращила свій бізнес-клімат, проте займає не найкраще місце, адже інші країни також активно впроваджували реформи для покращення бізнес-середовища.

Україна покращила свої позиції у рейтингу «Doing Business-2020» на сім позицій і посідає тепер 64 місце. Сусідні з Україною 63 місце посіла Індія, а 65 – Пуерто-Ріко. При цьому усі географічні сусіди України мають кращі

показники у цьому рейтингу. Так, Росія посіла 28 місце, Польща – 40, Білорусь – 49, Румунія – 55. Лідером рейтингу є Нова Зеландія.

Покращення або погіршення бізнес-середовища, прямо корелює із динамікою кількості суб'єктів господарювання. Так, в Україні, згідно з даними Державної служби статистики, станом на 1.04.2022 року загальна кількість суб'єктів господарювання складала 1443,03 тис. одиниць, що на 519,16 тис. одиниць менше відповідного показника 2021 року. Зменшення кількості суб'єктів господарювання пояснюється початком військової агресії Росії проти України. Яскравим прикладом того, що в період з 2019 по 2020 рік бізнес-клімат України покращувався, є поступове зростання кількості суб'єктів господарювання (рис.1.3) [37].

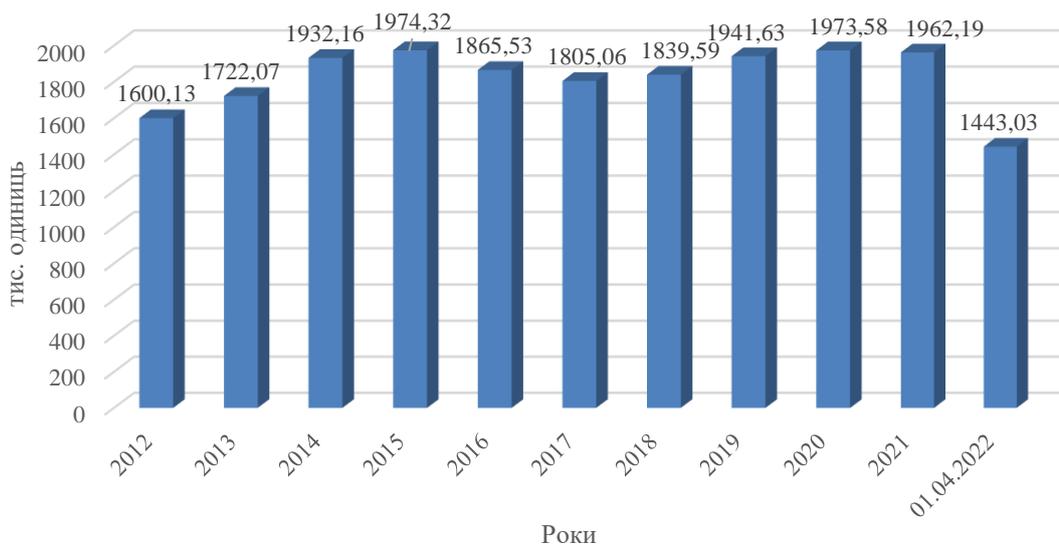

Рис. 1.3. Динаміка кількості суб'єктів господарювання в Україні за 2010 – 1.04.2022 рр.

Джерело: [37]

Дослідимо вплив окремих умов бізнес-середовища на функціонування бізнесу в Україні.

В Україні підприємницьку діяльність регулюють закони та підзаконні акти. Основними є Господарський [1], Податковий [2] і Цивільний кодекси України [3], Закони «Про зовнішньоекономічну діяльність» [4], «Про державну

реєстрацію юридичних і фізичних осіб-підприємців» [5], «Про ліцензування деяких видів господарської діяльності» [6] та інші. Головною проблемою є дисбаланс між нормативно-правовою базою та бізнесом. Це проявляється у подвійному трактуванні певних норм, їх нераціональності та необґрунтованості.

На сьогодні, однією із основних причини закриття малого та середнього бізнесу та великих підприємств є не лише недосконале управління та конкуренція, а й постійні зміни умов введення бізнесу, високий рівень корупції контролюючих органів державної влади, тиск на бізнес з боку цих органів.

Варто відмітити, що соціальні настрої в суспільстві суттєво впливають на умови підприємницького середовища. Так, політична ситуація, бідність українського населення породжують соціальну напругу, що в свою чергу не сприяє соціальній відповідальності не лише бізнесу, а окремого індивіда.

Зазначимо, що підприємства та МСБ України, на сьогодні відчувають гостру потребу не лише коштів, а й вітчизняних чи іноземних інвестицій, при цьому високі відсоткові ставки за кредитами лише погіршують цю ситуацію. Через це, бізнес не може скористуватися своєю основою функцією, а саме здатністю до швидкого впровадження новинок науково-технічного прогресу. Як наслідок, більшість суб'єктів господарювання України, характеризуються зношеною матеріально-технічною базою, відсутністю кваліфіковано управлінського персоналу та неактуальними методами управління.

Стан та якість розвитку інфраструктури країни віддзеркалює стан та якість розвитку бізнес-середовища. За досвідом європейських країн чим краще розвинута інфраструктура тим легше бізнесу функціонувати, вона створює підґрунтя для стимулювання та розвитку підприємницької діяльності, дозволяє малому бізнесу швидко пройти адаптацію до ринкових умов. При цьому в Україні запроваджуються програми розвитку інфраструктури, але все рівно вона залишається на досить низькому рівні.

Відмітимо, що низький рівень рентабельності та доходів від операційної діяльності, перевищення кредиторської заборгованості над дебіторською,

зростання кількості збиткових підприємств, які складають майже 1/3 від всіх суб'єктів господарювання, низький рівень заробітних плат є індикаторами низького рівня фінансової безпеки бізнесу України.

Також, в Україні в цілому та окремо по регіонах до сих пір не створено сприятливого бізнес-клімату який дозволить суб'єктам господарювання постійно розвиватися та стало функціонувати. Це в свою чергу породжує цілу низку проблем та загроз фінансовій безпеці, стримує притік капіталу з інших країн, відповідно сповільнюються процеси модернізації та оновлення підприємств. Морально застарілі основні фонди, кабальні умови кредитування та недосконалість системи оподаткування унеможлиблює ефективну операційну, економічно-фінансову діяльність підприємств, спонукає власників бізнесу до переходу від «прозорої» діяльності до «тіньової».

1.3. Концепції фінансової безпеки бізнесу та антикризового управління підприємством в Україні

Створення концепції фінансової безпеки є одним із основних факторів для досягнення високого рівня фінансової безпеки бізнесу.

Концепції – система поглядів, на те чи інше розуміння явищ, єдиний визначений замисел. Існують наступні концепції фінансової безпеки [38, с.17-18].

Система забезпечення фінансової безпеки бізнесу повинна починатись з формування загальної концепції забезпечення фінансової безпеки, що представляє собою комплексну систему поглядів на ключові інтереси бізнесу у фінансовій сфері, принципи і засоби їх реалізації та захисту від внутрішніх та зовнішніх загроз.

Для прийняття правильних фінансових рішень, починаючи від домогосподарств і закінчуючи державними фінансами, необхідно чітко уявляти закономірності розвитку фінансових ринків, знати основні концепції фінансової безпеки.

Рис. 1.4. Концепції фінансової безпеки бізнесу та антикризового управління підприємством

Джерело: [38]

Виробнича концепція – прогрес зосередження речових та особистих факторів виробництва та обсягів виробництва на великих підприємствах. Розрізняють такі основні напрями концепції виробництва:

Горизонтальна інтеграція – характерна для початку ХХ ст., її суть полягає в концентрації в одних руках найбільшої частки виробництва тієї чи іншої галузі.

Вертикальна інтеграція – проникнення великих компаній в інші галузі, які є послідовними ступенями виробничого циклу.

Диверсифікація – проникнення великих компаній в інші галузі, які не знаходяться в прямому виробничому чи функціональному зв'язку з їх основною галуззю.

Головний критерій концепції виробництва у промисловості – максимальне використання факторів виробництва. Показники рівня концепції: розмір підприємства (чисельність працюючих, річний випуск продукції, вартість основних фондів), рівень концентрації окремих видів продукції.

Джерела ефективності концепції: зниження фондомісткості продукції, економія на поточних витратах (висока продуктивність праці, економія умовно-постійних витрат, зниження витрат предметів праці). Оптимальний розмір підприємства визначається виходячи із мінімізації капітальних та поточних витрат на виробництво продукції та її доставку до місця споживання.

Недоліки концепції: зростання транспортних витрат, погіршення керованості підприємства, значні строки будівництва та освоєння потужностей, посилення монополізму на ринках та ін. У період реструктуризації економіки України стає важливим процес – деконцентрація виробництва: утворення малих і середніх підприємств, поділ великих підприємств. Переваги деконцентрації проявляються у мобільності та гнучкості малого та середнього бізнесу, зниження транспортних витрат, високоефективному управлінні підприємством, сприянні розвитку конкуренції на ринках, можливості ризикувати та швидко оновлювати асортимент продукції та обладнання.

Концепція управління поведінкового напрямку полягає в підвищенні ефективності організації за рахунок підвищення ефективності її людських ресурсів, правильне застосування науки на поведінку завжди буде сприяти підвищенню ефективності працівника та організації.

Концепція інтенсифікації комерційних зусиль – споживачі не можуть купувати товари організації в необхідних кількостях, якщо вона не докладе значних зусиль у сфері збуту.

Концепція капіталу – процес укрупнення індивідуальних капіталів внаслідок капіталізації частини додаткової вартості. Капіталізація капіталу доповнюється процесом централізації капіталу.

Концепція маркетингу – філософія ринкового управління, заснована на визначенні потреб і реальних споживчих оцінок асортименту та якості товару, визначенні необхідності пристосування виробництва та збуту до цих потреб та оцінок.

Концепція нового товару – особливістю є те, що обґрунтовується не лише новостворений товар, його характеристики та якості, місце на споживчому

ринку та мета його створення, а й розгляд його як єдине ціле з іншими підрозділами підприємства, як його створення та просування впливає на функціонування підприємства.

Концепція стратегічних господарських підрозділів – базується на відокремленні в рамках одного підприємства структурних підрозділ та призначення їх центрами прибутку. Відбувається рух управлінського персоналу та персону нижчого рівня до центрів прибутку, що пов'язано із потребою у кваліфікованих працівників задля досягнення економічних цілей підприємства.

Концепція управління за цілями – фокусується на досягненні цілої низки стратегічних цілей та завдань підприємства, у зв'язку з цим керівники повинні мати чітку візію, щодо стану підприємства в майбутньому. Персонал вищого рівня встановлює цілі для працівників нижчого рівня, які прикладають максимум зусиль на досягнення стратегічних цілей підприємства. Перевагою даної концепції є те, що кожен працівник може сформулювати свої власні цілі, які відповідають глобальним цілям підприємства, виконання власних цілей приближує підприємство до бажаного стану в майбутньому, тим самим покращує відносини між керівниками та підлеглими.

Сутність антикризового фінансового управління проявляється в тому, щоб унеможливити фінансову кризу на підприємстві та подолати і мінімізувати її негативні наслідки для діяльності підприємства.

Антикризове фінансове управління являє собою систему принципів і методів розробки та реалізації комплексу спеціальних управлінських рішень, що направлені на попередження і подолання фінансових криз підприємства, а також мінімізацію їх негативних наслідків [39, с.23-25].

Досягнення високих фінансових результатів та виконання стратегічних цілей підприємства незважаючи на дію негативних зовнішніх чи внутрішніх факторів, ефективне управління персоналом та підтримка всередині колективу здорових відносин – мета антикризового управління.

Прогнозовані та реальні причини кризи, негативні фактори, які призводять до дисбалансу в діяльності підприємства – предмет антикризового управління.

Мінімізація негативного впливу необґрунтованих управлінських рішень, зниження ймовірностей настання кризових ситуацій на підприємстві, підсилення стратегічного потенціалу, критичне осмислення негативного впливу попередніх криз та формування об'єктивних висновків з них, на основі цього підвищення своєї конкурентної позиції на ринку – головні завдання антикризового управління.

Сукупність дій та рішень, які спрямовані на основну діяльність підприємства, що дозволяють спрогнозувати, передбачити, подолати наслідки фінансових криз та підтримувати сталий розвиток підприємства і його фінансову стійкість – під цим варто розуміти механізм антикризового управління.

Впровадження механізму антикризового управління необхідно суб'єкту господарювання задля зменшення впливу негативних факторів на його діяльність, забезпечення його гнучкості для реагування на несподівані зміни зовнішнього чи внутрішнього середовища, дотримання високої ефективності використання фінансових ресурсів попри будь-яких умов.

Під системою антикризового управління підприємством варто розуміти, цілісну систему механізмів та інструментів використання яких дозволить суб'єкту господарювання мінімізувати вплив негативним явищ, передбачити їх в майбутньому та бути адаптивним до змін умов функціонування.

Основними складовими системи антикризового управління є: об'єкти та суб'єкти, цілі та функції антикризового управління

Можливі кризові явища та існуюча фінансова криза у економічно-фінансовій діяльності підприємства, способи її вирішення та запобігання – є об'єктом антикризового управління.

Кваліфіковані особи, які мають знання щодо використання методів та інструментів антикризового управління, ефективно їх використовують задля досягнення мети – є суб'єктами антикризового управління.

До основних функції системи антикризового управління можна віднести:

- передкризове управління підприємством – основне завдання полягає у вчасному виявленні потенційних загроз для діяльності підприємства, з метою запобігання кризи.
- управління в умовах кризи – здатність підтримувати операційну діяльність підприємства, зберігати фінансову стійкість на належному рівні.
- управління процесами виходу з кризи – спрямоване на мінімізування негативного впливу на діяльність підприємства під час та після кризових явищ.
- післякризове управління підприємством – відновлення основних видів діяльності підприємства, повернення їх на докризовий рівень та майбутній розвиток підприємства.

Процес створення та формування системи антикризового управління передбачає вибір інструментів та методів. Обрані інструменти та методи умовно можливо поділити на спеціальні (державні) та підприємницькі.

Діагностика – це процес детального та поглибленого аналізу проблем, виявлення факторів, що впливають на них, підготовки всієї необхідної інформації для прийняття рішення, а також виявлення головних аспектів взаємозв'язку між проблемами, загальними цілями та результатами діяльності суб'єкта підприємництва [40, с.134-137].

Сутність процесу діагностики полягає в формуванні дослідження в процесі якого оцінюють стан в якому знаходиться суб'єкт господарювання та проводять пошуки шляхів виходу з нього. У залежності від того, як детально проводиться оцінка фінансового стану підприємства, розрізняють експрес-діагностику та фундаментальну діагностику.

В основу експрес-діагностики покладено аналіз поточної фінансової діяльності суб'єкта господарювання. Аналізуються ЧГП підприємства, структура капіталу, активів, поточні зобов'язання, гудвіл та рівень витрат підприємства. Основним завданням експрес-діагностики є оцінка масштабів кризового стану в якому опинився суб'єкт господарювання.

Фундаментальна діагностика поглиблює результати експрес-діагностики. За допомогою факторного аналізу та прогнозування відбувається прогнозування подальшого розвитку фінансової кризи та оцінюється здатність підприємства її подолати в розрізі найближчого часу.

Процес антикризового фінансового управління підприємством складається з таких етапів.

Перший етап – проведення систематичного моніторингу фінансового стану підприємства з метою раннього виявлення ознак фінансової кризи.

Другий етап – розробка системи профілактичних заходів із запобігання фінансовій кризі при діагностуванні передкризового фінансового стану підприємств.

Третій етап – ідентифікація параметрів фінансової кризи при діагностиці її настання.

Четвертий етап – дослідження факторів, що зумовили виникнення фінансової кризи підприємства і генерують загрозу її подальшого поглиблення.

П'ятий етап – оцінка готовності та наявності фінансових ресурсів, сприятливих умов для подолання фінансової кризи.

Шостий етап – розроблення та втілення в життя комплексної дорожньої карти для виходу підприємства з фінансової кризи.

Сьомий етап – контроль реалізації основних пунктів програми задля виходу підприємства з фінансової кризи.

Восьмий етап – розробка та реалізація заходів з усунення підприємства негативних наслідків фінансової кризи [40, с. 201-203].

Зазначимо, що концепції фінансової безпеки еволюціонують, подібно до світових, економічних і політичних тенденцій, так як зовнішнє бізнес-

середовище постійно змінюється, а разом з ним і мікросередовище суб'єктів господарювання.

Таким чином, антикризове управління підприємством являє собою ефективну систему інструментів та механізмів управління фінансовою діяльністю підприємства спрямовану на виявлення індикаторів фінансової кризи, передбачення потенційних загроз, зменшення впливу фінансової кризи на господарську діяльність підприємства та розроблення дорожньої карти для виходу підприємства із кризи.

1.4. Загрози фінансовій безпеці бізнесу в сучасних умовах

Здатність протистояти загрозам та небезпекам зовнішнього середовища та нівелювати збитки від негативних явищ, які впливають на різноманітні аспекти безпечної діяльності суб'єкта господарювання – визначається рівнем фінансової безпеки. До загроз та небезпек фінансовій безпеці бізнесу відносять реальні дії фізичних та юридичних осіб, що здатні порушувати гармонійний стан суб'єкта бізнесу та здатні призвести до отримання ним фінансових втрат, або навіть ліквідації.

Загрози – це потенційні небезпеки зовнішнього та внутрішнього середовища, в умовах яких суб'єкт господарювання здійснює свою діяльність. Загрози фінансовій безпеці можна кількісно оцінити, в такому випадку вони позначають величину отриманих збитків, або рівень зниження фінансово-економічного потенціалу суб'єкта бізнесу.

Класифікація загроз фінансовій безпеці бізнесу [41, с.79-80]:

1. За джерелом виникнення всі загрози можна поділити на зовнішні та внутрішні. Серед зовнішніх загроз виділяють розкрадання матеріальних засобів і цінностей особами, що не працюють у цій фірмі, промислове шпигунство, незаконні дії конкурентів, зди́рство з боку кримінальних структур. До зовнішніх загроз фінансовій безпеці підприємства відносять також спекулятивні операції з цінними паперами підприємства, цінову та інші форми

конкуренції, агресивну купівлю акцій підприємства зовнішнім інвестором, лобіювання конкурентами негативних рішень органів влади.

Серед внутрішніх загроз можна виділити такі, як розголошення власними співробітниками конфіденційної інформації, низька кваліфікація фахівців, неефективна робота служби фінансової або економічної безпеки й осіб, що відповідають за перевірки, неефективне фінансове планування та управління активами, неефективне управління ринком акцій підприємства, помилки у роботі дивідендної політики

2. Залежно від джерела виникнення загрози поділяють на об'єктивні та суб'єктивні. Об'єктивні загрози фінансовій безпеці підприємства спричинені чинниками та явищами навколишнього середовища і виникають незалежно від прийнятих управлінських рішень. Серед цих загроз варто відзначити стан світової фінансової кон'юнктури, суспільно-політичні процеси в країні, наукові відкриття, форс-мажорні обставини тощо. Суб'єктивні загрози спричинені свідомими або несвідомими діями чи бездіяльністю суб'єкта безпеки, різних органів влади та організацій.

3. За ступенем важкості наслідків виділяють загрози з високою, значною, середньою і низькою важкістю наслідків. Висока важкість наслідків означає, що реалізація цих загроз може призвести до різкого погіршення фінансового стану підприємства, що спричинить припинення його діяльності або спричинить таких втрат, результатом яких стане ліквідація підприємства у короткій перспективі.

Загрози з високим рівнем важкості наслідків, завдають підприємству значної шкоди, негативно впливають на його операційну діяльність, провокують збільшення витрат та на їх подолання потрібно багато часу та фінансових ресурсів.

Загрози із середнім рівнем важкості порівнюють із поточними витратами підприємства на свою діяльність, при цьому подолання наслідків цих загроз не потребує значних затрат у часі.

Загрози із низьким рівнем важкості наслідків суттєво не впливають на діяльність підприємства, його конкурентоздатність.

4. Загрози поділяються за об'єктом посягань. Об'єктами посягань виступають насамперед ресурси: трудові (персонал), матеріальні, фінансові, інформаційні. Загрози трудовим ресурсам здатні проявлятися у негативних впливах на фізичний або психологічний стан працівників з метою отримання конфіденційної інформації про підприємство. Результатом реалізації матеріальним ресурсам може бути втрата або псування виробничих фондів підприємства, пошкодження будівель, приміщень, систем зв'язку, зумовлена діями чи бездіяльністю певних суб'єктів. Ненадійність постачальників та партнерів, фінансово-кредитних установ як результат реалізації загроз фінансовим ресурсам здатна спричинити втрату фінансових ресурсів, зменшення власного капіталу і зниження ринкової вартості підприємства, зменшення фінансової стійкості та ліквідності підприємства.

5. За можливістю здійснення загрози фінансовій безпеці поділяються на реальні та потенційні. Реальні загрози існують об'єктивно в досліджуваній період часу або з достатньо великою ймовірністю здатні виникнути в наступні періоди, тобто їх реалізація є неминучою. Потенційні загрози можуть настати під час реалізації певних суб'єктивних чи об'єктивних умов.

6. За тривалістю дії загрози поділяють на тимчасові, які діють протягом обмеженого періоду часу, і постійні, які діють протягом усього періоду існування системи фінансової безпеки підприємства.

7. За частотою дії загрози фінансовій безпеці поділяються на одноразові, виникнення яких має одноразовий характер, та багаторазові, які проявляються час від часу або з певним інтервалом під впливом певних чинників внутрішнього й зовнішнього середовищ.

8. Загрози фінансовій безпеці підприємства за суб'єктами загроз поділяються на: загрози з боку кримінальних структур, загрози з боку конкурентів, загрози з боку контрагентів, загрози з боку власних працівників, загрози з боку держави, форс-мажорні загрози.

9. За формою збитку виділяють загрози, реалізація яких завдає прямого збитку, і загрози, реалізація яких призведе до упущеної вигоди.

Відмітимо, що через велику кількість загроз фінансовій безпеці та їх різноманітний вплив на діяльність підприємства, одну і ту ж загрозу можливо віднести до різних груп класифікації.

Для забезпечення максимального рівня фінансової безпеки суб'єкта господарювання, потрібно проводити діяльність, щодо захисту від загроз та мінімізації їхнього негативного впливу. Створення комплексної системи механізмів та заходів, що застосовуються для підтримки сталого рівня фінансової безпеки суб'єкта бізнесу, потребує розгляду загроз та небезпек більш детально. Однією із головних умов ефективного функціонування комплексної системи механізмів та заходів, є використання затвердженого методу оцінювання збитків. Даний метод має бути основним орієнтиром під час планування та проведення основної діяльності підприємства, базою та інструментом контролю.

Чітке окреслення множини завдань, які потребують першочергово вирішення – є основою для застереження щодо загроз фінансовій безпеці. Дані завдання включають: 1) забезпечити та постійно підтримувати високий рівень кваліфікації працівників, 2) забезпечити постійний розвиток матеріально-технічної бази та оновлення основних фондів підприємства з метою досягнення необхідного рівня конкурентоспроможності, 3) досягти високої ефективності менеджменту підприємства, 4) забезпечити фінансову стійкість та економічне зростання підприємства.

Важливість проблеми забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства визначає такі головні сфери діяльності для створення ефективної системи фінансової безпеки підприємства та механізму її моніторингу, як: 1) стратегічне планування фінансово-господарської діяльності підприємства, 2) бюджетування як найефективніший метод планування з метою забезпечення безпеки, 3) оперативне управління фінансово-господарською діяльністю

підприємства, 4) організація поточного контролю за виконанням планів діяльності підприємства та фінансовими бюджетами [42].

Сучасні виклики та загрози для національної економіки України, потребують побудови ефективної, раціональної стратегії управління фінансовою безпекою бізнесу, задля об'єктивного оцінювання її рівня, передбачення загроз та ефективне їх подолання.

Отже, підсумовуючи перший розділ дипломної роботи можна зробити наступні висновки.

Поняття фінансової безпеки бізнесу є відносно новим і багатогранним, при цьому потребує наукового дослідження та обґрунтування. Під фінансовою безпекою бізнесу варто розуміти такий стан суб'єкта господарювання, за якого відбувається його протидія негативним факторам зовнішнього та внутрішнього середовища, забезпечення його основою діяльністю, підтримка фінансової стабільності та його сталий розвиток згідно визначених стратегічних цілей підприємства.

Під поняттям бізнес – середовище розглядається як система всіх зовнішніх та внутрішніх, позитивних та негативних аспектів діяльності суб'єкта господарювання, що впливають на його діяльність. Виокремлено вплив окремих умов бізнес-середовища на функціонування суб'єктів господарювання в Україні, а саме: нормативно-правова база, політична ситуація, соціальні настрої в суспільстві, науково-технічний рівень та стан основним засобів, рівень розвитку ринкової інфраструктури.

Розглянуто концепції фінансової безпеки бізнесу та антикризового фінансового управління підприємства. Серед основних концепцій фінансової безпеки бізнесу можна виділити: виробничу концепцію, сутність якої розкривається у максимально ефективному використанню факторів виробництва, концепцію управління поведінкового напрямку, основою якої є підвищення рівня ефективної діяльності організації, за рахунок підвищення

ефективності її людських ресурсів, концепцію капіталу яка базується на капіталізації частини додаткової вартості задля процесу укрупнення індивідуальних капіталів, концепцію маркетингу, яка заснована для визначення попиту і пропозиції на продукцію, пошуків шляхів просування нового товару. Антикризове фінансове управління підприємством являє собою складну систему принципів та управлінських рішень, які дозволяють мінімізувати негативний вплив на діяльність підприємства під час настання непередбачуваних обставин, подолати фінансові кризи підприємства.

Забезпечення фінансової безпеки бізнесу залежить від цілого комплексу факторів. Їх комбінація є передумовою формування і забезпечення необхідного рівня безпеки. Залежно від напрямку впливу та джерел їх виникнення фактори можуть здійснювати вплив на внутрішню чи зовнішню фінансову безпеку, що у сукупності визначить загальний стан забезпечення фінансової безпеки підприємства. Також фінансова безпека підприємства схильна до впливу посилюючих і дестабілізуючих чинників як зовнішнього, так і внутрішнього впливу, які у своїй сукупності стосуються трьох складових економічного процесу: засобів отримання доходу; методів збереження активів та шляхів витрачання доходу.

Рівень фінансової безпеки характеризує максимально прийнятний стан функціонування суб'єкта господарювання, при якому показники операційної, фінансової, інвестиційної діяльності знаходять на високому рівні, підприємство здатне передбачити фінансову кризу та постійно розвиватися. Всі потенційні загрози бізнесу можливо поділити на зовнішні та внутрішні. Для того щоб досягти максимального рівня захисту від даних загроз потрібно впроваджувати певну діяльність, яка забезпечить фінансову безпеку підприємства та бізнесу вцілому. Високий рівень кваліфікації працівників, безперервне оновлення матеріально-технічної бази підприємства, забезпечення фінансової стійкості та планомірне та організоване економічне зростання є основними завданнями, які є першочерговими до виконання, адже їх виконання забезпечує фінансову безпеку підприємства та бізнесу загалом.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИКА ТА ОЦІНЮВАННЯ СТАНУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

2.1. Основні методи та моделі для оцінювання фінансової безпеки бізнесу в Україні

Фінансова безпека бізнесу визначає здатність протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам, а також граничний стан фінансової стійкості, у якому повинен перебувати суб'єкт для реалізації визначеної ним стратегії. Слід зазначити, що фінансова безпека бізнесу формується за умови забезпечення фінансової стійкості, ліквідності, платоспроможності та необхідної фінансової незалежності бізнесу у довгостроковому періоді, а також ефективного використання та оптимального залучення фінансових ресурсів підприємства. Це дозволяє завчасно ідентифікувати загрози та небезпеку для фінансового стану підприємства та, головне, вжити необхідних заходів для їх своєчасного усунення. Виходячи з цього фінансова безпека бізнесу може бути оцінена якісними та кількісними показниками, які мають граничні значення.

Одним із найбільш суттєвих елементів оцінки фінансової безпеки підприємства є вибір комплексних показників, на основі яких може бути зроблено висновок про рівень фінансової безпеки підприємства. Цей критерій має не лише констатувати наявність фінансової безпеки на підприємстві, але й оцінювати її рівень.

В економічній літературі можна визначити декілька підходів до кількісного виміру рівня фінансової безпеки бізнесу. Багато дослідників питання фінансової безпеки бізнесу вважають, що визначення стану та загроз фінансової безпеки допускають використання методу індикаторів, за яким рівень економічної безпеки підприємства, відповідно, визначається за допомогою певних індикаторів. Індикатори розглядаються як порогові значення визначених показників, котрі ілюструють стан діяльності

підприємства в різних функціональних областях, що відповідають тому чи іншому рівню фінансової безпеки. В ролі індикаторів фінансової безпеки підприємства розуміємо показники, за якими оцінюється стан фінансової безпеки підприємства.

За іншим методом, оцінка рівня фінансової безпеки бізнесу розглядається в рамках ресурсно-функціонального підходу. Такий підхід характеризується станом використання корпоративних ресурсів за певними спеціальними критеріями, їх метою є попередження ризиків та забезпечення стабільного функціонування. У якості корпоративних ресурсів за даним методом, розглядаються фактори бізнесу, що визначаються керівництвом з метою досягнення кінцевих цілей.

Рис. 2.1. Методи оцінки фінансової безпеки бізнесу

Джерело: [7-10]

Ресурсно-функціональний підхід до оцінки рівня фінансової безпеки є достатньо розмитим, через те, що процес забезпечення фінансової безпеки ототожнюється із забезпеченням усієї діяльності підприємства загалом і зводиться до оцінки використання фінансових ресурсів підприємства.

Крім того, такий підхід характеризується високим рівнем складності аналізу, який проводиться з використанням методів математичного аналізу. За даним підходом передбачається наступне: визначення проблемної ситуації; визначення фінансової безпеки (мети та завдань фінансової безпеки); розробка програми реалізації визначеної політики безпеки.

Вартісний підхід відрізняється декількома аспектами, а саме з позиції можливості нарощувати капіталізацію підприємства, збільшувати його ринкову вартість, дозволяє здійснити оцінку фінансової безпеки підприємства. Вартісний підхід до управління фінансовою безпекою підприємства визначає межі, за якими підприємство розглядається, як особливий інвестиційний товар, який представляє собою визначену на певному рівні корисність та вартість для інвесторів.

Основною метою управління фінансовою безпекою підприємства за цим підходом є збільшення вартості підприємства та перспектив його розвитку як головного критерію управління його майбутнім. В свою чергу, вартість підприємства тісно пов'язана з іншим важливим показником оцінки стану фінансової безпеки діяльності підприємства, а саме прибуток. При зменшенні або відсутності прибутку або навіть наявності збитків бізнесу, складно говорити про дотримання фінансових інтересів, а особливо, якщо бізнес знаходиться в рамках фінансової безпеки. Очевидно, що перед ним в такому випадку стоїть реальна загроза настання банкрутства. Комплекс заходів з підвищення вартості бізнесу прямо впливають на ефективність його роботи.

Метод ранжування – ще один метод оцінки фінансової безпеки бізнесу. Сутність цього методу полягає у тому, що оцінка фінансової безпеки розраховується в балах, які є результатом рейтингування кожного показника, який визначається в залежності від оптимального значення нормативного

показника. Тобто оцінка рівня фінансової безпеки визначається на основі використанні рангових ознак. Ускладняється процес оцінки фінансової безпеки бізнесу за цим методом тим, відбір індикаторів фінансової безпеки є часто доволі суб'єктивним, а також варто враховувати невизначеність процесу формування діапазону нормативних значень показників. Крім того, варто враховувати, що за цим методом складно отримати інформацію про загальний рівень фінансової безпеки.

Моделювання є одним із найпоширеніших методів дослідження, воно знайшло своє відображення у всіх галузях науки. Під поняттям модель варто розуміти систему уявлень про предмет, систему або ідею.

Рис. 2.2. Види моделювання фінансової безпеки

Джерело: [43]

Метод моделювання – це науково обґрунтований метод, за допомогою якого відбувається оцінка практично всіх характеристик складних систем, які використовуються для розробки та реалізації управлінських рішень [44, с.178-179]. Модель відіграє допоміжну роль, вона корисна тим, що покликана спростити реальність і тим самим полегшити та узагальнити побачення внутрішніх відношень між елементами та системою.

Матеріальне (фізичне, предметне, що має природний розмір) прийнято називати моделюванням, коли реальний об'єкт протиставляється його

збільшеній або зменшеній копії, що дозволяє проводити дослідження (зазвичай у лабораторних умовах) за допомогою переносити властивості досліджуваних процесів і явищ з моделі на об'єкт на основі теорії подібності.

Ідеальне моделювання ґрунтується не на матеріальній аналогії об'єкта та моделі, а на ідеальній, видуманій аналогії.

Моделювання знаків – це моделювання, яке використовує знакові моделі, тобто діаграми, графіки, малюнки, формули, набори символів. Символьне моделювання є штучним процесом створення логічного об'єкта, що заміщає реальний і виражає основні властивості його відносин за допомогою певної системи знаків або символів.

Математичне моделювання – це моделювання, при якому вивчається об'єкт виконується за допомогою моделі, сформульованої математичною мовою. В основу методу покладено ідентичність форми рівнянь і однозначність співвідношень між змінними в рівняннях оригіналу і моделі, тобто, їхню аналогію. З метою оптимізації системи управління фінансовою безпекою бізнесу серед науковців пропонується використовувати блоки моделей, що представлені на (рис. 2.3) [45].

Рис. 2.3. Блоки моделей управління фінансовою безпекою бізнесу

Джерело: [45]

До названих блоків, в свою чергу, входять відповідні моделі. Отже, блок оцінки рівня безпеки, в свою чергу включає наступні моделі: модель формування системи показників системної оцінки рівня економічної безпеки підприємства, модель визначення режимів функціонування підприємства. До блоку діагностики загроз, в свою чергу входять наступні 3 моделі: модель визначення домінуючих загроз, модель оцінки рівня здатності підприємства протистояти небезпеці у різних сферах діяльності, та модель визначення та прогнозування перспективного рівня економічної безпеки [46, с. 30-32].

Моделі альтернативних шляхів відновлення безпечного режиму функціонування та виявлення стратегії локалізації загроз для економічної безпеки ставлять за мету нейтралізувати негативний вплив фінансової кризи та забезпечити стабільне функціонування суб'єкта господарювання. Сукупність даних моделей формує блок моделей адаптивної реакції, які будуть розглянуті більш детально.

Систематичне оновлення поточної інформації показників та виділення з них найбільш об'єктивних, таких, що мають найбільшу вагу та загрожують економічній безпеці суб'єкта бізнесу – сутність моделі формування системи показників комплексного оцінювання рівня економічної безпеки. Дана модель поєднує факторний аналіз та експертні методи.

Факторний аналіз вирішує основні завдання, а саме: 1) відбір та впорядкування факторів, що мають найбільший вплив на формування системи показників, 2) визначення ступеню та форми залежності між факторами впливу та результатами, 3) розрахунок ступеню впливу різних факторів на формування системи самих показників. Кінцевим результатом є отримання інтегрального показника оцінки ступеню фінансової безпеки.

В основу моделі прогнозування рівня економічної безпеки підприємства, покладено модель оцінки здатності протистояти загрозам, сутність якої проявляється у визначенні рівня фінансової безпеки суб'єкта бізнесу на поточний момент, його здатності стабільно функціонувати при цьому забезпечувати захист від ймовірних загроз. Дана модель характеризується як

оціночно-аналітична. Модель прогнозування рівня економічної безпеки базується на методиці аналізу тенденцій розвитку підприємства, яка полягає у визначені взаємозв'язків між потенційними загрозами та здатністю протистояти ним.

Комплексна система заходів, які спрямовані на виявлення загроз у залежності від сфери та структури бізнесу, аналіз та оцінка рівня кризових явищ на підприємстві - це модель визначення пріоритетних шляхів відновлення безпечного режиму роботи підприємства. Для даної моделі характерне використання методі експертних оцінок. Аналіз витрат, які спричинені фінансовою кризою на підприємстві, визначення необхідного рівня матеріальних та фінансових ресурсів, які потрібні для подолання кризових явищ та відновлення нормального функціонування суб'єкта господарювання, процес прогнозування майбутніх загроз економічній безпеці – дані аспекти поєднує в собі модель визначення стратегії локалізації загроз для фінансової безпеки.

Даний підхід можна вважати найбільш точним та розповсюдженим, передусім через те, що він передбачає використання експертних методів при оцінюванні рівня вагомості складових фінансової безпеки підприємства, які в свою чергу не можуть бути уніфіковані для масового використання та залежать від галузевої та структурної ознаки [9].

Дискусійним моментом у використанні даного підходу залишається об'єктивне визначення функціональних складових фінансової безпеки бізнесу та вибір показників їх оцінки з подальшою їх нормалізацією. Індикаторний підхід – в першу чергу допускає оцінку рівня фінансової безпеки бізнесу на основі використання набору показників з різних функціональних галузей та порівняння їх фактичних значень з визначеними пороговими значеннями – індикаторами.

Відхилення фактичних показників від значень індикаторів саме характеризує рівень фінансової безпеки бізнесу – чим більшим є відхилення, тим нижчим є рівень безпеки. Наведений підхід є достатньо поширеним через

те, що він є доволі простим методом оцінки рівня фінансової безпеки бізнесу, даний метод не потребує занадто багато часу та спеціальних навиків, та при цьому дає можливість швидко відстежувати негативні тенденції в роботі бізнесу [47, с.301-303].

При цьому, використання даного підходу дозволяє швидко та різносторонньо провести оцінку рівня фінансової безпеки бізнесу, а за умови якісно підготовленої методичної бази та якісно визначеної системи індикаторів.

Таблиця 2.1

Методики аналізу та виявлення фінансових ризиків бізнесу

№	Назва методики	Сутність методики	Галузь застосування
1	Метод експертного аналізу	Комплекс математичних, логічних та статистичних процедур експертної обробки інформації.	Виявлення, ідентифікація та ранжування можливих ризиків
2	SWOT - аналіз	Таблиця, що дозволяє наочно зіставити сильні та слабкі сторони, пов'язані з ними загрози та можливості	Виявлення та аналіз ризиків
3	Роза (спіраль), ризиків	Ілюстративна оцінка ризиків та факторів	Ранжування ризиків
4	Метод «Дельфі»	Груповий метод оцінки, при якому проводиться опитування групи експертів щодо їх оцінки ймовірності настання чи ненастання певних ризиків	Управління проектами
5	Метод ставки % із поправкою на ризик	Збільшення безризикової ставки відсотка на величину надбавки за ризик (ризикова премія).	Додатковий облік факторів ризику при розрахунку ефективності
6	Дерево рішень	Метод прийняття рішень через вибір одного з альтернативних варіантів та формування оптимальної стратегії	Управління проектами
7	Аналіз сценаріїв	Метод поведінки визначених показників щодо ситуації внаслідок зміни спектру ризикових факторів (багатофакторний аналіз)	Кількісний підхід в аналізі та управлінні ризиками
8	Метод фінансові імітаційного моделювання	Використання числової оцінки ризику	Кількісна оцінка інтегральної ризикованості

Джерело: [48]

Питання яке потребує подальших досліджень, це адаптація значень нормативних показників до змін умов функціонування внутрішнього та навколишнього середовища. На сьогодні якість оцінки рівня фінансової безпеки залишається на низькому рівні, адже існує дисбаланс між визначенням індикаторів проведення оцінки та їх пороговими значеннями.

2.2. Критерії та показники фінансової безпеки бізнесу

Невід'ємним елементом дослідження фінансової безпеки бізнесу є вибір показників та критеріїв. Під критерієм фінансової безпеки бізнесу розуміються ознака чи сума ознак, виходячи з яких може бути зроблений висновок про те, чи перебуває підприємство у фінансовій безпеці чи ні. Головна вимога до критерія щоб він оцінював рівень фінансової безпеки, а не лише констатував її наявність чи відсутність.

Критерій – це правило вибору рішення. Критерій має на меті пов'язати всі дії, що здійснюються в системі, з цілями її функціонування. Критерій дає можливість вибрати найкращий засіб досягнення мети. Оскільки створення та використання різноманітних засобів досягнення мети пов'язані з витратами на їх створення та функціонування, критерій має виміряти ці витрати за результатами, отриманими з їх допомогою у досягненні намічених цілей [49, с. 97-99].

В фінансових системах критерій набуває певної кількості характеристик, пов'язаних з характером суспільної організації виробництва. Центральними завданнями фінансових критеріїв є оцінка ефективності прийнятих рішень, порівняння соціальних потреб і ступеня їх задоволення, оцінка соціальної необхідності, соціальної корисності системи, що створюється або використовується. Іншим важливим аспектом фінансових критеріїв є необхідність вимірювання результатів і витрат на їх досягнення.

Також важливим аспектом фінансових критеріїв є безперервний порівняльний аналіз доцільності використання ресурсів, що використовуються

в процесі побудови та функціонування систем. Для кожної системи існує безліч варіантів реалізації, різних за матеріалом, енергією, запасом і трудомісткістю, всередині кожного виду ресурсу є великі можливості взаємозаміщення.

Джерелами інформації для аналізу та оцінки фінансової безпеки можуть бути: перелік основних ризиків у діяльності підприємства; сукупність отриманих прогностичних оцінок; контрольні-ревізійні матеріали; інсайдерська інформація конкурентного середовища; офіційні статистичні дані; інформаційні матеріали державних органів та органів охорони правопорядку тощо [1, с. 78].

Якщо на рівні держави методи оцінки фінансової безпеки вже розроблені, то на рівні підприємства вони залишаються дискусійними. Це, насамперед, стосується вибору критеріїв оцінки фінансової безпеки підприємства, системи показників, що її характеризують, і методичних підходів до визначення рівня фінансової безпеки.

Кількісну оцінку рівня фінансової безпеки бажано було б отримати за допомогою тих показників, які використовуються в плануванні, обліку та аналізі діяльності підприємства, що є передумовою практичного використання цієї оцінки.

Фінансові показники - сукупність показників, що використовуються для перевірки ефективності діяльності компанії та вимірювання ступеня ризику в її діяльності. Розрізняють чотири групи показників: коефіцієнти рентабельності, оборотність, ліквідність і структура капіталу [50, с.66-67].

Фінансові показники відображають розміри, склад, динаміку та зв'язки соціальних явищ і процесів, що відбуваються у фінансах, в їх кількісному та якісному стані.

Для цього доцільно досліджувати показники фінансової стійкості, беззбитковості та ліквідності підприємства. Підхід, в якому рівень фінансової безпеки визначається за допомогою індикаторів має назву індикаторний.

Основним критерієм оцінки рівня забезпечення фінансової безпеки підприємства слід вважати чистий прибуток. На основі цього критерію можна

будувати всю систему показників (індикаторів), які характеризують стан фінансової безпеки. Індикатори, або показники фінансової безпеки, виступають як кількісні характеристики стану фінансової діяльності, що відібрані для характеристики фінансової безпеки підприємства.

Індикаторами вважають порогові значення показників, що відповідають певному рівню фінансової безпеки суб'єкта господарювання, який проводить свою діяльність у різних функціональних галузях. Оцінка фінансової безпеки встановлюється за результатами порівняння (абсолютного або відносного) фактичних показників діяльності підприємства з індикаторами.

Порогові значення індикаторів фінансової безпеки – це граничні величини, недотримання яких призводить до формування негативних тенденцій (виникнення загроз) у сфері фінансової безпеки. За такого підходу найвищий рівень фінансової безпеки підприємства досягається при умові, що уся сукупність індикаторів знаходиться в межах порогових значень, а порогове значення кожного з індикаторів досягається не за рахунок інших.

Ресурсо-функціональний підхід до визначення рівня фінансової безпеки полягає в оцінці стану використання корпоративних ресурсів за спеціально визначеними критеріями.

При цьому як корпоративні ресурси розглядаються фактори бізнесу, які використовуються власниками та менеджерами підприємства для виконання цілей бізнесу. Варто зазначити, що корпоративні ресурси розглядаються фактори бізнесу, за допомогою яких керівники підприємств та менеджери використовують для досягнення стратегічних цілей.

Даний підхід характеризується високим рівнем складності, так як використовується широкий набір методів математичного аналізу. І якщо його використання в дослідній області дозволяє отримати об'єктивні результати оцінки рівня фінансової безпеки підприємства, то в практичній діяльності підприємств це досить складно.

Проаналізувавши найбільш відомі підходи до визначення рівня фінансової безпеки суб'єкта господарювання, можемо зробити висновок, що

більшість з них неможливо використовувати у реальному житті у викладеному трактуванні. Для цього потрібно знайти інші підходи до вибору критеріїв та індикаторів.

Далі пропонуємо проаналізувати показники фінансової безпеки бізнесу України та оцінити склад показників (рис 2.4) [51].

Рис. 2.4. Показники фінансової безпеки бізнесу України

Джерело: [51]

Забезпечення безпеки фінансових ресурсів бізнесу, включаючи виручку від реалізації, позареалізаційні доходи, прибуток, залучені фінансові ресурси, інвестування - все це, може бути здійснено за допомогою наступних заходів.

По-перше, ефективне управління фінансовими потоками, включаючи фінансовий менеджмент і податкове планування, податковий менеджмент, а також прогнозування та планування в оподаткуванні. Ефективне управління фінансовими потоками забезпечує фінансову рівновагу підприємства в процесі його стратегічного розвитку. Темпи цього розвитку, фінансова стійкість підприємства значною мірою визначаються тим, наскільки різні види потоків коштів синхронізовані між собою за обсягами і в часі. Високий рівень такої синхронізації забезпечує істотне прискорення реалізації стратегічних цілей розвитку підприємства.

По-друге, постійний фінансовий контроль за їх використанням, включаючи внутрішній аудит та консалтинг. Фінансовий контроль – це певна форма спостереження за формуванням, розподілом і використанням ресурсів усіма підрозділами корпоративного підприємства. Він спрямований на перевірку дотримання встановлених лімітів, правильності й доцільності дій керівників усіх рівнів і органів управління, оцінку ризиків та фінансового стану корпоративного підприємства.

Фінансова безпека вища на тих фірмах, які не тільки знають, що має бути зроблено, де і за якою ціною продано, але і як раціонально організувати свій бізнес, щоб досягти поставленої мети з найменшими витратами і втратами. Здійснюючи керівництво підприємством (фірмою), необхідно брати до уваги всю сукупність керованих параметрів (інструментів маркетингу) та обмежень зовнішнього середовища.

Тому до сфери управління фінансовою безпекою відносяться також питання стабільної роботи підприємства (фірми), пов'язані з формуванням витрат і цін на готову продукцію, з кругообігом коштів бізнесу в цілому. Серед наукових фахівців та практиків в цій сфері, не існує єдиної думки відносно сукупності показників, за якими можна визначити рівень фінансової безпеки

діяльності бізнесу. Однак, чимало досліджень вказують на те, що існує зв'язок між фінансовою безпекою бізнесу та фінансовою забезпеченістю його діяльності, тобто рівнем забезпеченості його фінансовими ресурсами.

Таблиця 2.2

Індикатори фінансової безпеки бізнесу

Показники	Порогове значення	Примітки
1	2	3
Суб'єкти підприємництва		
Коефіцієнт покриття (Оборотні кошти / короткострокові зобов'язання)	1,0	Значення показника має бути не менш порогового
Коефіцієнт автономії (Власний капітал / валюта балансу)	0,3	Значення показника має бути не менш порогового
Коефіцієнт забезпеченості відсотків до сплати (Прибуток до сплати відсотків і податків / відсотки до сплати)	3,0	Значення показника має бути не менш порогового
Рентабельність активів (Чистий прибуток / валюта балансу)	5,0	Значення показника має бути не менш порогового
Рентабельність власного капіталу (Чистий прибуток / власний капітал)	10%	Значення показника повинне бути не менш порогового.
Диверсифікація покупців (частка у виручці одного покупця) та диверсифікація постачальників (частка у виручці одного постачальника)	10%	Значення показника має бути не більш порогового
Банки		
Грошова маса (M2), % до ВВП	50%	
Обсяг готівки, % до ВВП	4%	Значення показника має бути не більш порогового
Обсяг кредитування банками реального сектора економіки, % до ВВП	30%	Значення показника має бути не менш порогового
Вартість банківських кредитів, % річних	10%	Значення показника повинне бути не більше порогового
Прибуток на середньорічний капітал, %	15%	Значення показника має бути не менш порогового
Прибуток на середньорічні активи, %	3%	Значення показника має бути не менш порогового

Продовження табл. 2.2

1	2	3
Середньорічна відсоткова маржа, %	2%	Значення показника має бути не менш порогового
Рівень сумнівної і безнадійної заборгованості у сукупному кредитному портфелі, %	10%	Значення показника повинне бути не більше порогового
Небанківські фінансові установи		
Частка довгострокового страхування у загальному обсязі зібраних страхових премій, %	30%	Значення показника має бути не менш порогового
Рівень страхових виплат, %	30%	Значення показника має бути не менш порогового
Частка покриття державними цінними паперами внутрішнього державного боргу, %	80%	Значення показника повинне бути не більше порогового
Відношення обсягу капіталізації ринку акцій до ВВП, %	60-90%	Значення показника повинне бути не більше порогового
Доходність облігації внутрішньої державної позики, %	3-4%	Значення показника має бути не менш порогового

Джерело: [52]

Перевищення визначених індикаторів призводить до появи загроз фінансової безпеки бізнесу, а також призводить до порушень в його діяльності в цілому. Оцінка рівня фінансової безпеки бізнесу відбувається за результатами порівняння фактичних показників діяльності підприємства з визначеними індикаторами та їх пороговими значеннями. Тобто, раціональним є підтримка такого рівня фінансового стану бізнесу, при якому значення його фінансових показників знаходяться а межах, та не перевищують порогових, а саме підприємство здатне функціонувати у визначених межах та досягати власних стратегічних цілей.

До переліку фінансових організацій, зокрема, входять [53]:

- кредитні організації (тобто банки та небанківські кредитні організації);
- кредитні споживчі кооперативи;
- страхові організації (страховики, страхові брокери, товариства взаємного страхування);

- фондові біржі, валютні біржі;
- ломбарди;
- лізингові компанії;
- недержавні пенсійні фонди;
- спеціалізовані депозитарії інвестиційних фондів, спеціалізовані депозитарії пайових інвестиційних фондів, спеціалізовані депозитарії недержавних пенсійних фондів.

Таким чином, до переліку фінансових організацій належать суб'єкти господарювання, які надають ті чи інші види фінансових послуг. Однак, однаковий порядок регулювання їх діяльності відсутній, оскільки не всі вищезгадані види бізнесу підлягають ліцензуванню або підпадають під вимогу обов'язкового членства в само регулятивних організаціях. Зокрема, лізингові компанії є юридичних осіб загальної правоздатності. Це означає, що до них не пред'являється жодних спеціальних вимог на відміну, наприклад, від кредитних чи страхових організацій.

Фінансова безпека кредитних організацій визначається як внутрішніми, і зовнішніми чинниками.

Внутрішні фактори значною мірою визначають деякі якісні характеристики роботи кредитної організації та одночасно самі залежать від якості її діяльності. До внутрішніх факторів, зокрема, відносяться:

- якість та ефективність діяльності персоналу;
- ефективність організації процесу управління; - ступінь та ефективність процесів інформатизації;
- якість контролю за процесами виконання управлінських рішень;
- ефективність діяльності служб внутрішнього контролю (контроль відповідності наглядовим вимогам) та внутрішнього аудиту (контроль дотримання інтересів власників бізнесу).

Зовнішні чинники прямо залежить від діяльності самих кредитних організацій, але суттєво впливають на ступінь доступності фінансових та інших

необхідних кредитної організації ресурсів і визначають умови їх доступності та використання.

Зовнішні чинники можна умовно поділити на природні, загальнодержавні та регіональні фактори. Назва природних факторів фінансової безпеки говорить сама за себе, має на увазі їх природний характер і не вимагає будь-яких додаткових коментарів, крім того, що їхній вплив на діяльність саме фінансових організацій, як правило, не має тривалого дії, а, швидше, носить характер обставин непереборної сили (форс-мажору) [54, с.381-383].

Не заперечуючи важливості кожного фактору та компонента безпеки функціонування та розвитку кредитних організацій, зауважимо, що в сучасних умовах найбільше значення мають фінансові фактори, що визначають їхню фінансову безпеку, яку слід розглядати як один з основних цільових показників їхньої діяльності. Такий підхід до поняття безпеки функціонування та розвитку кредитних організацій, що працюють в умовах ринкового господарства, на нашу думку, є логічним, оскільки саме фінансова безпека суб'єктів визначає можливість реалізації їх стратегічних та поточних цілей, а, отже, характер та напрямок їх діяльності.

Проведений нами аналіз різноманітних чинників, які впливають безпеку функціонування та розвитку кредитних організацій, визначає необхідність розробки системної концепції управління їх безпечним розвитком за умов ринкової економіки.

Сформулюємо головні принципи, на яких має ґрунтуватися стратегія досягнення фінансової безпеки кредитної організації.

1. Принцип підтримки конкурентоспроможності – безумовний пріоритет створення та підтримки конкурентної переваги як основної мети розвитку кредитної організації.

2. Принцип знання ресурсного потенціалу – повна та об'єктивна оцінка ресурсного потенціалу кредитної організації як сукупності всіх ресурсів, що забезпечують безперервність роботи та можливість досягнення цілей діяльності кредитної організації.

3. Принцип диверсифікації - диверсифікація видів діяльності (у межах ліцензійних вимог) та забезпечення різноманітності пропонованих фінансових послуг.

4. Принцип стратегічного планування – чітке визначення цілей та завдань діяльності у тимчасовій перспективі на основі стратегії розвитку кредитної організації та з урахуванням особливостей поточної ситуації в країні та у світовому господарстві.

5. Принцип інноваційної превенції – здійснення інноваційних змін у діяльності у порядку запобігання впливу загроз та ризиків, зумовлених зовнішніми та внутрішніми ризиками.

6. Принцип аналізу довгострокових наслідків ризику – обов'язковість обліку та аналізу довгострокових наслідків ризику стратегічних рішень щодо розвитку кредитної організації.

7. Принцип аналізу розумних альтернатив – формування альтернативних варіантів розвитку кредитної організації у разі виникнення істотних ризиків у діяльності.

8. Принцип комплексного підходу до управління бізнесом - наявність комплексної системи управління кредитною організацією, що забезпечує повну керованість та постійне зростання фінансової безпеки; 9. принцип адаптивності кадрової політики – адаптація системи мотивації та стимулювання персоналу до генерування ідей та пошуку нових технологій вирішення поточних та стратегічних завдань кредитної організації. Тільки на основі сукупності вищезазначених принципів можна реалізувати таку систему регулювання діяльності організацій, які надають фінансові послуги, яка забезпечить фінансову безпеку їх діяльності [55].

Узагальнюючи дослідження, відзначимо, що в даний час відомі і активно використовуються три моделі оцінки фінансової безпеки бізнесу.

Перша модель, це оцінка платоспроможності, яка дає відповідь на запитання про можливість погашення вимог на момент їх надходження. Це оцінка може бути проведена як на основі даних бухгалтерської звітності

(при розрахунку відповідних показників), так і на основі прогнозування грошових потоків. Проте точне прогнозування грошових потоків можливо на короткий проміжок часу, а в період загальної кризи, а не локально для конкретного бізнесу, може бути утруднено через невизначеності, які на відміну ризику неможливо оцінити.

Друга модель, оцінка покриття боргових зобов'язань вартістю активів. Якщо попередня модель оцінює сумарно грошові потоки та ліквідаційну вартість, то ця модель оцінює ринкову вартість балансових активів та порівнює її з величиною боргових зобов'язань. Ця модель отримує найбільшу підтримку на законодавчому рівні через її прозорості та вимірності (без необхідності підтвердження майбутніх доходів, які можуть бути визначені експертно чи розрахунково).

Третя модель, оцінка достатності капіталу, яка уточнює окремі аспекти результатів, отриманих у попередніх двох моделях.

2.3. Аналіз фінансової безпеки бізнесу в Україні в умовах сучасних викликів та загроз

Після кризи спричиненою COVID-19 та початком військової агресії Росії проти України світ та економіка в цілому навряд чи зможуть стати колишніми. Наслідки будуть абсолютно новими для світової спільноти враховуючи швидкість, з якими коронавірус поширився повсюдно та обсяги економічних втрат які Україна понесла і продовжує нести під час війни. У цих умовах бізнес, насамперед всього, малий бізнес має розглянути можливі форми прогнозування наслідків економічного впливу пандемії та війни.

Внаслідок військових дій та руйнування інфраструктури, Україна станом на 25.05.2022 року понесла збитки в розмірі 105,5 млрд. дол. США. При цьому збитки щотижня збільшуються на 8 - 12 млрд. дол. США. За оцінками Мінекономіки і КШЕ загальна оцінка втрат економіки України внаслідок війни, з урахуванням як прямих, так і непрямих (падіння ВВП, припинення інвестицій,

відтік робочої сили, додаткові витрати на оборону та соціалізацію, та інше) складає від 543 до 600 млрд. дол. США [56]. Вищенаведені факти негативно впливають на рівень фінансової безпеки бізнесу в Україні, спонукають до розроблення концепцій антикризового управління та вмілого управління наслідками війни.

Масове закриття підприємств з метою зупинити хворобу було першим наслідком пандемії, що призвело до стрімкого падіння сукупної пропозиції та попиту, як наслідок зниження темпів споживання та інвестицій. Пошук форм прогнозування спирається на вибір моделі та підходу в цілому, які дозволять прогнозувати наслідки пандемії для бізнесу.

Загальна проблема фінансової безпеки бізнесу полягає у тому, що деякі власники малого бізнесу ризикують припинити діяльність через нездатність підготуватися до кризи. Основні проблеми полягають у тому, що цілій низці підприємців не вистачає адекватних стратегій кризового управління, щоб пережити несподівані обмеження у діяльності.

Традиційно всі інститути, пов'язані з підтримкою підприємництва, фокусувалися на запобіганні кризам, а не на наданні стратегій реагування на кризи. Інститути, які мають сприяти забезпеченню економічної безпеки бізнесу в Україні, розвинені досить слабо, відповідні економічні суб'єкти зазвичай не виступають носіями реальної ринкової влади, не виконують покладених на них функцій, в чому проявляється деструктивний вплив зовнішнього середовища та виявляється необхідність забезпечення економічної безпеки бізнесу як складової соціально-економічного розвитку та передумови досягнення національних економічних інтересів України.

Підвищення інформованості власників невеликих компаній про фінансові ризики, пов'язаних з відсутністю стратегій антикризового управління, стануть відправною точкою для покращення практики ведення бізнесу. Погодимося з тим, що невизначеність зберігається тривалий час і повний вплив пандемії на бізнес буде визначено остаточно лише після його завершення. Тому перший

висновок, який сьогодні не затребуваний – це вимога вивчення динаміки у дослідженнях наслідків пандемії для малого бізнесу.

Кожне нове просування кризи має супроводжуватись активними дослідженнями економічної динаміки, а одержані висновки повинні супроводжуватися досить приватними переглядами та коригування внаслідок отриманих результатів.

Розглянемо динаміку реального ВВП України за 2015-2021 роки на (рис. 2.5) [37].

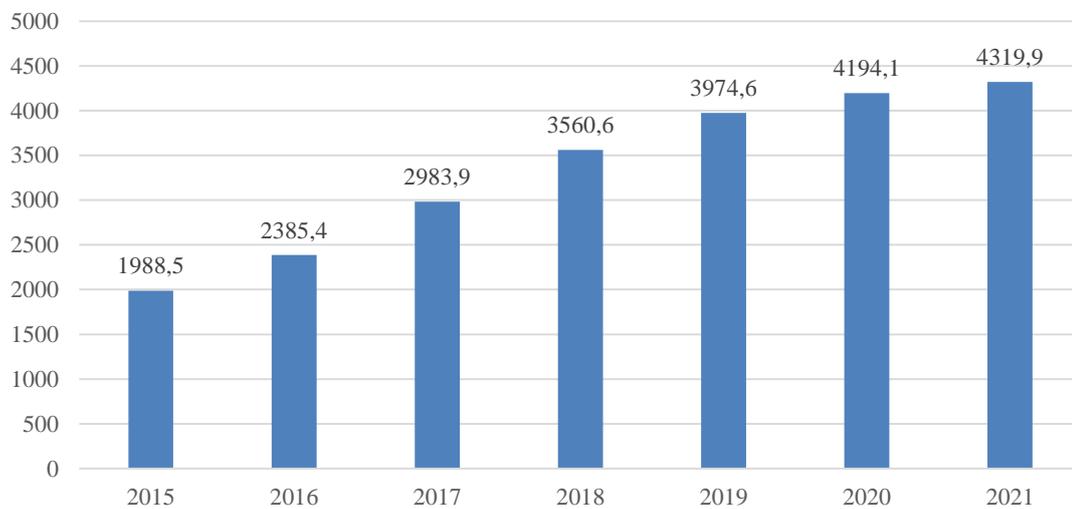

Рис. 2.5. Динаміка реального ВВП України за 2015-2021 роки, млрд. грн
Джерело: [37]

Аналізуючи динаміку основних макроекономічних показників та показників економічної статистики з розвитку бізнесу в Україні, зазначимо, що в країні не залишилося галузі національної економіки яка б не постраждала від наслідків пандемії, відбулося суттєве скорочення ділової активності, при цьому динаміка узагальнюючого показника економічного розвитку країни – реального ВВП в Україні у 2020 році, як і в більшості країн світу, є негативною в порівнянні з аналогічними показниками 2019 року, що представлено на рисунку 2.5. Так, порівнюючи абсолютний приріст реального ВВП України за 2018-2019 роки, відбулося зростання його значення на 414 млрд. грн, в той час як

абсолютний приріст за 2019 – 2020 роки склав лише 219,5 млрд. грн, що менше за попередній період на 194,5 млрд. грн або на 53%. Найпотужніше падіння економіки відбулося в II кварталі 2020 року – на 11,4 % в порівнянні зі зростанням на 4,7% у цьому ж періоді 2019 року та 3,9% – у 2018 році.

Абсолютний приріст за 2020 – 2021 рік склав лише 125,8 млрд. грн, що менше за аналогічний період на 68,7 млрд. грн, або на 35,32%. Це пов'язано із другою та третьою хвилею пандемії, поширення нових штамів та карантинними обмеженнями. Через військові дії Україна за результатами 2022 року може втратити від 35% до 50% ВВП, що буде сильним ударом по економіці країни та фінансовій безпеці бізнесу вцілому.

2020 рік був одним із найважчих для України та світу, через розповсюдження пандемії COVID-19 та введення карантинних обмежень, що негативно вплинули на всі економічні процеси різних країн. Другий квартал 2020 року характеризується як період максимальних карантинних обмежень. При цьому наступне пом'якшення карантинних обмежень дозволило наростити темпи ділової активності. За даними НБУ індекс очікувань ділової активності вже у червні 2020 року становив 45,5 пункт порівняно з 29,9 пунктом у квітні 2020 року (рекордно низьким рівнем) та 45,8 п. у березні 2020 року. Вже у липні 2021 року індекс ділової активності становив – 50,8 п. Відповідно з травня 2020 року маємо зменшення глибини падіння більшості видів економічної діяльності [59].

Експерти Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) вже на початку року прогнозували, що за підсумками 2020 року темпи приросту світової економіки стануть негативними [57]. Такі прогнози розвитку економіки змусили керівництво всіх країн світу вживати заходів для протидії загрозам фінансової безпеки. Проаналізувавши світовий досвід підтримки економіки в умовах пандемії, вважаємо, що доцільно дослідити ВВП цих країн в динаміці за 2019-2020 роки. Саме результати цього аналізу дадуть змогу оцінити доцільність прийнятих заходів, та перейняти зарубіжний досвід для України.

Слід відзначити, що майже всі країни, окрім Китаю, зазнали різкого зниження ВВП у другому кварталі 2020 року, саме на цей період припадає перша хвиля карантинних заходів. Найбільше постраждали такі країни як Індія (-25,2%), Великобританія (-18,8%), Франція (-13,7%), Італія (-13,0%).

Аналізуючи динаміку ВВП Китаю спостерігаємо різке скорочення у першому кварталі 2020 року, адже саме в цій країні розпочалася пандемія, що згодом, розповсюдилася по всьому світу. Незважаючи на це, вже у другому кварталі зростання ВВП Китаю склало 11,6% з -9,7 % у I кв.2020 року. У третьому кварталі 2020 року відбулося поступове зниження до 3,0 %. Якщо порівнювати з 2019 роком, то в аналогічному періоді ВВП Китаю складало 1,2% що на 1,8% менше за 2020 рік. За перший квартал 2021 рік ВВП Китаю зросло майже на 18,3%, за другий квартал на 7,9%, що пов'язано із пом'якшенням карантинних обмежень при цьому за третій квартал 2021 року ВВП зросло лише на 0,2%, що є найнижчою динамікою зростання починаючи із 2020 року, що пов'язано із ситуацією на китайському ринку нерухомості та енергокризою.

Пожвавлення економіки в більшості країн спостерігається у III кв. 2020 року, яке у Індії, для прикладу, склало аж 21,9 % ВВП, Франції – 18,5 % ВВП, тоді як в Україні була збережена негативна динаміка в -3,5 % ВВП.

Пандемія COVID-19 негативно вплинула на всі сфери економіки, при цьому найбільше постраждали ресторанний бізнес, туризм, готельний бізнес та сфера транспортних послуг. Зазначимо, що туризм в Україні займає близько 3% ВВП станом на 2019 рік, у світі – 10%. Під час військової агресії РФ проти України найбільше постраждали сфери авіаперевезень, морські перевезення та портова інфраструктура. Також суттєвого негативного впливу відчували ті сфери бізнесу, які працюють безпосередньо із споживачами і де неможлива дистанційна робота.

Україна, як і всі країни світу, зазнала відчутного негативного впливу світової пандемії, що виявилось у скороченні світового попиту, карантинних заходах запроваджених всередині країни. Незважаючи на програми державної підтримки економіки в умовах пандемії, комплекс негативних чинників призвів

до погіршення рівня фінансової безпеки бізнесу, що відобразилося за її основними індикаторами. Так, зокрема у 2020 році відбулося різке скорочення кількості підприємств – на 6775 одиниць у порівнянні з 2019 роком з 380597 до 373822 одиниць. При цьому кількість фізичних осіб підприємців зростає за даний період на 38727 осіб. У 2021 році відбувається суттєве скорочення підприємств ще на 62366 одиниці у порівнянні із 2020 роком, проте відбувається збільшення кількості фізичних осіб підприємців має на 85 тисяч, що є рекордним зростанням ФОП-ів за останні 5 років. Станом на 1 квітня 2022 року після початку російсько-української війни, відбулося різке скорочення кількості фізичних осіб підприємців на 298261 осіб або на 17,7%, кількість підприємств приблизно зменшилася на 30000 або на 10% (рис. 2.6) [37].

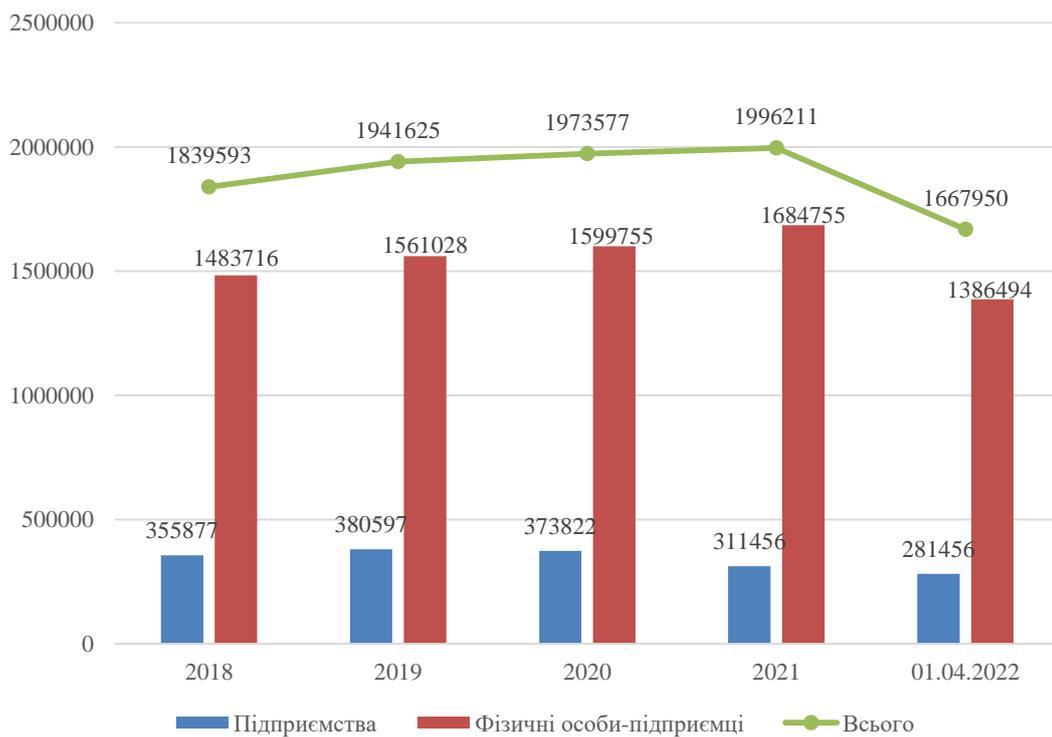

Рис. 2.6. Кількість зареєстрованих суб'єктів бізнесу в Україні у 2018-1.04.2022 рр., одиниць

Джерело: [37]

З початком карантину малому і середньому бізнесу в Україні, особливо задіяному у сфері обслуговування, розваг і харчування, довелося припинити

свою діяльність. Деякі суб'єкти бізнесу змогли перейти на інші форми роботи, однак така реструктуризація спричинила значне скорочення персоналу. Частина суб'єктів бізнесу, в зв'язку з карантинними обмеженнями проводила скорочення працівників або відправляла у відпустку за власний рахунок. Варто зазначити, що у червні рівень безробіття почав зменшуватися, в порівнянні із даними у квітні та травні. Це свідчить, про повернення економіки до звичайних умов функціонування.

Станом на 1 квітня 2022 року після початку війни 17% підприємств по всій країні припинили свою діяльність, що майже вдвічі менше ніж на початку війни. При цьому 60% підприємств залишаються незавантаженими, порівнюючи із довоєнний рівнем, 23% підприємств не завантажені навіть на 50%.

Аналізуючи динаміку рівня безробітних у 2021 році, можемо зробити висновок, що у першому кварталі друга хвиля COVID-19 дала про себе знати.

Порівнюючи з 2020 роком (8,9%) у 2021 році (10,9%) безробітного населення стало значно більше, а саме на 2%. Подальша динаміка на (рис 2.7) [37] показує нам тенденцію до зниження, але незважаючи на це, відсоток непрацюючих залишається на незадовільному рівні для України.

Рис. 2.7. Рівень безробіття в Україні за 2019-27.05.2022 рр., тис. осіб

Джерело: [37]

До того ж, така ситуація спричинена не лише корона-кризою, а й великим відсотком тіньової економіки. Війна як і «корона-криза» також суттєво вплинула на рівень безробіття в країні. Так, за офіційною статистикою Державної служби зайнятості станом на 27 травня 2022 року налічувалося на 307,6 тисяч безробітних осіб, що на 12,6 тис. осіб більше ніж за 4 кв. 2021 року. Неофіційна кількість безробітних значно вища, адже більшість людей виїхало за кордон, частина втратила документи, які потрібні для отримання статусу безробітного.

Один із основних індикаторів фінансової безпеки бізнесу, який показує ефективність діяльності бізнесу (ефективність виробництва та реалізації продукції), при цьому може мати позитивне значення при від'ємному прибутку – операційна рентабельність діяльності.

За 2019 рік діяльність підприємств характеризується позитивним значенням операційної рентабельності. Однак у 2020 році показник знижується до 50,0 %. З цього можемо зробити висновок, що кожне друге підприємство проводило свою операційну діяльність нерентабельно.

Аналізуючи дані за 2021 рік, можемо спостерігати різке збільшення кількості прибуткових підприємств на 82278 одиниць або на 40,7%, по відношенню до збитковий, в позитивному напрямку (рис. 2.8) [37].

Рис. 2.8. Співвідношення прибуткових та збиткових підприємств України у 2018-2021 рр., одиниць

Джерело: [37]

Опитування проведені ТОВ «ІНФО САРШЕНС» для Представництва Центру міжнародного приватного підприємництва в Україні серед українських підприємців малого та середнього бізнесу показало, що основною перешкодою під час пандемії стало обмеження діяльності підприємств яке в сукупності зі зменшенням попиту на внутрішньому ринку та низькою купівельною спроможністю найбільш негативно вплинуло на діяльність бізнесу [58]. Більше 60% опитуваних респондентів говорять, проте, що пандемія негативно, в деяких випадках дуже негативно відобразилася на їхній діяльності.

За результатами оперативного опитування НБУ яке було проведено у травні 2022 року серед підприємств та МСБ України, найбільшими стримувальними факторами повноцінної роботи під час війни є порушення логістики та втрати ринків збуту, роботу лімітує комендантська година, заблоковані порти, значне погіршення платіжної дисципліни, окуповані та зруйновані потужності, закриті реєстри.

За даними опитування компанії AmCham у травні 2022 року, яке було проведено серед підприємств та МСБ України, було виявлено, що більшість суб'єктів господарювання зазнали суттєвих змін в операційній діяльності задля того, щоб функціонувати в період війни. Так, 52% опитуваних підприємства – змінили свою бізнес модель, 40% - запровадили політики скорочення витрат, 20% - запустили нові бізнес послуги та напрями задля адаптації в умовах сьогодення, 17% - взяли проекти з офісів компаній в інших країнах, також 17% - не зазнали змін, 13% - здійснили пошук нових клієнтів за межами України, 9% - провели пошуки можливих шляхів фінансування своєї діяльності в інших країнах та 2% - продали свої активи [59].

На основі вище викладено матеріалу можемо зробити висновок, що пандемія залишила свій болючий відбиток на економіці країни та на діяльності кожного суб'єкта господарювання. Негативний вплив війни та збитки від неї кожен суб'єкт бізнесу буде відчувати ще багато років. Зараз, максимальні сили потрібно спрямовувати на забезпеченні високого рівня фінансової безпеки та

отриманні позитивного фінансового результату, задля досягнення стратегічних цілей.

Досліджуючи рівень рентабельності операційної діяльності підприємств за різними видами економічної діяльності (рис. 2.9) [37], зазначимо, що найбільше негативний вплив отримали сфери, що пов'язаний з операціями із нерухомим майном (зменшення рентабельності відбулося на 7,7%), тимчасовим розміщенням й організацією харчування (зменшення рентабельності відбулося на 12,7%), транспортом, складським господарством, поштовою та кур'єрською діяльністю (не суттєве зменшення рентабельності на 0,4%). Найменшого негативного впливу зазнали такі сфери як інформація та телекомунікація, оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів, охорона здоров'я та надання соціальної допомоги. У 2021 році відбувається збільшення рентабельності операційної діяльності підприємств, що пов'язано із адаптацією бізнесу до умов пандемії.

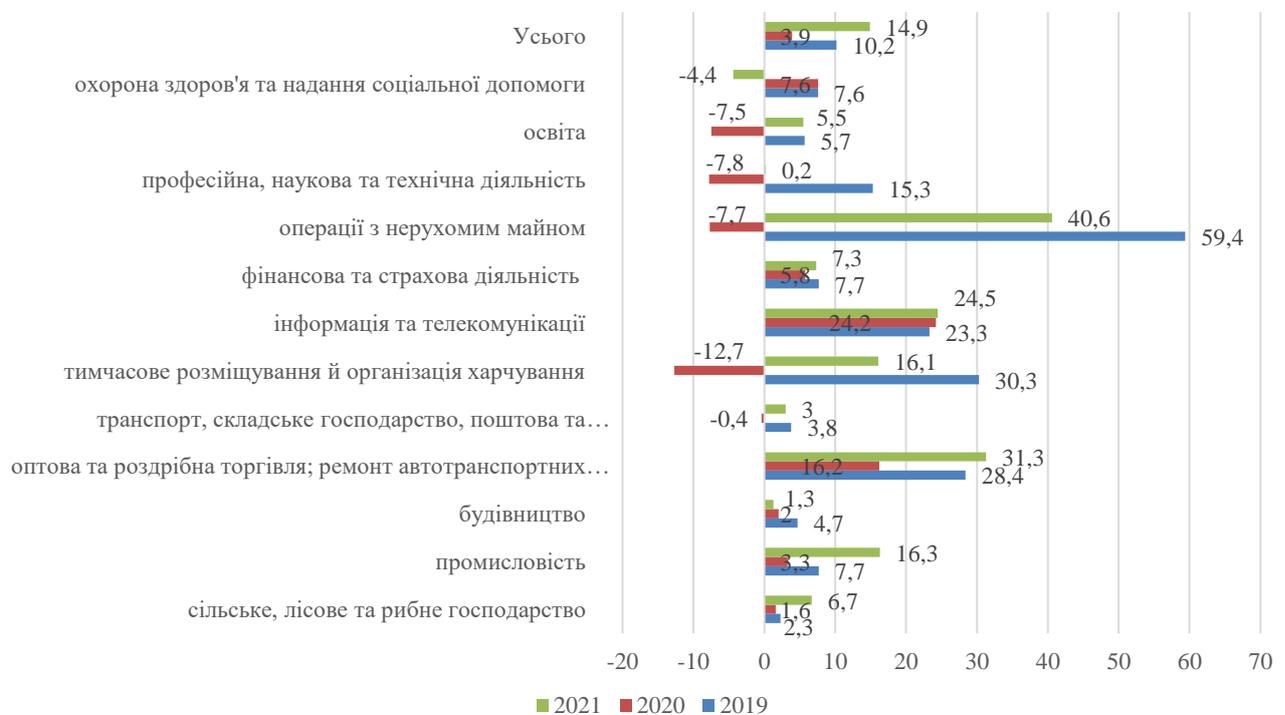

Рис. 2.9. Рівень рентабельності/збитковості операційної діяльності підприємств за 2019-2021 роки, %

Джерело: [37]

Внаслідок війни РФ проти України найбільше постраждала добувна промисловість та ГМК, при цьому частину металургійних потужностей було законсервовано або втрачено. У квітні 2022 року деякі підприємства відновили роботу, проте працюють лише на 40–50% потужностей через ускладнену логістику та збут, при цьому завантаженість діяльності найгірша серед усіх галузей. Суттєво постраждало машинобудування, численні заводи на півдні та сході повністю зруйновані, деякі у процесі релокації. Підприємства харчової промисловості у західних областях працюють на повну потужність, підприємства із звільнених територій (Київщина, Сумщина, Чернігівщина) відновлюють свою роботу [59].

Високий рівень збитковості підприємств, наявність непокритих збитків, низький рівень операційної діяльності – основні наслідки пандемії та війни. Наслідки унеможливають досягнення високого рівня фінансової безпеки та збереження фінансової стійкості. Це в свою чергу підвищує рівень небезпек та загроз при господарській діяльності, погіршує наявний бізнес-клімат.

Наймані працівники суб'єктів господарювання також страждають, адже не можливо забезпечити гідний рівень заробітних плат, надавати додаткове фінансування для соціального забезпечення, через причину збитків та високого рівня витрат підприємств.

Згідно з опитуванням Спілки українських підприємців (СУП), станом на квітень 2020 року в період пандемії майже 60 % власників бізнесу продовжують діяльність під час обмежень (це переважно великий і середній бізнес), ще 29 % – припинили роботу (характерно для мікробізнесу) [60]. Ці ж підприємці вже звільнили до 50 % штату співробітників. Власники малого і середнього бізнесу говорять про зменшення доходів на 24-49% порівняно з до карантинним періодом і вже звільнили від 9 до 24% працівників. Втрати прибутків великих підприємств становлять 10-25%.

В умовах війни ситуація дещо подібна до ситуації 2020 року. Так згідно другої хвилі опитування ЄБА представників МСБ у травні 2022 року, було

визначено, що відбувається скорочення кількості непрацюючих підприємств із 42% до 26%. 17% МСБ уже відновило роботу, ще 23% готується до відновлення, збільшилась і кількість підприємців, які працюють у повному обсязі – з 13% до 20% (серед великих компаній – 41%, за даними AmCham). Поліпилася і фінансова стійкість, але стан виплат зарплат майже не змінився: 25% платять у повному обсязі (серед великих компаній – 88%, за даними AmCham), 27% скоротили виплати, 15% відправляють співробітників у неоплачувану відпустку, а 9% звільняють персонал [59].

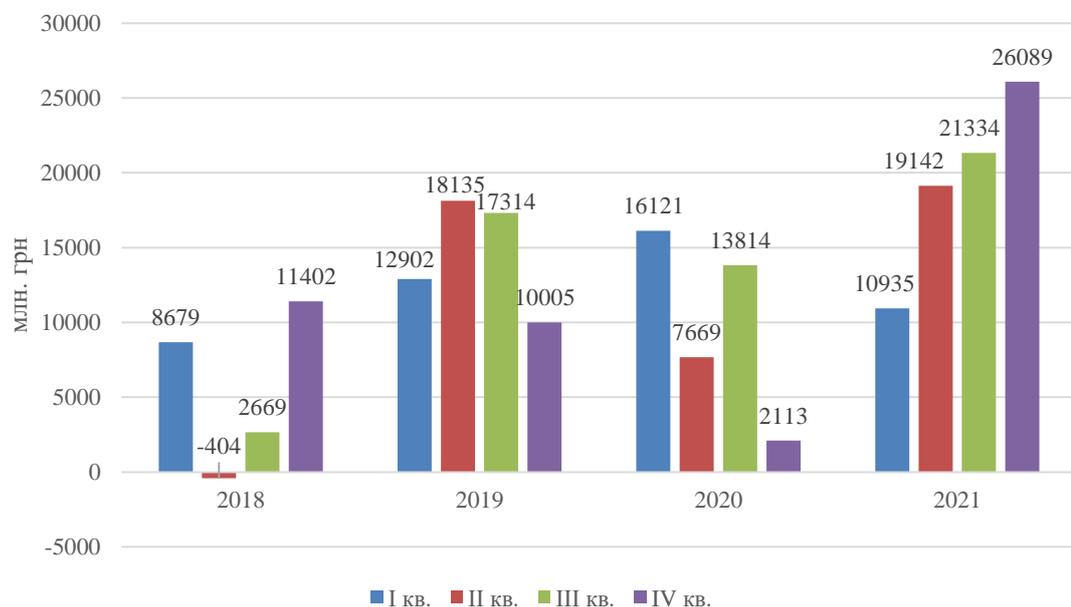

Рис. 2.10. Динаміка чистого прибутку банків України у 2018-2021 рр., млн. грн

Джерело: [37]

Аналізуючи динаміку прибуткових та збиткових банків України в період 2018-2021 рр., можемо зробити висновок, що відбулося різке падіння прибутків в діяльності банків у другому кварталі 2020 року. Така ситуація була спричинена першою хвилею карантинних обмежень в Україні, що спричинила пандемія COVID-19. Як наслідок бізнес середовище потрапило у зону ризику. До кінця 2020 року ситуація тільки погіршилася. Починаючи з першого кварталу 2021 року прибутковість банків має тенденцію до зростання та

стабільності, що свідчить про адаптацію сектору до карантинних обмежень та впливами, що спричинила пандемія.

2021 рік став рекордним для банків за кількістю отриманого чистого прибутку, його значення склало 77,5 млрд. грн. Це на 37,8 млрд. грн більше ніж банки отримали за результати 2020 року та на 19,1 млрд. грн більше ніж за 2019 рік. Рентабельність основної діяльності також зросла на 16% у 2021 році, ніж у 2020 році.

Негативні чинники, такі як бойові дії та економічний спад, суттєво вплинули на банківську систему України. За перші два місяці війни, банківська система стала збитковою. На сьогодні кредитний ризик найсуттєвіший для банків, так як відбулося погіршення операційної діяльності, разом з цим нові позики для фізичних та юридичних осіб майже не надаються та збільшується частина прострочених кредитів.

Страхові компанії також ретельно вивчають потенційний вплив COVID-19 на їх короткострокові та довгострокові фінансові перспективи. Ринок страхування є важливим елементом фінансового ринку, який як залежить так і впливає на економіку та країни і світу в загалом. Тому необхідно розуміти як саме відреагував страховий ринок на пандемію та війну і які наслідки це має на фінансову безпеку бізнесу України.

Недоліки зі страхових випадках, мабуть, будуть притаманні тим сфер бізнесу, яким страхові компанії оформляють поліси, та його правил страхування. Однак найважливішою причиною для занепокоєння є те, як спалах інфекції може вплинути на економічну обстановку, зокрема, на перспективи зростання та рентабельність гарантійних та інвестиційних портфелів страхових компаній. Щодо кількості страхових компаній, можемо зробити висновок, що вони аналогічно мають тенденцію до скорочення їх кількості. Це може бути спричинено тим, що пандемія COVID-19 призвела до скорочення обсягів вантажоперевезень та уповільнення торгівлі, що спричинило різке падіння премій зі страхування вантажів.

Пандемія суттєво вплинула на ринок страхування в усьому світі, ринок України зазнав негативних змін. Так, за останні роки страхування динамічно розвивалося, з'являлося все більше іншуртех стартапів та переймався європейський досвід для діяльності. При цьому у другому кварталі 2020 року страхові компанії отримали негативний фінансовий результат.

Розглянемо динаміку чистого прибутку страхових компаній України за 2018 – 3 квартали 2021 року (рис. 2.11.) [37].

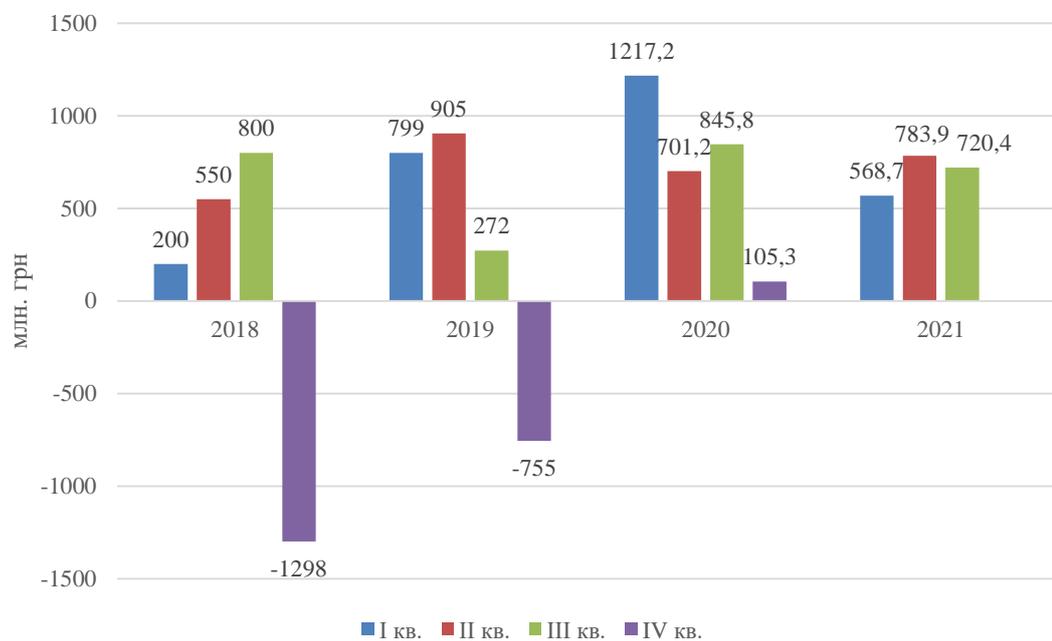

Рис. 2.11. Динаміка чистого прибутку страхових компаній України за 2018 – 3 квартали 2021 року

Джерело: [37]

Під час війни ринок страхування продовжує працювати, при цьому відчуває суттєві труднощі. Позитивним явищем є те, що більшість страховиків організували свою роботу віддалено, було збережено технічні засоби та бази даних. При цьому суттєво знизилися обсяги продажів, особливо через роздрібні канали, є багато запитів від клієнтів на відтермінування чергових платежів та розірвання договорів страхування [59].

Для обґрунтування впливу негативних чинників на рівень фінансової безпеки бізнесу важливо дослідити чутливість інтегральних субіндексів до зміни відповідних показників. Кореляційний аналіз використовуємо для оцінювання взаємозв'язків між показниками фінансової безпеки.

Використаємо показники розвитку бізнесу в Україні у 2015-2021 рр. табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Показники розвитку бізнесу в Україні у 2015-2021 рр.

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Кількість суб'єктів господарювання, млн. од	1,97	1,87	1,81	1,84	1,94	1,97	1,83
Чистий прибуток (збиток) підприємств, млрд.грн	-373,5	29,7	168,8	288,3	523,8	68,1	452,9
Обсяг ВВП, млрд. грн	1988,5	2385,4	2983,9	3560,6	3974,6	4194,1	4319,9
Капітальні інвестиції підприємств, млрд. грн	213,5	281,7	359,2	471,1	524,5	398,5	421,3
Обсяг реалізованої продукції суб'єктів господарювання, млрд. грн	5716,4	6877,1	8467	10148,8	10725,4	10049,8	10378,1
Рентабельність діяльності підприємств, %	-7,3	0,6	3	4,5	7,6	0,9	6,2
Додана вартість суб'єктів господарювання, млрд. грн	1396,3	1805,6	2257,3	2510,7	2973,6	3140,8	3202,4
Витрати на інновації, млрд. грн	13,8	23,2	9,1	12,2	14,2	17,02	16,8

Джерело: [61]

Нехай $X_i = \{x_{ij}\}_{j=1}^{m_i}$ – підмножина множини X показників фінансової безпеки, що включає показники певного виду (кількість суб'єктів господарювання, млн. од, індекс чистий прибуток (збиток) підприємств, млрд.грн). Кожному показникові x_{ij} відповідає нормалізований показник w_{ij} , де $j = \overline{1, m_i}$. Позначимо через $w_{i(m_i+1)} = W_i$ інтегральний показник фінансової безпеки i -того виду і визначимо коефіцієнти кореляції $r_i(j_1, j_2)$ між показниками w_{ij_1}, w_{ij_2} , де $j_1, j_2 = \overline{1, m_i+1}$.

Ці коефіцієнти визначаємо за формулами:

$$r_i(j_1, j_2) = \frac{\sum_{p=1}^P \sum_{t=1}^T (w_{ij_1}^{pt} - \overline{w_{ij_1}})(w_{ij_2}^{pt} - \overline{w_{ij_2}})}{\sigma_{ij_1} \sigma_{ij_2}} \quad (2.1)$$

де, P – кількість досліджених регіонів, T – тривалість періоду дослідження, $\overline{w_{ij_1}}$ та $\overline{w_{ij_2}}$ – середні значення показників w_{ij_1} та w_{ij_2} відповідно, σ_{ij_1} та σ_{ij_2} – середні квадратичні відхилення цих показників. Перевіримо значимість коефіцієнтів кореляції за критерієм Стюдента. Для цього потрібно обчислити фактичні значення критерію Стюдента для кожного коефіцієнта кореляції $r_i(j_1, j_2)$ за формулою:

$$t_i(j_1, j_2) = \sqrt{\frac{(r(j_1, j_2))^2 (PT - 2)}{1 - (r(j_1, j_2))^2}} \quad (2.2)$$

Значимими вважаємо лише ті коефіцієнти кореляції, для яких значення критерію Стюдента не менші від критичних, тобто відповідають імовірності – 0,95 та кількості ступенів свободи $PT - 2 = 23$.

Таким чином, визначаємо вплив найбільш значимих показників на рівень фінансової безпеки (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Кореляційні зв'язки між показниками та інтегральними субіндексами фінансової безпеки бізнесу

Показник фінансової безпеки x_{ij}	Коефіцієнт кореляції між нормалізованим показником w_{ij} та інтегральним субіндексом W_i складової фінансової безпеки	Фактичне значення критерію Стюдента	Табличне значення критерію Стюдента	Висновок про значимість коефіцієнта кореляції
1	2	3	4	5
Кількість суб'єктів господарювання, млн. од	-0,836737346	13,38194255	2,068658	Значимий
Чистий прибуток (збиток) підприємств, млрд.грн	0,550646498	3,789970814	2,068658	Значимий
Обсяг ВВП, млрд. грн	0,202048529	1,010232023	2,068658	Не Значимий
Капітальні інвестиції підприємств, млрд. грн	0,443932266	2,65158841	2,068658	Значимий

Продовження табл. 2.4

1	2	3	4	5
Обсяг реалізованої продукції суб'єктів господарювання, млрд. грн	0,381106523	2,13829302	2,068658	Значимий
Рентабельність діяльності підприємств, %	0,63316512	5,068508516	2,068658	Значимий
Додана вартість суб'єктів господарювання, млрд. грн	0,199651686	0,997246906	2,068658	Не Значимий
Витрати на інновації, млрд. грн	-0,138278368	0,676087154	2,068658	Не Значимий

Джерело: складено автором

Наглядно нам демонструє 3D-графік залежність інтегральної оцінки фінансової безпеки бізнесу від показників розвитку бізнесу в Україні у 2015-2021 рр. (рис. 2.12).

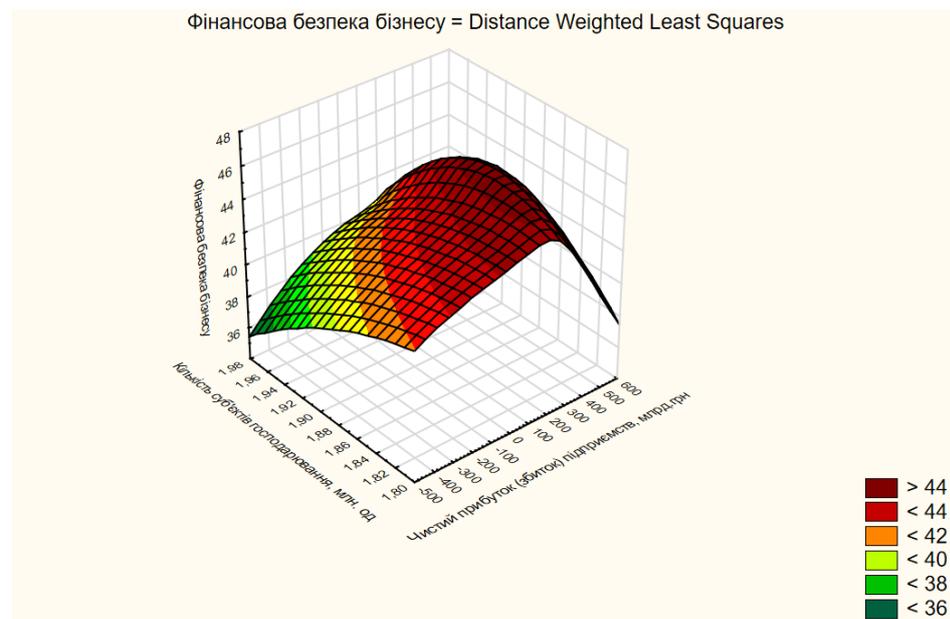

Рис. 2.12. Залежність інтегральної оцінки фінансової безпеки від кількості суб'єктів господарювання та чистого прибутку (збитка) підприємств, млрд. грн.
Джерело: складено автором

Статистичні характеристики моделі свідчать про те, що обраний фактор істотно пояснює залежну змінну коефіцієнта кореляції (-0,83 і 0,55), де присутній наявний функціональний зв'язок. Отриманий результат підтверджує

те, що на фінансову безпеку бізнесу у прямій залежності перебувають індекс кількості суб'єктів господарювання, млн. од, й індекс чистий прибуток (збиток) підприємств, млрд. грн. оскільки на фінансову безпеку впливає не чисельність суб'єктів господарювання, а їх прибуткова діяльність.

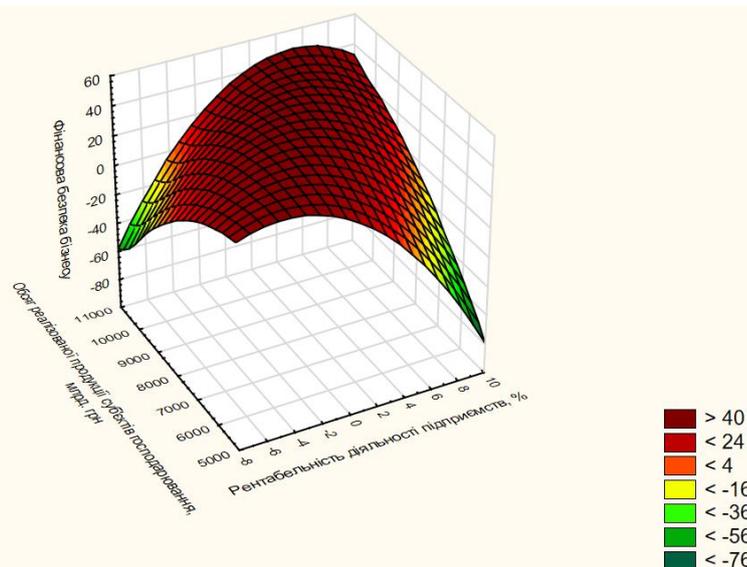

Рис. 2.13. Залежність інтегральної оцінки фінансової безпеки бізнесу від обсягу реалізованої продукції та рентабельності діяльності підприємств, %
Джерело: складено автором

Таким чином на фінансову безпеку бізнесу має прямий вплив обсягу реалізованої продукції та рентабельності діяльності підприємств. Запропонована економіко-математичний підхід створює умови для визначення вагомих чинників впливу на формування фінансової безпеки бізнесу й сприятиме розвитку сприятливого бізнес-середовища. Побудована модель дозволяє впливати на результуючий показник фінансової безпеки бізнесу України, завдяки зміні обсягів показників, які є основою до розрахунку даного показника.

Отже, підсумовуючи вищевикладений матеріал, можемо зробити наступні висновки, що можливість протидіяти зовнішнім і внутрішнім загрозам, граничний стан фінансової стійкості у якому повинен перебувати суб'єкт підприємництва для

реалізації визначеної стратегії функціонування визначає поняття фінансової безпеки бізнесу. Зважаючи на це, фінансова безпека бізнесу може бути оцінена кількісними та якісними показниками, які мають нормативні значення.

Проаналізовано, що важливим елементом оцінки фінансової безпеки бізнесу є вибір комплексних показників, на основі яких може бути зроблено висновок про рівень фінансової безпеки підприємства. Існує декілька методів та підходів до виміру фінансової безпеки бізнесу. Серед них виділяють метод індикаторів, на основі яких оцінюють фінансову безпеку діяльності підприємства, ресурсно-функціональний підхід, за допомогою якого формують оптимальні шляхи використання ресурсів підприємства для забезпечення стабільного функціонування, вартісний метод, в основу якого покладено думку, що чим більша вартість підприємства тим воно має більший рівень фінансової безпеки, а також метод інтегральної оцінки, методи оцінки на основі аналізу ймовірностей банкрутства та метод ранжування.

Визначено, що основним методом дослідження фінансової безпеки бізнесу є метод моделювання. Задля оптимізації системи управління фінансовою безпекою бізнесу використовують наступні блоки моделей – блок оцінки рівня безпеки, блок діагностики загроз та блок формування адаптивної реакції.

Вибір показників та критеріїв фінансової безпеки бізнесу є невід’ємним елементом дослідження, адже за допомогою них можливо оцінити ефективність прийнятих управлінських рішень на підприємстві, раціональність використання фінансових ресурсів та визначити рівень фінансової безпеки. До основних індикаторів фінансової безпеки бізнесу для суб’єктів підприємництва відносять: коефіцієнт покриття, коефіцієнт автономії, коефіцієнт забезпеченості відсотків до сплати, рентабельність активів та власного капіталу.

Найбільш розповсюдженими та активно вживаними є 3 моделі оцінки фінансової безпеки бізнесу. Модель оцінки платоспроможності, яка дає відповідь на запитання про можливість погашення вимог на момент їх

надходження. Модель оцінки покриття боргових зобов'язань, яка дозволяє оцінити ринкову вартість балансових активів та порівняти її з величиною боргових зобов'язань. Модель оцінки достатності капіталу, уточнює окремі аспекти результатів, отриманих у попередніх двох моделях.

Проаналізовано, що війна та пандемія COVID-19 кардинально змінила умови введення бізнесу в Україні, що суттєво відобразилося на фінансовій безпеці та зумовило наступні причини: зменшення темпів зростання ВВП, зменшення кількості суб'єктів господарювання, збільшення рівня безробіття, зменшення рентабельності основної діяльності більшості сфер виробництва, зростання невизначеності для і ризиків для сучасного-бізнес середовища.

Загальна проблема фінансової безпеки бізнесу полягає у тому, що деякі власники малого та великого бізнесу ризикують припинити діяльність через нездатність підготуватися до кризи. Основні проблеми полягають у тому, що цілій низці підприємців не вистачає адекватних стратегій кризового управління, щоб пережити несподівані обмеження у своїй діяльності. Кожне нове просування кризи має супроводжуватись активними дослідженнями економічної динаміки, а одержані висновки та рекомендації повинні втілюватися в життя задля коригування діяльність бізнесу в умовах кризи.

Аналізуючи динаміку макроекономічних показників, дійшли висновку, що за 2019-2022 рік спостерігається зниження ділової активності бізнесу України, каталізатором якого є негативний вплив на економіку країни наслідків пандемії та війни.

Моделювання впливу показників розвитку бізнесу в Україні на фінансову безпеку дозволило встановити найбільшу залежність інтегрального індексу від чистого прибутку/збитку підприємств, обсягу реалізованої продукції та рентабельності діяльності підприємств. Запропонований економіко-математичний підхід створює умови для визначення вагомих чинників впливу на формування фінансової безпеки бізнесу й сприятиме розвитку сприятливого бізнес-середовища.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

3.1. Запобігання та зменшення негативного впливу загроз фінансовій безпеці бізнесу в умовах сучасних викликів та загроз

Головною складовою та чинником формування економічної безпеки держави виступає фінансова безпека бізнесу, тому її досягненню та удосконаленню потрібно приділяти особливу увагу.

Водночас, наявність великої кількості загроз фінансовій безпеці бізнесу вимагає розробки та реалізації дієвих заходів із запобігання та зменшення впливу загроз як зовнішнього та і внутрішнього походження.

З позицій захисного підходу ключовою категорією фінансової безпеки бізнесу є загроза, джерелом якої є невизначеність, що обумовлена властивостями суспільних явищ і процесів, зокрема, раптовістю їх настання.

Непослідовність та необґрунтованість інституційних трансформацій зумовлюють збереження в Україні несприятливого бізнес-середовища, яке не сприяє розкриттю підприємницького потенціалу в реалізації пріоритетних цілей соціально-економічного розвитку та структурної перебудови, адже визначається складністю регуляторної та дозвільної систем, існування системних підприємницьких ризиків і відсутністю інституційних умов легальної діяльності, результатом чого є поширення таких деструктивних явищ, як рейдерство, корупція і тінізація.

Зовнішнє нестабільне середовище – це зовнішнє оточення з високим рівнем взаємозв'язку чинників, що спричиняє складність, рухливість і невизначеність середовища. Зовнішнє середовище організації – усе, що впливає на організацію з навколишнього середовища та охоплює такі елементи, як споживачі, конкуренти, урядові заклади, постачальники, фінансові організації і джерела трудових ресурсів, релевантні стосовно операцій організації [62].

Розглядаючи чинники зовнішнього середовища як умови, які підприємець, як правило, не може змінити, але повинен враховувати, оскільки вони позначаються на стані його справ, їх поділяють на дві групи. Це чинники прямого і непрямого впливу.

Чинники прямого впливу безпосередньо впливають на підприємницьку діяльність. До них належать: 1) зміни законодавства, що регулюють підприємницьку діяльність, 2) конкуренція підприємців 3) взаємовідносини з партнерами, 4) податкова система, 5) корупція і рекет. Чинники непрямой дії можуть не надавати прямого негативного впливу на підприємницьку діяльність, але сприяють її зміні. Це: політична ситуація, міжнародні події, економічна нестабільність країни, економічний стан галузі діяльності, стихійні лиха [63, с.189-191].

Внутрішньо-організаційне бізнес-середовище – це сукупність підконтрольних підприємству елементів та підсистем, які впливають на його поточну діяльність та розвиток, наявність власної матеріально-технічної бази, наявність технологічних ресурсів, кваліфікованих кадрів та організаційно-психологічний клімат на підприємстві. Зазначимо, що внутрішньо-організаційне бізнес-середовище формує сам суб'єкт бізнесу.

Під впливом чинників зовнішнього середовища, внутрішнє середовище кожного суб'єкта підприємництва постійно видозмінюється, що впливає на кінцеві результати його господарської діяльності. При цьому підприємство не може змінювати чинники зовнішнього середовища, воно перебуває поза зоною його впливу. Зазначимо, що підприємство може впливати на зовнішнє бізнес середовище, шляхом інтегрування в інститути самоврядування, громадські організації, які б вели моніторинг суспільних процесів, запровадження інституційних механізмів постійного діалогу влади з бізнесом та інші. Відсутність діалогу та взаєморозуміння між владою та бізнесом, спричиняє конфлікт між внутрішнім та зовнішнім бізнес-середовищем.

Війна та пандемія, їх наслідки призвели ще до поглиблення наявних кризових явищ у бізнес-середовищі України. Погіршення соціально-

економічної ситуації в Україні, спричиняє потребу у формуванні та розвитку фінансової безпеки бізнесу.

В кризових умовах у відповідь на сучасні виклики та загрози підприємства впроваджують принципово нові методи організації віддаленої роботи персоналу та організації роботи в офісах з дотримання соціальної дистанції. Перед бізнесом постала необхідність чіткого розмежування дестабілізуючих чинників та ранжування їх за рівнем небезпеки з метою своєчасного реагування на потенційні загрози та вчасної мінімізації впливу реальних загроз, на поширення яких суб'єкти бізнесу не мають важелів впливу. Концептуальна схема взаємозв'язку загроз та інших негативних чинників в контексті забезпечення фінансової безпеки бізнесу в умовах пандемії та війни представлена на рисунку 3.1.

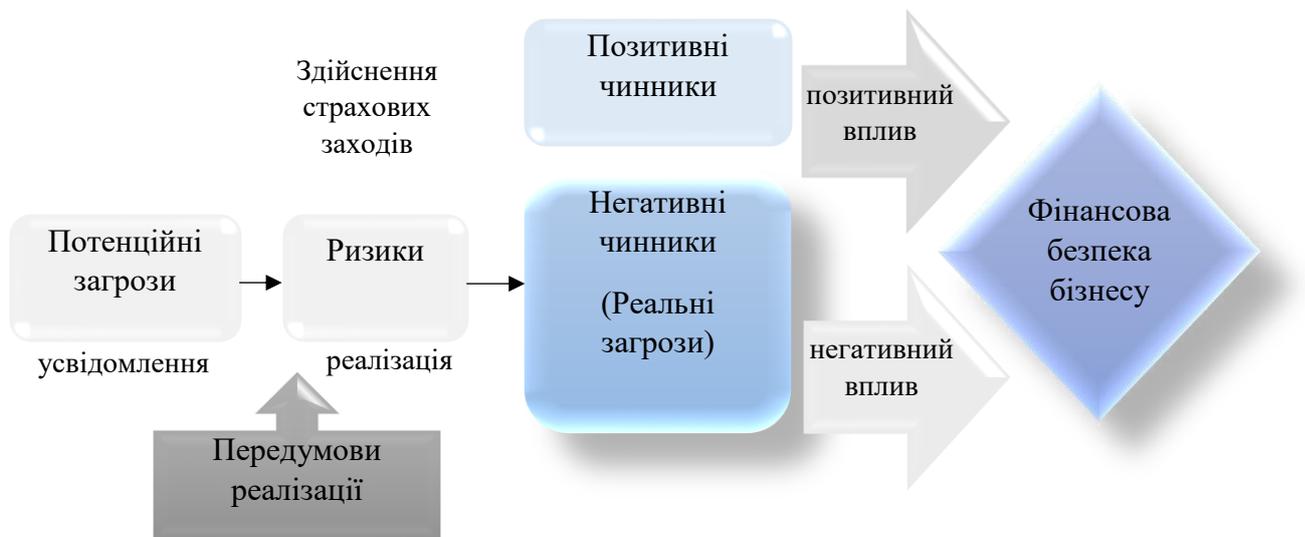

Рис. 3.1. Вплив загроз та інших негативних чинників на фінансову безпеку бізнесу

Джерело: [64]

В процесі функціонування бізнесових структур постійно змінюється або трансформуються організаційна структура виробництва, система управління бізнес-процесами, технології господарської діяльності, схема комунікативних зав'язків із різними контрагентами тощо.

Навіть підприємство, яке сповільнило свій рух в умовах воєнних дій та епідемічної небезпеки під впливом реальних загроз фінансовій безпеці бізнесу, або знаходиться на стадії припинення своєї діяльності, відчуває вплив метаморфозних процесів, які відбуваються в національній економіці й суспільстві в цілому.

Наявність значної кількості загроз та небезпек фінансовій безпеці бізнесу вимагає розробки та реалізації дієвих заходів із її забезпечення. Поряд із принципово новими загрозами фінансовій безпеці бізнесу, що пов'язані з війною та пандемією COVID-19, в Україні існує значна кількість системних загроз, що накопичувалися протягом тривалого проміжку часу та справляють негативне підґрунтя для виходу з кризи із мінімальними втратами як для бізнесу, так і для національної економіки в цілому [65]. Враховуючі це, процес забезпечення фінансової безпеки бізнесу та протидії загрозам в рамках цього процесу спираючись на попередні дослідження можна поділити на ряд етапів, що представлені на рис. 3.2.

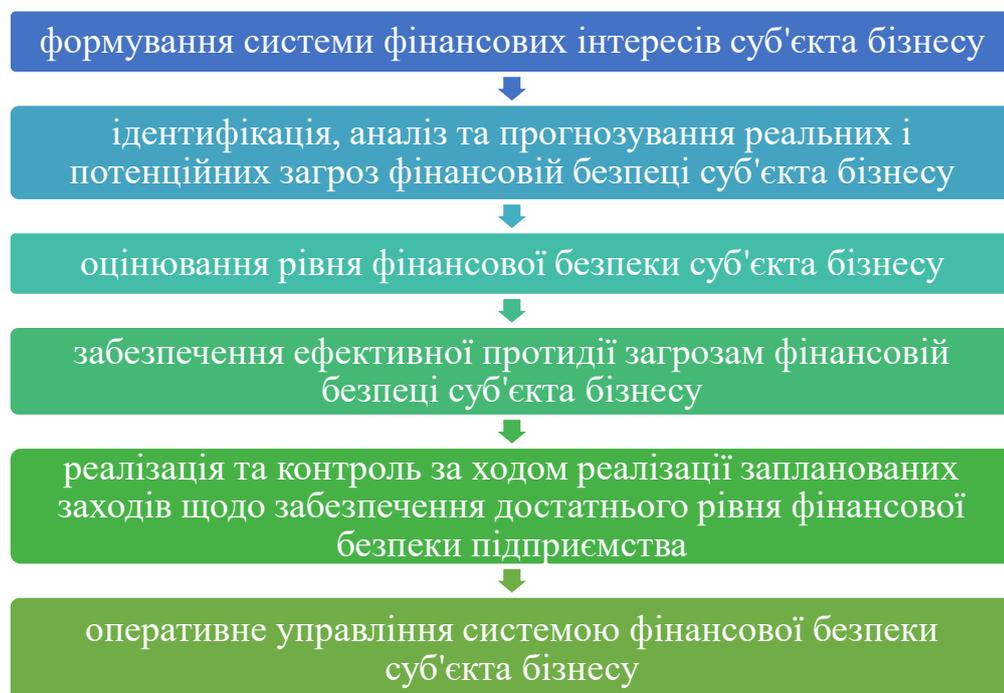

Рис. 3.2. Процес протидії загрозам та забезпечення фінансової безпеки бізнесу

Джерело: [66; 67]

Незважаючи на негативний вплив пандемії та війни на економічне становище країни та фінансову безпеку бізнесу, існує ще ряд негативних чинників та загроз, які не були викоренені із економіки України багато років. Ознайомлення із цими проблемами дозволяє сформувати широкий методичний інструментарій, що дозволить вирішити ці проблеми або мінімізувати їх негативний вплив на фінансову безпеку бізнесу, дасть шанс створити кардинально нову структуру економіки.

Будь-яка криза спричинює настання негативних явищ, що пов'язані з порушенням охоронюваних законом прав та інтересів. Наслідки пандемії та війни ще довгий час будуть відчуватися як в соціальній сфері, так і в бізнесі, а тому час приділити увагу питанню захисту бізнесу в умовах переходу від карантинного до пост-карантинного періоду. Проблематика рейдерства сьогодні є однією з найважливіших, тому що в правовому полі відсутнє визначення цього виду деструктивної діяльності і, як наслідок – немає захисту фінансової безпеки для окремих підприємств.

Рейдером вважається фізична чи юридична особа, спеціаліст з перехоплення оперативного керівництва або власності фірми за допомогою спеціально інсценованого бізнес-конфлікту.

За сучасних умов господарювання поняття «рейдерство» насамперед асоціюється із незаконним, насильницьким захопленням та заволодінням майном підприємства і використанням його у власних інтересах. Авторами наводяться різні тлумачення поняття «рейдерство»: одне з позицій незаконного захоплення підприємства для заволодіння його активами, використовуючи незаконні методи і засоби, інше як недружнє поглинання з використанням цілком законних методів також з метою заволодіння активами підприємства завдаючи йому значних економічних збитків.

Розглянемо динамку кількості рейдерських захоплень українських підприємств та справ направлених до суду за 2015 - 10 місяців 2021 роки (рис.3.3) [61].

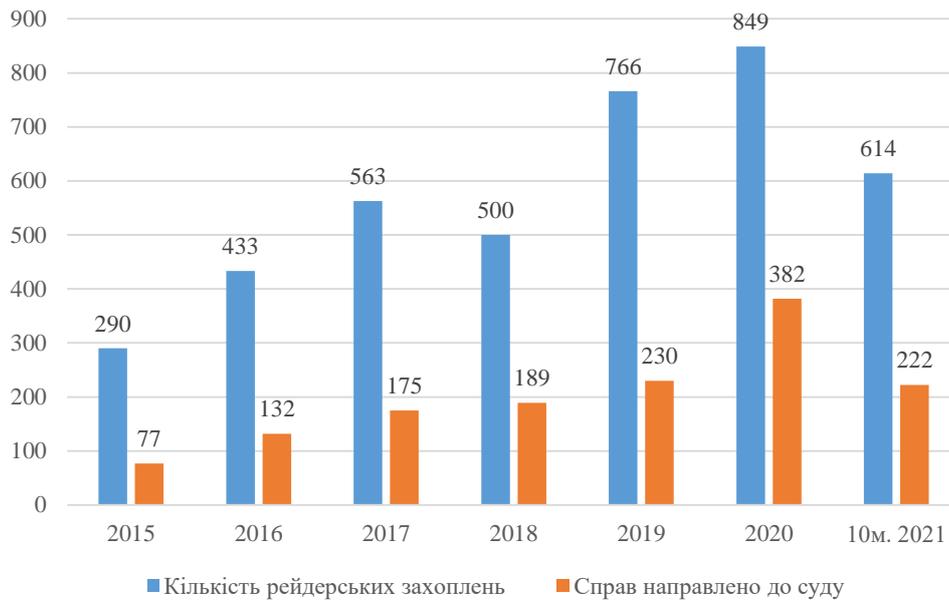

Рис. 3.3. Кількість рейдерських захоплень українських підприємств та справ направлених до суду за 2015 - 10 місяців 2021 рр, шт.

Джерело: [61]

Так, за офіційними даними Генеральної прокуратури України, з 2013 р. відбулося 1690 рейдерських захоплень, які зростають, починаючи з 2014 р. Піком кількості рейдерських захоплень вітчизняних суб'єктів господарювання був 2017 р. – 414 захоплень. Порівняно з 2014 р. відбулося збільшення на 180 захоплень. Однак за першу половину 2018 р. рейдерські атаки на підприємства почали спадати – зафіксовано лише 125 випадків. Та на кінець 2018 р. зафіксовано 654 випадки. При цьому у 2019 році відбулося 766 рейдерських атак, що на 112 атак більше ніж у 2018 році, та в 2020 році було зафіксовано 849 рейдерських атак, що на 83 атаки більше ніж у 2019 році. За 10 місяців 2021 року було зафіксовано 614 рейдерських атак, що на 18% менше ніж у попередньому періоді, натомість впав й відсоток рейдерських справ, що доходять до суду.

Привабливими для рейдерів є перспективні, сильні, успішні та прибуткові підприємства, які захоплюються з метою подальшого ведення бізнесу та включаються до структури холдингу чи фінансово-промислової групи. Також цікавими для рейдерів є слабкі, фінансово нестійкі підприємства, з

неефективним менеджментом, які привабливі з точки зору «легкості» рейдерського захоплення і поглинаються з метою подальшої реалізації ліквідних активів «підприємства-жертви» (обладнання, нерухомості, землі тощо).

Рейдери ретельно вивчають свою жертву: оцінюють інвестиційну привабливість бізнесу, розмір прибутку, фінансову звітність та кредитну історію. Також зважають на репутацію компанії, оцінюють законність ведення бізнесу, збирають інформацію про співробітників і дізнаються про наявність конфліктів у середині організації. Чим більше таких «сліпих зон», тим вищим є ризик бути «узятими на абордаж» рейдерами.

Інструментами формування інституційного та правового середовища для протидії рейдерських захоплень в Україні є:

- удосконалення корпоративного, арбітражного і кримінального законодавства та судової системи.
- активізація правоохоронних органів у боротьбі зі силовими захопленнями та корупцією (у тому числі з корупцією у судах при розгляді корпоративних суперечок).
- впровадження механізму відповідальності державних та муніципальних службовців.
- розвиток інституту банкрутства та оптимізація офшорної політики.
- контроль за управлінням державною власністю.
- розвиток фінансового ринку.
- формування конкурентних переваг та привабливості бізнес-середовища шляхом підвищення прозорості та зниження корупційності державного регулювання у сфері корпоративних відносин та інституту приватної власності, розвитку аудиту та страхування.
- моніторинг політики протидії недружнім поглинанням вітчизняних підприємств.

На корпоративному (внутрішньому) рівні комплекс інструментів превентивного захисту включає [68, с.17-18]:

- постійний моніторинг та оцінка можливих ризиків рейдерських захоплень в розрізі зовнішнього середовища галузі.
- захист інсайдерської (не оприлюдненої) інформації про емітента, у тому числі захист від викрадення акцій (реєстру).
- забезпечення прозорості структури власності (афілійованих осіб та інших зацікавлених сторін).
- залучення консалтингових організацій, взаємодія із ЗМІ, правоохоронними органами, реєстраторами.
- правове оформлення активів, реєстру та інших установчих документів, товарного знаку тощо.
- впровадження механізмів стимулювання і відповідальності менеджменту компаній (вищого і середнього рівня).
- введення принципів корпоративної соціальної відповідальності, корпоративної культури.
- аналіз фінансово-господарської діяльності, фінансування захисту від ризиків, реструктуризацію і роздільний облік майнового комплексу, перерозподіл активів між підконтрольними компаніями.

Активні (корпоративні) методи захисту від рейдерських захоплень слід використовувати шляхом [69]:

- передачі ризику, використавши такі інструменти як: страхування (особисте, майнове, відповідальності, титулу власності), хеджування (зниження кредитних та цінових ризиків) шляхом укладання форвардних та ф'ючерсних контрактів, опціонів, взаємодія з приватними охоронними підприємствами, юридичними і консалтинговими організаціями, накладання різних обтяжень на активи, наприклад, здача їх під заставу.
- прийняття ризику (створення фінансових резервів для масової скупки акцій (за потреби), готовність до силового протистояння рейдерським атакам, резервні форми управління та ведення справ, реінкорпорація (поява підприємства у новому статусі), взаємодія зі ЗМІ, органами влади

та суспільством, організація протидії трудового колективу, підготовка судових позовів [70].

Корупція – це одна із найбільших проблем України з моменту набуття нею незалежності, водночас вона є головною перепоною до розвитку сприятливого бізнес-середовища. За даними Міжнародної організації Transparency International, індекс сприйняття корупції в Україні у 2021 році становив 32 балів, так як і Есватіні (країна на сході Африки). З таким результатом наша країна посіла 122-ге місце серед 180 держав світу, які брали участь в опитуванні. Політична корупція й нестабільність, а також корупція, що охоплює державний та приватний сектори, разом із високим рівнем толерантності громадян до проявів корупції погіршують позиції України.

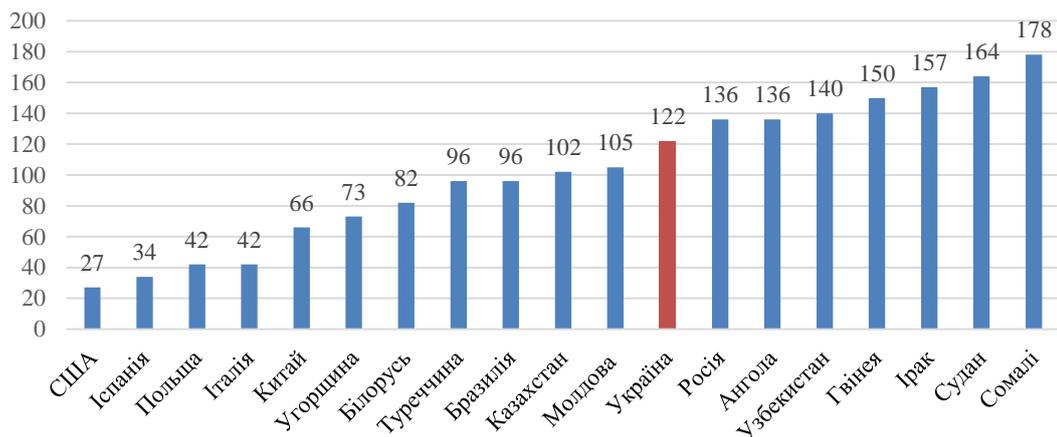

Рис. 3.4. Індекс сприйняття корупції у світі за 2021 рік

Джерело: [71]

Найбільш вагомими та поширеними причинами проявів корупції в Україні є:

- непрозорість діяльності та неналежний рівень підзвітності органів державної влади.
- відсутність політичної волі до впровадження заходів запобігання та протидії корупції.

- незацікавленість у боротьбі із корупцією правоохоронних органів та служб національної безпеки.
- надзвичайна розгалуженість дозвольно-регуляторної системи.
- розгалужений вплив окремих олігархічних груп на прийняття державних рішень і кадрові призначення.
- відсутність системності в роботі з виявлення корупції в органах державної влади.
- неможливість участі громадян та відсутність дієвих механізмів у протидії корупції, реалізації антикорупційної політики.
- поблажливе ставлення суспільства до корупції і готовність обирати корупційні шляхи розв'язання проблем [72].

Для викорінення корупції із національного бізнес-середовища та держави в цілому необхідна сформована система ефективних кроків та заходів.

По-перше, важливою є політична воля української влади щодо реалізації системи скоординованих та прозорих дій з подолання корупції, враховуючи нівелювання мобілізованих груп невдоволених антикорупційними реформами.

По-друге, спрощення процедур реєстрації власності, відкриття та закриття господарської діяльності, митного оформлення - дозволить бізнесу менше контактувати із чиновниками, а отже мінімізувати корупційні схеми.

По-третє, немає потреби створення в Україні будь-якого додаткового органу з боротьби з корупцією крім тих, що вже існують, адже немає гарантії, що він не стане ще однією бюрократичною ланкою з корупційними ознаками.

По-четверте, одним з ефективних методів антикорупційної політики є збір та оприлюднення інформації про корупціонерів із заборонаю їх подальшого працевлаштування на державну службу.

По-п'яте, необхідно законодавчо закріпити механізми цивілізованого лобювання бізнес-інтересів з паралельним усуненням представників бізнесу з органів державної влади [73].

Крім корумпованості в країні, слід відмітити негативні наслідки значного рівня тіньової економіки.

Тіньова економіка формується, в основному, за рахунок існування економічних злочинів, які зараз присутні в усіх сферах економіки України. Складність боротьби полягає в тому, що такі злочини постійно змінюють способи та форми протиправної діяльності, що спричиняє труднощі виявлення та їх латентність.

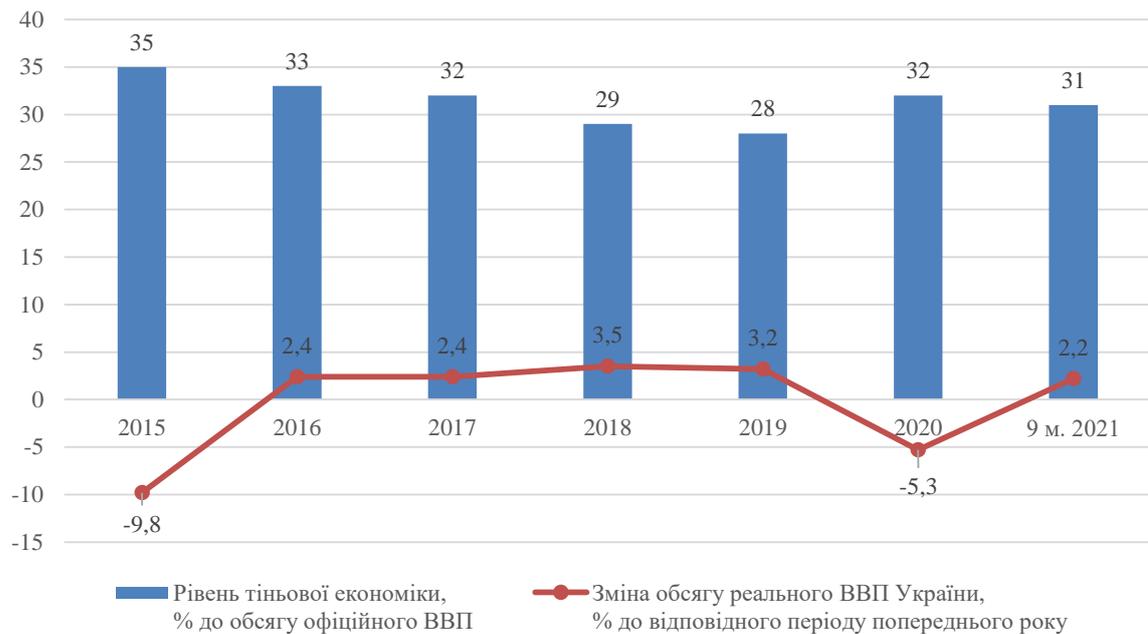

Рис. 3.5. Динаміка інтегрального показник рівня тіньової економіки в Україні (у% від обсягу офіційного ВВП) і темпи змін рівня реального ВВП (у% до відповідного періоду попереднього року)

Джерело: [37]

За результатами дослідження української економіки, 1258,23 млрд. гривень або 31 % від офіційного ВВП за 9 місяців 2021 року, перебуває в тіні, з них:

- 24,8 % ВВП, або майже 1040,14 млрд. грн. - становить готівкова тіньова економіка;
- 6,2 % ВВП, або майже 218,1 млрд. грн. – домашнє виробництво товарів для власного кінцевого використання, тобто – не грошова тіньова економіка.

Для подолання тіньової економіки та поліпшення соціально-економічного становища в Україні потрібно створити умови для розвитку малого та середнього бізнесу та усунути обмеження щодо нього. Встановити на законодавчому рівні мінімальний обсяг статутного капіталу та суму, яка має бути сплачена у грошовій формі для компаній, підвищити оплату праці та створити державний орган, що буде контролювати цю сферу, розширити доступ до малого і середнього підприємництва до фінансування, спростити податкове адміністрування для малого і середнього підприємництва, популяризувати підприємницьку культуру та розвиток підприємницьких навичок, підвищити конкурентоспроможність та інноваційний потенціал малого і середнього підприємництва.

Покращення умов функціонування бізнес – середовища, створення державного органу, який буде відповідати за розвиток бізнес-клімату України, мінімізація впливу органів державної влади на діяльність суб'єктів господарювання дозволить викоринити поняття тіньової економіки, адже для бізнесу більше не буде причин ввести діяльність в тінні. Це дозволить малому та середньому бізнесу постійно розвиватися, збільшувати грошовий фонд для оплати заробітної плати. Потрібно встановити особисту фінансову відповідальність керівників і головних бухгалтерів підприємств за незаконне використання коштів. Також розвиток cashless - економіки дозволить суб'єктам господарювання контролювати джерела надходження коштів та оптимізувати наявні витрати.

3.2 Концепції та напрями забезпечення фінансової безпеки бізнесу в Україні

Фінансова безпека досягається діяльністю не лише у фінансовій сфері, а й у суміжних сферах: грошово-кредитній, економічній, соціальній, міжнародній фінансовій. Тому концепція і стратегія фінансової безпеки бізнесу має бути відображені в концепції та стратегії економічної безпеки.

За визначенням І. П. Мойсеєнко та О. М. Марченко, концепція фінансової безпеки підприємства являє собою документ, в якому відображені головні положення щодо формування та організації управління фінансовою безпекою підприємства [44].

На думку Є. П. Картузова, концепція фінансової безпеки – це певна сукупність поглядів на забезпечення фінансової безпеки, яка передбачає також комплексне визначення загроз і системне розуміння шляхів їх усунення [74].

За визначенням О. В. Сусіденко, концепція забезпечення фінансової безпеки представляє собою комплексну систему поглядів на ключові інтереси підприємства у фінансовій сфері, принципи і засоби їх реалізації та захисту від внутрішніх та зовнішніх загроз [75].

В. О. Ареф'єв визначає концепцію управління фінансовою безпекою підприємства як специфічну, упорядковану сукупність взаємопов'язаних елементів управлінського процесу формування і використання витрат підприємства, яка дасть можливість забезпечити стійкі позиції на ринку, забезпечивши тим самим стійкість його діяльності та отримання максимального позитивного результату [45].

Під концепцією фінансової безпеки підприємства варто розуміти, низку ідей, поглядів, стратегій та завдань спрямованих на забезпечення фінансової безпеки, сформовану систему механізмів та заходів, щодо досягнення поставлених цілей та ефективного функціонування суб'єкта бізнесу в умовах загроз внутрішнього та зовнішнього середовища. Зазначимо, що концепція фінансової безпеки підприємства це не лише сукупність конкретних напрямків та план заходів для забезпечення фінансової безпеки, але й вимоги та правила дотримання заходів безпеки на різних етапах та рівнях господарської діяльності суб'єкта бізнесу.

Створення системи фінансової безпеки, особливо в період війни та пандемії COVID-19, є вкрай необхідним процесом, який полягає у вирішенні багатокритеріальних завдань, які потребують участі високопрофесійних спеціалістів різних галузей.

Для бізнесу розробка стратегії фінансової безпеки є частиною стратегії розвитку, за допомогою якої її керівники вирішують два найважливіші завдання, що становлять комерційну таємницю.

По-перше, розробка нових та/або модернізація існуючих методів просування продуктів і послуг на товарному та фінансовому ринках, що дозволяють оптимізувати потік і розподіл грошових коштів та еквівалентних коштів з урахуванням збалансованого розподілу різного роду ризиків та методи їх охоплення, пошук оптимальної структури капіталу підприємства;

По-друге, побудова фінансового менеджменту в ринковому середовищі, що характеризується високим ступенем невизначеності та підвищеним ризиком. Найважливішим аспектом у вирішенні проблеми забезпечення фінансової безпеки є побудова оптимальної структури її капіталу на основі загальноприйнятих коефіцієнтів, що дозволяє оптимізувати управління боргом підприємства та методи залучення додаткових коштів на фінансовому ринку.

Концепція – це складовий елемент економічної безпеки, який має бути взятий за основу для побудови комплексної системи механізмів та заходів забезпечення фінансової безпеки підприємства. Концепція повинна враховувати наступні аспекти:

- Кожне підприємство є системою, яка включає різні, пов'язані між собою складові система фінансової безпеки не може бути однаковою на різних підприємствах, оскільки вона залежить від характеру діяльності, потенціалу підприємства.
- Система фінансової безпеки окремого підприємства повинна бути відносно самостійною і відособленою по відношенню до аналогічних систем безпеки інших економічних суб'єктів.
- Система фінансової безпеки підприємства повинна бути тільки комплексною, оскільки створення умов економічної безпеки пісно пов'язане із забезпеченням науково-технічної, кадрової, інформаційної, правової, фізичної безпеки тощо [77].

Система управління фінансовою безпекою підприємства має починатись з формування загальної концепції її забезпечення, яка: повинна бути сформульована за допомогою системи пріоритетних інтересів підприємства, виявлених інтересів взаємодіючих з ним суб'єктів зовнішнього середовища, й обрані такі форми та способи гармонізації або узгодження цих інтересів, щоб результати взаємодії підприємства з цими суб'єктами забезпечили його прибуткову роботу [78]. Має включати шляхи виявлення й усунення загроз, принципи, які необхідно при цьому застосовувати, сукупність прогнозованих ситуацій зі станом фінансової безпеки, інструменти і технології, потрібні для цього, а також алгоритм забезпечення фінансової безпеки [79].

Основні складові концепції фінансової безпеки суб'єкта господарювання включають в себе:

- чинники впливу на систему забезпечення фінансової безпеки підприємства;
- мету, завдання та стратегію забезпечення фінансової безпеки;
- принципи системи забезпечення фінансової безпеки підприємства;
- механізми забезпечення фінансової безпеки;
- методи управління фінансовою безпекою підприємства;
- методологічний інструментарій оцінки рівня фінансової безпеки підприємства;
- напрямки та заходи реалізації системи забезпечення фінансової безпеки та ін.

Стабільність системи фінансової безпеки підприємства не абсолютна. Це проявляється в тому, що розвиток системи фінансової безпеки підприємства може бути циклічним або ситуативним. Проте коливання окремих параметрів системи фінансової безпеки компанії підтримують необхідний рівень захисту фінансових інтересів. Отже, забезпечення фінансової безпеки може бути тільки на основі фінансово сталого розвитку підприємства, в якому створені умови для реалізації такого фінансового механізму, який здатний адаптуватися до умов внутрішнього і зовнішнього середовища, що змінюються.

Практична реалізація концепції фінансової безпеки, потребує її формування, яке можливо представити як сукупність послідових етапів [80]:

1. Опис проблемних ситуацій в області фінансової безпеки підприємства. На першому (початковому) етапі формування концепції фінансової безпеки проводиться аналіз соціально-економічного становища території, на якій розташоване підприємство, проводиться аналіз безпосередньо галузі та ринку, на якому функціонує підприємство. Зазначені фактори є зовнішніми, підприємство не може на них впливати, але їх вплив має бути враховано при забезпеченні фінансової безпеки підприємства. Далі здійснюється аналіз внутрішніх чинників фінансової безпеки, ступеня захищеності об'єктів безпеки.

На етапі аналізу факторів фінансової безпеки, відбувається виокремлення потенційних та реальних загроз і небезпек, причин їх існування та формування попереднього плану дій для їх нейтралізації. Відмітимо, що створення комплексної системи механізмів та заходів, розробка концепції фінансової безпеки є основним завданням, навіть якщо аналіз не виявив потенційних або реальних загроз фінансовій безпеці підприємства.

2. Визначення цільової установки забезпечення фінансової безпеки. Далі в рамках концепції фінансової безпеки визначається мета фінансової безпеки, а також розробляється стратегія її забезпечення.

Стан суб'єкта господарювання, в якому він захищений від загроз та небезпек внутрішнього та зовнішнього середовища, фінансових та інших ризиків, досягнення ефективного використання наявних на підприємстві ресурсів – це мета розробки концепції фінансової безпеки.

У межах концепції фінансової безпеки реалізація мети здійснюється через досягнення проміжних цілей, які сприяють її досягненню в межах обраного типу стратегії. До таких проміжних цілей можна віднести: 1) виявлення реальних і прогнозування потенційних небезпек і загроз діяльності підприємства, 2) розробку системи індикаторів, що встановлюють рівень загроз і небезпек фінансовій безпеці, 3) знаходження способів їх запобігання, ослаблення або повної ліквідації, 4) знаходження сил і засобів, необхідних для

забезпечення фінансової безпеки підприємства, 5) формування ресурсного забезпечення фінансової безпеки підприємства, 6) формування інформаційно-нормативної бази системи забезпечення фінансової безпеки, 7) створення власної відповідної небезпекам і загрозам служби безпеки; організація взаємодії з правоохоронними та контрольними органами з метою запобігання і припинення правопорушень, спрямованих проти інтересів підприємства, 8) створення організаційної структури системи забезпечення фінансової безпеки [81, 82].

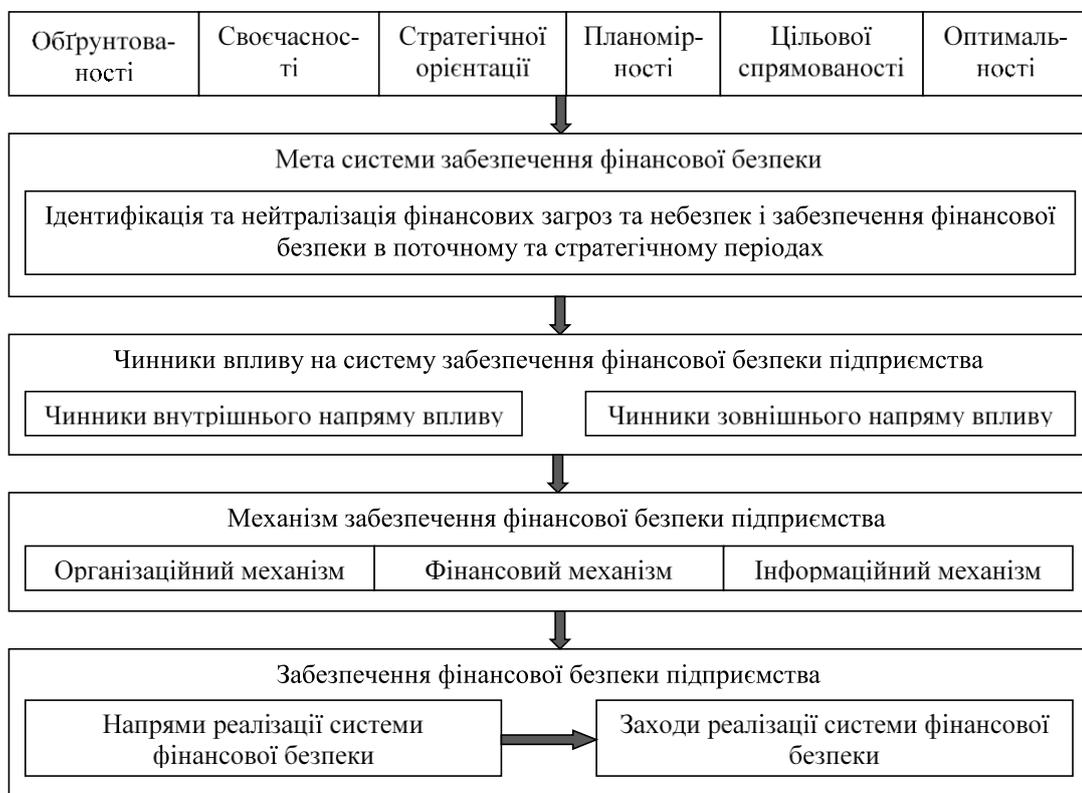

Рис. 3.6. Концепція системи забезпечення фінансової безпеки підприємства

Джерело: [75]

3. Побудова системи забезпечення фінансової безпеки підприємства. Після встановлення основних цілей і завдань фінансової безпеки відбувається побудова системи забезпечення фінансової безпеки підприємства, яка представляє собою обмежену кількість взаємопов'язаних елементів, що

забезпечують безпеку підприємства шляхом ефективного менеджменту, а також досягнення ним цілей бізнесу [83].

Безперервність, системність побудови, об'єктивність законність, обґрунтованість, плановість, економічна доцільність, постійний моніторинг, координація та взаємодія, результативність дій, оперативність та динамічність, стратегічна орієнтація, використання внутрішніх ресурсів та управління першими симптомами – це базові принципи для побудови системи фінансової безпеки на підприємстві.

Організаційний, фінансовий та інформаційний – основні механізми на яких має базуватися створення та функціонування системи забезпечення фінансової безпеки. Організаційний механізм включає в себе методи, способи та прийоми, правове, нормативне та кадрове забезпечення організації системи фінансової безпеки. Фінансовий механізм базується на методах, прийомах та важелях впливу на фінансовий стан та фінансове забезпечення господарської діяльності підприємств, нормах та нормативах фінансової діяльності підприємств, правовому забезпеченні фінансової діяльності підприємств, інформаційній базі управління фінансами підприємств. Інформаційний механізм поєднує в собі методи, способи і прийоми, правове та нормативне забезпечення організації збору, опрацювання та збереження фінансової, маркетингової та іншої інформації [83].

Для реалізації запропонованих механізмів системи забезпечення фінансової безпеки підприємства в концепції повинна бути передбачена наявність відповідних груп методів управління, які дають можливість реалізувати на практиці систему фінансової безпеки. До таких груп методів відносяться: 1) інституційно-правові, 2) адміністративні (організаційно-розпорядчі), 3) економічні, 4) організаційно-технологічні, 5) інформаційні, 6) соціально-психологічні, 7) ідентифікації фінансових загроз і небезпек, 8) оцінки та прогнозування фінансових загроз і ризиків, 9) мінімізації фінансових втрат, 10) запобігання негативним фінансовим ситуаціям, 11) контролю за системою фінансової безпеки підприємств [84].

4. Розробка методологічно інструментарію оцінки рівня фінансової безпеки підприємства. Для досягнення цілей фінансової безпеки підприємства необхідна якісна діагностика існуючої системи, у зв'язку з чим діагностування доцільно виокремлювати в самостійну ланку. Тому, одним із завдань, що стоять перед суб'єктами фінансової безпеки підприємства, є оцінка її рівня у визначений момент часу.

Максимальна ефективність діагностування забезпечується оптимальним вибором інформаційно-діагностичних параметрів, допустимих значень і періодичності діагностування. Метою діагностики є визначення та надання кількісної оцінки внутрішнім фінансовим резервам, попередження збитків та отримання максимального прибутку. Найбільш важливими показниками діагностики існуючої системи є нерегламентовані зміни показників діяльності підприємств, які не дозволяють нормально працювати підприємству і можуть привести до несприятливих фінансових наслідків.

5. Розрахунок сил і засобів, необхідних для забезпечення безпеки. Після проведення оцінки рівня фінансової безпеки і виявлення існуючих і потенційних загроз, проводиться розрахунок фінансових, матеріально-технічних, трудових ресурсів, необхідних для забезпечення безпеки, а також проводиться зіставлення необхідних витрат з можливим збитком від впливу загроз.

6. Розробка заходів щодо реалізації основних положень системи забезпечення фінансової безпеки підприємства. На даному етапі розробляється комплекс заходів щодо реалізації основних положень концепції фінансової безпеки підприємства. Зокрема формується стратегічний план (програма) роботи структурних підрозділів підприємства за рішенням завдань, визначених концепцією.

7. Реалізація концепції фінансової безпеки підприємства та оцінка ефективності її застосування. На заключному етапі формуються висновки щодо ефективності застосування концепції фінансової безпеки, тобто визначається ефективність її реалізації. На цьому етапі: перевіряється відповідність

концепції, сформульованих в ній цілей і завдань створеній системі забезпечення фінансової безпеки підприємства, реальним і потенційним загрозам; ступінь достатності виділених ресурсів для реалізації концепції; здатність служби безпеки вирішувати поставлені перед нею завдання; в рамках системи забезпечення фінансової безпеки оцінюється доцільність і ефективність проведених заходів щодо досягнення відповідного стану фінансової безпеки підприємства. Цей блок є заключним і результативним в загальній концепції фінансової безпеки підприємства. У випадку виявлення низької ефективності діючої концепції, що знаходить своє відображення, перш за все в падінні рівня фінансової безпеки, необхідним є її перегляд, переосмислення на підставі аналізу допущених помилок і неточностей.

Основні можливості та переваги, які надає запропонований алгоритм реалізації концепції забезпечення фінансової безпеки:

- Комплексно та в повному обсязі проаналізувати та дослідити механізм управління фінансовою безпекою на підприємстві, задля оперативного виявлення потенційних загроз для його функціонування.
- Для дотримання бажаного рівня фінансової безпеки на підприємстві, можливо буде запровадити необхідні коригувальні заходи.

Основними досягненнями реалізації запропонованої моделі концепції забезпечення фінансової безпеки підприємств мають бути:

- зменшення фінансових втрат від загроз, небезпек і ризиків;
- підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності підприємства;
- зростання вартості підприємства;
- задоволення інтересів власників підприємства; задоволення інтересів трудового колективу підприємства;
- виконання фінансових вимог кредиторів та партнерів по бізнесу; виконання фінансових вимог держави.

Узагальнюючи вищевикладений матеріал, зазначимо, що фінансова безпека бізнесу яскраво проявляється в здатності суб'єкта господарювання здійснювати операційну, фінансову та інвестиційну діяльність, стабільно та на високу рівні протягом невизначеного періоду часу. Це досягається за рахунок комплексної системи механізмів та заходів, що мають на меті ефективне використання наявних фінансових ресурсів, сталий розвиток підприємства та досягнення ним стратегічних цілей, попри загрози та небезпеки внутрішнього та зовнішнього середовища.

Фінансова безпека бізнесу залежить від професійності та здібності розробляти та проводити фінансову стратегію відповідно до цілей загальної корпоративної стратегії, в умовах невизначеної та конкурентного середовища. Можливість підприємства протистояти потенційній та реальним загрозам, які можуть спричинити тяжкі наслідки, зміни в структурі капіталу, або взагалі припинення діяльності – головна умова фінансової безпеки бізнесу.

Виявлено сукупність взаємопов'язаних інституційних деформацій – якісні викривлення інституціональних форм економічної системи. Основними формами інституціональних деформацій економіки України є такі, як тіньова економіка, корупція, рейдерство і непродуктивний вплив капіталу, що найбільші за обсяги, соціально-економічними наслідками і реальними загрозами фінансовій безпеці бізнесу в Україні.

Розвиток бізнес-середовища та досягнення суб'єктами господарювання бажаного рівня фінансової безпеки в кризових умовах функціонування, які пов'язані із військовою агресією та руйнуванням інфраструктури, пандемією та карантинними обмеженнями, дозволить бізнесу ефективно використовувати наявні ресурси, покращити конкурентне середовище в після-кризовий період та створить мотивацію для впровадження останніх досягнень науково-технічного прогресу, що покращить бізнес-клімат України, забезпечить цифровізацію економіки та високий рівень рентабельності основної діяльності.

ВИСНОВКИ

У випускній роботі узагальнено теоретичні підходи й запропоновано розв'язання важливого наукового завдання, формування й забезпечення фінансової безпеки бізнесу України в сучасних кризових умовах, що виявляється у наведених нижче положеннях.

У першому розділі випускної роботи було досліджено поняття та роль фінансової безпеки бізнесу та її структурні складові. Визначено, що фінансова безпека бізнесу – це стан суб'єкта господарювання, який можливо якісно і кількісно оцінити, при якому забезпечується захищеність його фінансових інтересів від небезпек та загроз зовнішнього та внутрішнього середовища, відбувається його розвиток та досягнення стратегічних цілей.

Основними завданнями фінансової безпеки бізнесу є: забезпечувати стабільність основних фінансово-економічних показників діяльності підприємства, передбачати та зменшувати негативний вплив чинників внутрішнього за зовнішнього середовища, підтримувати гармонійні відносини між власниками та найманими працівниками, оптимальним чином використовувати наявні на підприємстві ресурси, в тому числі фінансові. Суб'єкти та об'єкти фінансової безпеки є її структурними складовими. До суб'єктів зазвичай відносять - керівництво підприємства та його персонал незалежно від займаних посад і виконуваних обов'язків, а до об'єктів – активи, інформаційні ресурси та технології, бізнес-процеси, дебіторська заборгованість, репутація компанії та фінансові активи підприємства.

У роботі було охарактеризовано бізнес-середовище та розкриті особливості його формування. Дійшли висновку, що розбудова конкурентоспроможної економіки та створення сучасного, потужного та розквітаючого бізнес-середовища – одне із найважливіших завдань держави. У науковій літературі, вважають, що бізнес-середовище – це багатогранна система, із складними функціональними зв'язками. Вітчизняні науковці в своїх

роботах розглядають бізнес-середовище, як систему зовнішніх та внутрішніх, позитивних та негативних аспектів діяльності суб'єкта господарювання, що впливають на його діяльність.

Становлення та розвиток бізнес-середовища в Україні має свої особливості. Головними із них є те, що побудова середовища відбувається без первісного нагромадження капіталу, підприємництво не характеризується високою розвиненістю, у більшості суб'єктів відсутні підприємницькі здібності та знання.

Тривалий період часу становлення та розвиток бізнес-середовища в Україні відбувалося без чіткої візії та стратегії, що спричинило наявність багатьох проблем. Основними із них є: наявність значної частки тіньової економіки, корумпованість органів державної влади та їх суттєвий негативний вплив на діяльність підприємств. Підтвердженням цього є той факт, що за даними дослідження «Doing Business» рівень розвитку бізнес-середовища України далекий від ідеального та потребує суттєвих змін та реформ, при цьому відбувається систематичне скорочення суб'єктів господарювання.

Було визначено основні концепції фінансової безпеки бізнесу та антикризового управління підприємством. Досягнення високого рівня фінансової безпеки бізнесу можливе лише шляхом створення концепції безпеки. Під концепцією варто розуміти систему поглядів та розумінь, на те чи інше явище, єдиний визначений замисел.

Основними концепціями фінансової безпеки є: виробнича, управління поведінкового напрямку, інтенсифікації комерційних зусиль, капіталу, маркетингу, нового товару, управління за цілями та концепція стратегічних господарських підрозділів. Сутність всіх концепцій проявляється у досягненні сталого рівня фінансової безпеки шляхом максимального використання факторів виробництва, підвищення результативності організації за рахунок підвищення ефективності людських ресурсів, розвитку каналів збуту продукції та покращення маркетингової політики.

Здатність суб'єкта бізнесу організувати та впровадити політику антикризового фінансового управління є одним із шляхів для досягнення фінансової безпеки. Антикризове фінансове управління являє собою систему принципів і методів розробки та реалізації комплексу спеціальних управлінських рішень, що направлені на попередження і подолання фінансових криз підприємства, а також мінімізацію їх негативних наслідків.

Об'єктом антикризового управління є потенційні загрози та небезпеки для фінансово-економічної діяльності підприємства, напрями для їх прогнозування та подолання. Відповідно суб'єктами є особи, які володіють знаннями щодо побудови комплексної системи механізмів та заходів для подолання кризових явищ та досягнення стратегічних цілей підприємства.

До основних функцій системи антикризового управління можна віднести управління підприємством під час різних етапів кризи, зокрема перед кризове управління, управління в умовах кризи, управління під час виходу із кризи та післякризове управління.

У випускній роботі було ідентифіковано основні загрози фінансовій безпеці бізнесу в сучасних кризових умовах. Зазначимо, що до загроз та небезпек фінансовій безпеці бізнесу відносять реальні дії фізичних та юридичних осіб, що здатні порушувати гармонійний стан суб'єкта бізнесу та здатні призвести до отримання ним фінансових втрат, або навіть його ліквідації.

Існує досить широка класифікація загроз фінансовій безпеці бізнесу за якою всі загрози класифікують за джерелом виникнення, за ступенем важкості наслідків, за об'єктом посягань, за можливістю здійснення загрози фінансовій безпеці, за тривалістю та частотою дії, за суб'єктами загроз та за формою збитків.

Для того щоб досягти максимального рівня захисту від загроз та небезпек внутрішнього та зовнішнього середовища, потрібно впроваджувати діяльність, яка забезпечить фінансову безпеку підприємства та бізнесу в цілому. Високий рівень кваліфікації, освіченості управлінського персоналу та працівників різних підрозділів, безперервне оновлення матеріально-технічної бази та основних

фондів підприємства, забезпечення фінансової стійкості та планомірне, організоване економічне зростання є основними завданнями, які є першочерговими до виконання, адже їх виконання забезпечує високий рівень фінансової безпеки суб'єкта господарювання та бізнес-середовища.

Було обґрунтовано основні методи та моделі для оцінювання фінансової безпеки бізнесу. Вибір комплексних показників на основі, яких може бути зроблений висновок про наявний рівень фінансової безпеки, є фундаментальною складовою оцінки фінансової безпеки підприємства. При цьому комплексні показники мають не лише визначати наявність чи відсутність фінансової безпеки, але й оцінювати її рівень.

Основні методи до оцінки рівня фінансової безпеки бізнесу поділяють на традиційні та нетрадиційні. Так, до традиційних методів відносять: індикаторні методи оцінки, методи інтегральної оцінки, ресурсно-функціональні, методи оцінки на основі аналізу ймовірності банкрутства, вартісний підхід, метод моделювання, метод ранжування.

Моделювання є одним із найрозповсюджених методів дослідження фінансової безпеки. Метод моделювання – це науково обґрунтований метод, за допомогою якого відбувається оцінка практично всіх характеристик складних систем, які використовуються для розробки та реалізації управлінських рішень. До основних видів моделювання відносять ідеальне та матеріальне, при цьому ідеальне поділяється на знакове та математичне. Для оптимізації системи та процесу управління фінансовою безпекою використовують різноманітні блоки моделей. Основними серед них є: блок оцінки рівня безпеки, блок діагностики загроз та блок формування адаптивної реакції.

У роботі було оцінено критерії та показники фінансової безпеки бізнесу. Одним із основним етапів дослідження рівня фінансової безпеки бізнесу є вибір цільових показників та критеріїв. Під критерієм фінансової безпеки бізнесу варто розуміти ознаку чи суму ознак, виходячи з яких може бути зроблений висновок про те, чи перебуває підприємство у фінансовій безпеці чи ні. Головна

вимога до критерія щоб за допомогою нього можливо було оцінити рівень фінансової безпеки, а не лише роботи висновки про її наявність чи відсутність.

За допомогою фінансових показників які використовуються для оцінки ефективності діяльності підприємства можливо дати оцінку рівню фінансової безпеки. До таких показників відносяться коефіцієнти рентабельності, оборотності, ліквідності та показники структури капіталу. В Україні для оцінки рівня фінансової безпеки бізнесу використовують концептуальну систему показників. До даної системи відносять: виробничі (динаміка виробництва, реальний рівень завантаженості, темп оновлення основних фондів та ін.), фінансові (прогнозний об'єм продажів, фактичний і необхідний об'єм інвестицій, рівень рентабельності виробництва та ін.), кадрові (рівень оплати праці, рівень заборгованості по зарплаті, витрати робочого часу та ін.) показники.

Проаналізовано та змодельовано вплив сучасних загроз та небезпек на рівень фінансової безпеки бізнесу. У ході аналізу було виявлено те, що пандемія COVID-19 та військова агресія Росії проти України мали суттєвий негативний вплив на національну економіку, при цьому війна ще продовжує завдавати збитки як на рівні держави, так і на рівні суб'єктів бізнесу.

Основними наслідками даних деструктивних явищ, які суттєво вплинули на рівень фінансової безпеки бізнесу є: зменшення динаміки росту ВВП України за 2019-2021 роки, суттєві руйнування інфраструктури, масові закриття підприємств, зменшення ділової активності, зростання рівня безробіття, суттєве зростання кількості збиткових підприємств за 2020 рік, зменшення рівня рентабельності операційної діяльності підприємств, погіршення платіжної дисципліни, зменшення прибутку страхових компаній, зростання рівня соціальної напруженості. Основні проблеми полягають у тому, що цілій низці підприємців не вистачає адекватних стратегій кризового управління, щоб пережити несподівані обмеження у своїй діяльності.

Проведене моделювання впливу показників розвитку бізнесу в Україні на фінансову безпеку дозволило встановити найбільшу залежність інтегрального

індексу від чистого прибутку/збитку підприємств, обсягу реалізованої продукції та рентабельності діяльності підприємств. Запропонований економіко-математичний підхід створює умови для визначення вагомих чинників впливу на формування фінансової безпеки бізнесу й сприятиме розвитку сприятливого бізнес-середовища.

Запропоновано механізм запобігання та зменшення негативного впливу загроз фінансовій безпеці бізнесу в сучасних умовах. Процес протидії загрозам та забезпечення фінансової безпеки бізнесу включає в себе: 1) формування системи фінансових інтересів суб'єкта бізнесу, 2) ідентифікація, аналіз та прогнозування реальних і потенційних загроз фінансовій безпеці суб'єкта бізнесу, 3) оцінювання рівня фінансової безпеки суб'єкта бізнесу, 4) забезпечення ефективної протидії загрозам фінансовій безпеці суб'єкта бізнесу, 5) реалізація та контроль за ходом реалізації запланованих заходів щодо забезпечення достатнього рівня фінансової безпеки підприємства.

Удосконалено концепції та напрями забезпечення фінансової безпеки бізнесу в Україні. При цьому в кризових умовах створення системи фінансової безпеки є необхідною умовою, до швидкого після кризового відновлення економіки країни та повернення належного рівня фінансової безпеки.

Розроблено концептуальну схему взаємозв'язку загроз та інших негативних чинників в контексті забезпечення фінансової безпеки бізнесу в умовах пандемії та структурно-логічну послідовність формування пріоритетних напрямів мінімізації загроз фінансовій безпеці бізнесу на основі моделювання загроз та раннього реагування та випереджаючого управління.

Механізм забезпечення фінансової безпеки бізнесу є невід'ємною частиною системи його економічної безпеки, що базується на певних завданнях, функціях і принципах; передбачає використання системної сукупності методів, інструментів та конкретних заходів їх реалізації, які необхідно використовувати не розрізнено, а у поєднанні, комплексно і оперативно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
2. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. №2755-IV // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
3. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. №435 -IV // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
4. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 р. №959-XII // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text>
5. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних і фізичних осіб-підприємців» від 15 травня 2003р. №755-IV // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>
6. Закон України «Про ліцензування деяких видів господарської діяльності» від 2 березня 2015р. №222-VIII // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19>
7. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16 липня 1999 р. № 996-XIV // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>
8. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2001 р. № 2121-III // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>
9. Про затвердження Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації: наказ Міністерства фінансів України, Фонду державного майна України від 26 січня

2001 р. № 49/121 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0121-01#Text>

10. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: наказ Міністерства фінансів України від 07 лютого 2013 р. № 73, зі змінами та доповненнями від 08 лютого 2014 р. № 48 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

11. Барановський О. І. Філософія безпеки [монографія] / К: УБС НБУ, 2014. Т. 1. С. 11–81.

12. Варналій З. С. Економічна та фінансова безпека України в умовах глобалізації [монографія]. Київ : Знання України, 2020. 423 с.

13. Загрози економічній безпеці України: сутність, оцінювання та механізм запобігання [монографія] / С. В. Онищенко, О. А. Пугач. – Полтава: ПолтНТУ, 2015. – 337 с.

14. Управління фінансово-економічною безпекою : підручник / [В.О. Онищенко, Г.В. Козаченко, С.В. Онищенко, Т.М. Завора]; за заг. ред. В.О. Онищенка та Г.В. Козаченко. – Полтава : ПолтНТУ, 2018. – 530 с.

15. Іванюк Б.М. Формування економічної безпеки бізнесу в Україні : дисертація на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.03 / Б.М. Іванюк. – Полтава, 2021. – с.227

16. Економічна безпека суб'єктів підприємництва : підручник / З.С. Варналій, Т.Г. Васильців, О. І. Іляш та ін.; за ред. З.С. Варналія. Чернівці: Технодрук, 2020. 458с.

17. Козаченко Г.В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізми забезпечення: монографія / Г.В. Козаченко, В.П. Пономарьов, О.М. Ляшенко. – К.: Лібра, 2013. – 280 с.

18. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М.М. Єрмошенко. – К.: КНТЕУ, 2011. – 309 с.

19. Мартинюк В. Фінансова безпека: навч. посіб. / Мартинюк Володимир, Зволяк Ян, Баранецька Ольга. – Тернопіль: Вектор, 2016. – 264 с.

20. Харазішвілі Ю.М. Щодо методології комплексного оцінювання складників економічної безпеки держави/ А.І. Сухоруков, Ю.М. Харазішвілі // Стратегічні пріоритети. – 2013. - №3. – С.5-15.
21. Фінансова безпека: характеристика складників / О. Д. Ладюк / Ефективна економіка № 11 2016 / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5280>
22. Біла І.С., Насікан Н.І. Бізнес-середовище в Україні. Глобальні та національні економічні проблеми. Випуск 17. 2017. С.127-131
23. Мельник М. І. Формування бізнес-середовища України в умовах інституційних трансформацій: монографія / Мар'яна Іванівна Мельник. – Львів: ІРД НАН України, 2012. – 568 с.
24. Управління фінансовою безпекою економічних суб'єктів: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів економічних і юридичних спеціальностей усіх форм навчання / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України»; за аг. ред.. д-ра екон. наук, проф. С. М. Фролова; [С. М. Фролов, А. О. Бойко та ін.]. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2015. 332 с.
25. Харазішвілі Ю. М. Методологічні підходи до оцінки рівня економічної безпеки країни / Ю. М. Харазішвілі // Наука та наукознавство. – 2014. – № 4. – С. 44-58.
26. Економічна безпека бізнесу: навч. посіб. / [Г. О. Швиданенко, В. М. Кузьомко, Н. І. Норіцина та ін]; за заг. та наук. ред. Г. О Швиданенко. – К.: КНЕУ, 2011. – 511 с.
27. Власюк О.С. Теорія і практика безпеки в системі науки про економіку: наукова доповідь / О.С. Власюк; Нац. Ін-т проблем міжнар. Безпеки при Раді національної безпеки і оборони України. –К, 2012. – 35-37 с.
28. Горячова К. С. Фінансова безпека підприємства. Сутність та місце в системі економічної безпеки / К. С. Горячова // Економіст. – 2013. – №8. – с. 65-67.

29. Герасимчук З.В. Економіка безпека регіону: діагностика та механізм забезпечення: монографія. / З.В. Герасимчук, Н.С. Вавдіюк. – Луцьк: Надвір'я, 2016. – 244 с.

30. Іванюк Б. М. Об'єктно-суб'єктна характеристика змісту поняття «економічна безпека бізнесу» IV Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція з міжнародною участю «Економічна безпека: держава, регіон, підприємство» з 15 грудня 2017 р. до 25 січня 2018 р. – Полтава: ПолтНТУ, 2018. – С. 157-160.

31. Бердар М. Забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. – №124. – 2011. с. 73-76.

32. Буряк Г. Інститути розвитку відносин власності у класифікації бізнес-середовища. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2012. Випуск 105. Ч. II. с. 26-28.

33. Страшний С. Бізнес-середовище як об'єкт державного регулювання. Актуальні проблеми державного управління. 2010. Вип. 2. с. 61-64.

34. Ivaniuk B. The Impact of External Threats to the Economic Security of the Business / S. Onyshchenko, O. Maslii, B. Ivaniuk // Development and Strategic Management of Economic System: Collection of scientific articles. – Atlantis Press, Paris, France, 2019.

35. Світовий банк більше не публікуватиме рейтинг Doing Business [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2021/09/16/677899/>

36. Doing Business [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://russian.doingbusiness.org/rankings>.

37. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

38. Єдинак В.Ю. Забезпечення економічної безпеки країни в умовах глобалізації: Автореф. дис. ...канд.екон.наук / В.Ю. Єдинак. – Запоріжжя, 2014. – 26 с.

39. Концепція економічної безпеки України [В.М. Геєць, Б.Є. Кваснюк та ін.] ; кер. проекту В.М. Геєць. – К. : Логос, 2013. – 56 с.
40. Шкарлет С.М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект: монографія. Київ: Книжкове вид-во НАУ, 2012. – 436 с.
41. Шнипко О.С. Економічна безпека ієрархічних багаторівневих систем: регіональний аспект [Текст] / О.С. Шнипко. – К.: Генеза, 2016. – 288 с.
42. Іванова Н.С. Сучасні принципи забезпечення ефективної системи економічної безпеки підприємства / Н.С. Іванова. – К.: Центр учбової літератури, 2015. – С.57-61.
43. Тютюнник Ю. М., Дорогань-Писаренко Л. О., Тютюнник С. В. Фінансовий аналіз: навч. посіб. / Тютюнник Ю. М., Дорогань-Писаренко Л. О., Тютюнник С. В. – Полтава: ПДАА, 2016. – 430 с.
44. Мойсеєнко І. П. Управління фінансово-економічною безпекою підприємства: навч. посіб. / І. П. Мойсеєнко, О. М. Марченко. – Львів, 2011. – 380 с.
45. Доценко І.О. Формування системи оцінювання рівня економічної безпеки підприємства з урахуванням впливу підприємницьких ризиків / І.О. Доценко // Вісник ОУН ім. І.І. Мечникова, 2013. – Т.18., Вип. 1. – С.69-78
46. Івченко Є.А. Трансформації системи економічної безпеки підприємства: монографія / Є.А. Івченко. – Сєвєродонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2018. – 138 с.
47. Білик Р.Р. Детермінанти регіонального розвитку у вимірі економічної безпеки України: монографія / Р.Р. Білик. – Львів: НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України», 2016. – 352 с.
48. Бабець І.Г. Стратегія економічної безпеки інтеррегіонального співробітництва України в умовах євроінтеграції: дисер. д-ра екон. наук: 21.04.01. – К.: Нац. ін-т стратег. дослідж. – 2013. – 403 с.

49. Захаров О.І., Пригунов П.Я. Організація та управління економічною безпекою суб'єктів господарської діяльності: навч. посіб. / О.І. Захаров, П.Я. Пригунов. – К.: Знання України, 2015. – 257 с.
50. Васильців Т. Г. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: монографія / Васильців Т. Г., Волошин В. І., Бойкевич О. Р., Каркавчук В. В., [за ред. Т. Г. Васильціва]. – Львів: Ліга-Прес, 2012. – 388 с.
51. Довбня С.Б. Діагностика рівня економічної безпеки підприємства / С.Б. Довбня, Н.Ю. Гічова // Фінанси підприємств. – 2018. - №4. – С. 88-97
52. Оксенюк Т. М. Фактори підвищення прибутковості підприємства: еволюційний аспект / Т. М. Оксенюк // Науковий вісник Херсонського державного університету. Випуск 13. Частина 3. – 2015. 115-118 с.
53. Методичні вказівки для виконання курсової роботи з навчальної дисципліни «Фінансовий аналіз» для студентів напряму підготовки 6.030508 «Фінанси і кредит» денної форми навчання. – Полтава: ПолтНТУ, 2021 – 52 с.
54. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економічно-правовий аспект: навч. посіб. / М. І. Камлик. – К.: Атіка, 2015. – 432 с.
55. Гайбура Ю. А. Управління прибутковістю підприємства та шляхи її підвищення / Ю. А. Гайбура // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». Випуск 14. Частина 2. – 2015. – С. 127-130.
56. Київська школа економіки. Політико-економічні дослідження. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kse.ua/ua/doslidzhennya/#policyResearch>
57. Базилюк Я. Б. Організаційні механізми зниження загроз економічній безпеці у зв'язку із запровадженням заходів щодо запобігання поширенню на території України захворювань на COVID-19 / Я.Б. Базилюк, Т.Ю. Гейко. – К.: НІСД, 2020. – 5 с.

58. Коронавірус VS бізнес: половина підприємців протримається на карантині не більше місяця [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/04/2/658857>
59. Щомісячний макроекономічний та монетарний огляд, травень 2022 року // Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MM_2022-05.pdf?v=4
60. Україна у 2020-2021 роках: наслідки пандемії. Консенсус-прогноз. № 51, квітень 2020. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.me.gov.ua
61. Опендатабот [Електронний ресурс]. – режим доступу: <https://opendatabot.ua/analytics/raiders-2021-3>
62. Економічні злочини у період кризи. Всесвітній огляд динаміки економічної злочинності, листопад 2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pwc.com/uk_UA/ua/economiccrimesurvey/assets/GECS_Ukraine_report_v13_ukr.pdf.
63. Загрози економічній безпеці України: сутність, оцінювання та механізм запобігання [монографія] / С. В. Онищенко, О. А. Пугач. – Полтава: ПолтНТУ, 2015. – 337 с.
64. Інфраструктура підтримки підприємництва // Аналітичний Центр Академія 2021 р. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.academia.org.ua/?p=27>.
65. Захаркіна Л.С., Грибініченко Р.А. Моделювання впливу макроекономічних факторів на фінансову стабільність України. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2019. № 6(23). С. 624-629. URL: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/23_2019/94.pdf. А
66. Комплексний пакет загальнодержавних антикризових заходів подолання наслідків пандемії та створення передумов до сталого соціально-економічного зростання / за заг. ред. Кизима М.О. – Харків: Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України, 2020. – 65 с.

67. Україна після коронакризи – шлях одужання : наук. доп. / [Я.А. Жаліло (кер. авт. кол.), Я.Б. Базилюк, С.В. Ковалівська, О.О. Коломієць та ін.]; Національний інститут стратегічних досліджень. – Київ: НІСД, 2020. – 304 с.
68. Могиліна Л. А. Управління фінансовою безпекою підприємств в умовах економічної нестабільності: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / Л. А. Могиліна. – Суми, 2016. – 24 с.
69. Портнова Г. О. Фінансова безпека підприємств: сучасні погляди щодо сутності та оцінки / Г. О. Портнова, В. М. Антоненко // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2012. – № 1. – С. 345–355.
70. Турило А. М. Удосконалення класифікації та визначення економічної безпеки підприємства / А. М. Турило, С. В. Капітула // Економіка: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць. – Дніпропетровськ, 2017. – Вип. 222, Т.3. – С. 671–680.
71. Transparency International. Індекс сприйняття корупції за 2021 рік. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.transparency.org/>.
72. Малик О. В. Показники оцінки фінансової безпеки підприємств: критерії та детермінантні характеристики / О. В. Малик // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки: науковий журнал. – 2014. – № 5. – Т. 1. – С. 263–268.
73. Кириченко О. А. Вдосконалення управління фінансовою безпекою підприємств в умовах фінансової кризи / О. А. Кириченко, І. В. Кудря // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 10. – С. 22–26.
74. Картузов Є. П. Визначення фінансової безпеки підприємства: поняття, зміст, значення і функціональні аспекти / Є. П. Картузов // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 8 (134). – С. 172-181.
75. Сусіденко О. В. Концепція системи фінансової безпеки машинобудівного підприємства / О. В. Сусіденко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2015. – № 1. – С. 36-39.

76. Ареф'єв В. О. Концептуальні підходи щодо управління фінансовою безпекою підприємства на стратегічному і тактичному рівнях / В. О. Ареф'єв // Бізнес-інформ. – 2011. – № 12. – С. 74-76.

77. Маргасова В.Г. Безпекова політика окремих країн світу в умовах глобалізації та її значення для економіки України. Чернігівський науковий часопис. 2019. Вип 1.С.35-43.

78. Мелень О. В. Актуальні питання прибутковості підприємства та шляхи її збільшення / О. В. Мелень, Ю. Ю. Холондач // Вісник Нац. техн. ун-ту «ХПІ»: зб. наук. пр. Темат. вип.: Технічний прогрес і ефективність виробництва. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2015. - № 25 (1134). – С. 123 – 126

79. Михаліцька Н.Я. Теоретичні засади фінансової безпеки підприємства / Н.Я. Михаліцька // Науковий вісник Львівського ДУВС : зб. наук. праць. – Сер.: Економічна. – Львів : Вид-во ЛДУВС. – 2013. – Вип. 1. – С. 268-275.

80. Данілова Е.І. Концепція системного підходу до управління економічної безпекою підприємства: монографія / Е.І. Данілова. – Вінниця: Європейська наукова платформа, 2020. – 342 с.

81. Кучабська О., Галушак О. Я. Значимість управління рентабельністю на підприємстві. Природні та гуманітарні науки. Актуальні питання: матеріали VI Всеукраїнської студентської науково-технічної конференції. 2013. С. 341-342

82. Петрик В. І. управління рентабельність підприємства та напрями його удосконалення. Вінницький національний технічний університет. 2017. - 90 с.

83. Біломістна І. І. Механізм забезпечення фінансової безпеки промислових підприємств / І. І. Біломістна, В. Є. Хоречко. – Інноваційна економіка. – 2012 – С. 305–307.

84. Вівчар О. І. Прагматизм прискорення бізнесу при моніторингу його економічної безпеки в контексті трансформаційних змін / О. І. Вівчар // Сталий розвиток економіки. – 2015. – №1(23). – С. 197–199.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Таблиця А.1

Підходи до визначення поняття «фінансова безпека»

та «фінансова безпека бізнесу»

Автор	Визначення
Барановський О.І. [11]	Фінансова безпека – це: – ступінь захищеності фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин; – рівень забезпеченості громадянина, домашнього господарства, верств населення, підприємства, організації, установи, регіону, галузі, сектора економіки, ринку, держави, суспільства, міждержавних утворень, світового співтовариства фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб і виконання існуючих зобов'язань; – стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, розрахункової, інвестиційної, митно-тарифної та фондової систем, а також системи ціноутворення, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх та зовнішніх негативних впливів, здатністю відвернути зовнішню фінансову експансію, забезпечити фінансову стійкість (стабільність), ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання; – якість фінансових інструментів і послуг, що запобігає негативному впливу можливих прорахунків і прямих зловживань на фінансовий стан наявних та потенційних клієнтів, а також гарантує (у разі потреби) повернення вкладених коштів.
Ревенчук Н.І.	Фінансова безпека підприємства – це захист від можливих фінансових втрат і попередження банкрутства підприємства, досягнення найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів.
Горячова К. С. [28]	Фінансова безпека підприємства – такий його фінансовий стан, котрий характеризується збалансованістю і якістю фінансових інструментів, технологій і послуг, стійкістю до загроз, здатністю фінансової системи підприємства забезпечувати реалізацію власних фінансових інтересів, місії і завдань достатніми обсягами фінансових ресурсів, а також забезпечувати ефективний і сталий розвиток цієї фінансової системи.
Папехін Р. С.	Фінансова безпека – визначає граничний стан фінансової стійкості, в якому повинно знаходитися підприємство для реалізації своєї стратегії, і який характеризується спроможністю підприємства протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам.
Єпіфанов А. О.	Фінансова безпека – це стан підприємства, що: 1) дозволяє забезпечити стабільність, платоспроможність і ліквідність у довгостроковому періоді; 2) забезпечує достатню фінансову незалежність; задовольняє потреби підприємства у фінансових ресурсах для стійкого розширеного відтворення; 3) здатен протистояти існуючим і виникаючим небезпекам, що прагнуть завдати фінансової шкоди підприємству або змінити всупереч бажанню структуру власного капіталу, або примусово ліквідувати підприємство; 4) забезпечує достатню гнучкість при прийнятті фінансових рішень, захищає фінансові інтереси власників підприємства.

Продовження табл. 1.1.

Кириченко О.А., Лаптев С.М., Пригунов П.Я., Захаров О.І.	Фінансова безпека – це стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів підприємства, виражений у найкращих значеннях фінансових показників прибутковості і рентабельності бізнесу, якості управління, використання основних і оборотних засобів підприємства, структури його капіталу, норми дивідендних виплат по цінних паперах підприємства, а також курсової вартості його цінних паперів як синтетичного індикатора поточного фінансово-господарського стану підприємства і перспектив його технологічного і фінансового розвитку.
Нікіфоров П. О. Куперівська С. С.	Фінансово-безпечна компанія та, яка виважено і оптимально підходить до використання і управління своїми фінансовими ресурсами, здійснює чіткий їх контроль, оперативно реагує на будь-які загрози, внутрішні чи зовнішні, з метою їх мінімізації або уникнення без шкоди для загальної діяльності.

ДОДАТОК Б

Таблиця Б.1

Кількість юридичних осіб за організаційно-правовими формами
господарювання 2021 року

	Усього
Усього юридичних осіб	1395448
у тому числі	
фермерське господарство	47803
приватне підприємство	200160
державне підприємство	3713
казенне підприємство	32
комунальне підприємство	14174
дочірнє підприємство	11554
іноземне підприємство	627
підприємство громадського об'єднання (релігійної організації, профспілки)	3331
підприємство споживчої кооперації	1165
акціонерні товариства	13748
з них	
публічне акціонерне товариство	1280
приватне акціонерне товариство	5370
товариство з обмеженою відповідальністю	707403
товариство з додатковою відповідальністю	1511
повне товариство	1306
командитне товариство	371
кооперативи	28596
з них	
виробничий	2195
обслуговуючий	20046
споживчий	776
сільськогосподарський виробничий	1000
сільськогосподарський обслуговуючий	1279
органи державної влади, організації (установи, заклади)	95858

Джерело: Державна служба статистики України [37]

ДОДАТОК В

Таблиця В.1

Динаміка найбільш збиткових галузей бізнесу у 2018-2021 рр.

Індустрія	2018 рік	2019 рік	2020 рік	2021 рік
сільське, лісове та рибне господарство	13,8	13,7	16,9	17,3
промисловість	28,2	27,2	27,9	30,3
будівництво	28,5	27,2	26,2	29,1
оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	24,8	22,8	22,9	25,6
транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	28,5	25,9	26,2	28,3
тимчасове розміщування й організація харчування	30,5	28,6	29,1	40,9
інформація та телекомунікації	31,6	29,6	28,5	28,9
фінансова та страхова діяльність	36,2	35,5	32,5	32,7
операції з нерухомим майном	38,4	36,4	33,7	39,2
професійна, наукова та технічна діяльність	31,6	30	30,3	31,5
діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	31,6	29,7	29,4	34
освіта	34,1	30	31,1	33,6
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	34,5	30,6	28,9	23,9
мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	38,9	36,5	34,6	46,6
надання інших видів послуг	31,8	28,3	27,3	32,9
Усього	27,2	25,7	26	28,6

Джерело: Державна служба статистики України [37]

ДОДАТОК Г

Таблиця Г.1

Міжнародні компаративні індекси системи оцінки бізнес середовища

№ з/п	Назва системи оцінки	Організація, що здійснює оцінювання	Мета дослідження	Індикатори, що використовуються, методика розрахунку
1	Індекс легкості ведення бізнесу (<u>Doing Business, DB</u>)	Світовий Банк (<u>World Bank</u>)	Порівняння простоти підприємницької діяльності між країнами світу, дослідження впливу регуляції бізнесу державою на економічне зростання	Загальний індекс базується на десяти внутрішніх індикаторах: реєстрація підприємств, отримання дозволів на будівництво, підключення до електромереж, реєстрація власності, доступ до кредитів, захист прав інвесторів, оподаткування, міжнародна торгівля, забезпечення виконання контрактів, ліквідація підприємств. Індекс не враховує загальні умови – інфраструктура, інфляція та злочинність.
2	Індекс глобальної конкурентоспроможності (<u>The Global Competitiveness Index, GCI</u>)	Всесвітній економічний форум (<u>World Economic Forum</u>)	Вимірювання конкурентоспроможності національних економік як здатності країни забезпечувати стабільні середньострокові темпи економічного зростання	98 індикаторів, які згруповано в 12 узагальнюючих показників – драйверів продуктивності, які визначають рівень конкурентоспроможності країни. Третина індикаторів – статистичні дані, решта – експертні оцінки.
3	Індекс економічної свободи (<u>Index of Economic Freedom, IEF</u>)	<u>The Heritage Foundation, The Wall Street Journal</u>	Дослідження економічних процесів щодо відсутності урядового втручання або перешкоджання виробництву, розподілу і споживання товарів і послуг, за винятком не обхідної громадянам захисту і підтримки свободи	12 показників у 4 групах: верховенство права (захист права власності, ефективність судової системи та урядова сумлінність), обмеження уряду (податковий тягар, витрати держави, фінансовий стан), ефективність регулювання (монетарна свобода, свобода підприємництва та ринку праці) та відкритість ринків (свобода інвестування та торгівлі, фінансова свобода). За кожним показником оцінка від 0 до 100 балів. Індекс – середня арифметична.
4	Всесвітні індикатори державного управління (<u>The Worldwide Governance Indicators, WGI</u>)	Світовий Банк (<u>World Bank</u>)	Вимірювання досягнень країн світу в якості і ефективності державного управління	6 ключових індикаторів на основі більш ніж 400 показників (статистичних та експертних оцінок): врахування думки населення та підзвітність державних органів, політична стабільність і відсутність насильства, ефективність роботи уряду, якість законодавства, верховенство закону, стримування корупції.
5	Міжнародний індекс захисту прав власності (<u>The International Property Right Index, IPRI</u>)	Міжнародний Альянс прав власності (<u>The Property Rights Alliance</u>)	Вивчення стану та ефективності захисту прав приватної власності (фізичної та інтелектуальної).	Показники міжнародних організацій об'єднані в три основні категорії: правове і політичне середовище, права на фізичну власність, права на інтелектуальну власність. Оцінка від 1 до 10.
6	Індекс сприйняття корупції (<u>The Corruption Perceptions Index, CPI</u>)	Міжнародна неурядова організація <u>Transparency International</u>	Вимірюється загальний ступінь поширеності корупції (частотність і/або обсяг хабарів) в державному і економічному секторах.	Експертні оцінки за результатами глобального опитування підприємств, аналітиків по оцінці комерційних ризиків, а також фахівців з різних міжнародних організацій. Індекс ранжує країни і території за шкалою від 0 (найвищий рівень корупції) до 100 (найнижчий рівень корупції).
7	Індекс стійкості суспільства (<u>Sustainable Society Index, SSI</u>)	Фонд сталого суспільства (<u>Sustainable Society Foundation</u>)	Вимірювання досягнень країн світу з точки зору стійкості суспільного розвитку.	Індекс вимірює досягнення країни за шкалою від 0 (найменший ступінь стійкості) до 10 (найвищий ступінь стійкості) на основі 24 показників в трьох базових категоріях: економічний, соціальний та екологічний розвиток.

Джерело: систематизовано та складено автором

ДОДАТОК Д

Таблиця Д.1

Порівняльна характеристика авторських підходів до аналізу та оцінювання економічної безпеки бізнесу

№	Автор	Переваги	Недоліки
Підхід на основі аналізу фінансового стану бізнесу			
1	Іванова Н.В.	<ul style="list-style-type: none"> - доступність даних; - результат визначається на основі комплексного показника; - чітка градація станів (шкала); - можливість застосовувати для різних сфер бізнесу та порівнювати 	<ul style="list-style-type: none"> - аналізує лише фінансову складову економічної безпеки; - великий обсяг розрахунків
Прибутково-інвестиційний підхід			
2	Козаченко Г.В., Ляшенко О.М.	<ul style="list-style-type: none"> - визначені окремо рівні безпеки для підприємств монополістів; - можливість застосування для малих бізнесових структур; - не складний порядок розрахунків 	<ul style="list-style-type: none"> - не для усіх розрахунків легко знайти чіткі об'єктивні дані; - підхід заснований на отриманні чистого економічного ефекту
3	Шутяк Ю.В.	<ul style="list-style-type: none"> - простота розрахунків; - можливість порівняння різних сфер бізнесу 	<ul style="list-style-type: none"> - аналіз економічної безпеки лише з точки зору відтворення
Тримірний підхід			
4	Довбня С.Б., Гічова Н.Ю.	<ul style="list-style-type: none"> - виділення головних форм економічної безпеки, таких як поточної, тактичної та стратегічної; - охоплює різні сторони діяльності; - чітко характеризує показники у межах запропонованих складових 	<ul style="list-style-type: none"> - значний обсяг розрахунків; - суб'єктивний підхід до визначення коефіцієнтів значимості показників; - складність у визначенні перспективних індикаторів економічної безпеки бізнесу
Ресурсно-функціональний підхід			
5	Мельник Л.Г., Карінцева О.І. та Ілляшенко С.І.	<ul style="list-style-type: none"> - зрозумілість даних; - вільний розрахунок деяких складових; чітке виділення станів економічної безпеки; розширена оцінка економічної безпеки 	<ul style="list-style-type: none"> - індивідуальна оцінка окремих складових економічної безпеки; - складність розрахунків окремих складових; - велика кількість розрахунків
6	Кравчук О.Я., Кравчук П.Я.	<ul style="list-style-type: none"> - доступність даних; - простота визначення; - пропонується перелік показників у межах функціональних складових економічної безпеки; - володіє різноманітними сторони діяльності бізнесу 	<ul style="list-style-type: none"> - відсутня чіткий рейтинг градації стану економічної безпеки бізнесу; - надає можливість порівнювати стан економічної безпеки бізнесу лише ідентичного виду діяльності
Індикаторно-індексний підхід			
7	Ковальов Д., Сухорукова Т.	<ul style="list-style-type: none"> - охоплює різні сторони діяльності бізнесу та фактори, що впливають на економічну безпеку 	<ul style="list-style-type: none"> - значні розміри розрахунків; - складність визначення рівня індикатора для порівняння з нормативними значеннями

Джерело: систематизовано та складено автором

ДОДАТОК Е

Рис. Е. 1. Зміна реального ВВП України за 2010-2021 роки

Джерело: Державна служба статистики України [37]

Рис. Е. 2. Динаміка відкриття нових компаній та ФОП-ів за 2010-2021 роки

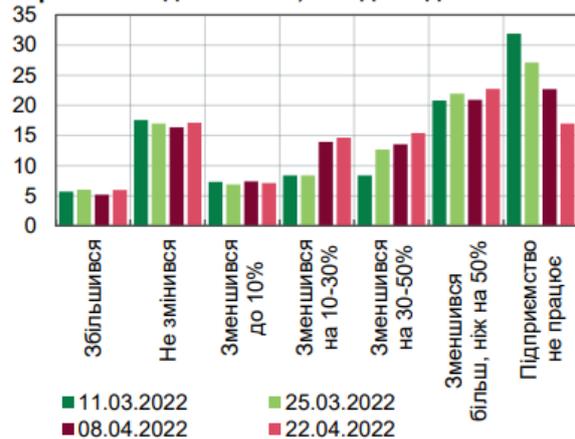
Джерело: Державна служба статистики України [37]

ДОДАТОК Ж

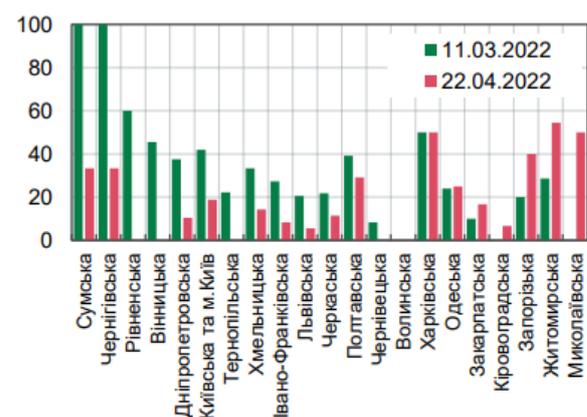
Рис. Ж. 1. Динаміка рівня безробіття населення віком 15-17 років
Джерело: Державна служба статистики України [37]

Зміна рівня завантаженості потужностей порівняно із довоєнним, % відповідей

Джерело: оперативне опитування НБУ.

Частка підприємств, які не працюють, за областями*, % відповідей

* Без Донецької, Луганської та Херсонської областей. "0" означає, що усі опитані підприємства в області працюють.
Джерело: оперативне опитування НБУ.

Рис. Ж. 2. Зміна ділової активності підприємств України внаслідок війни
Джерело: НБУ [59]

ДОДАТОК 3

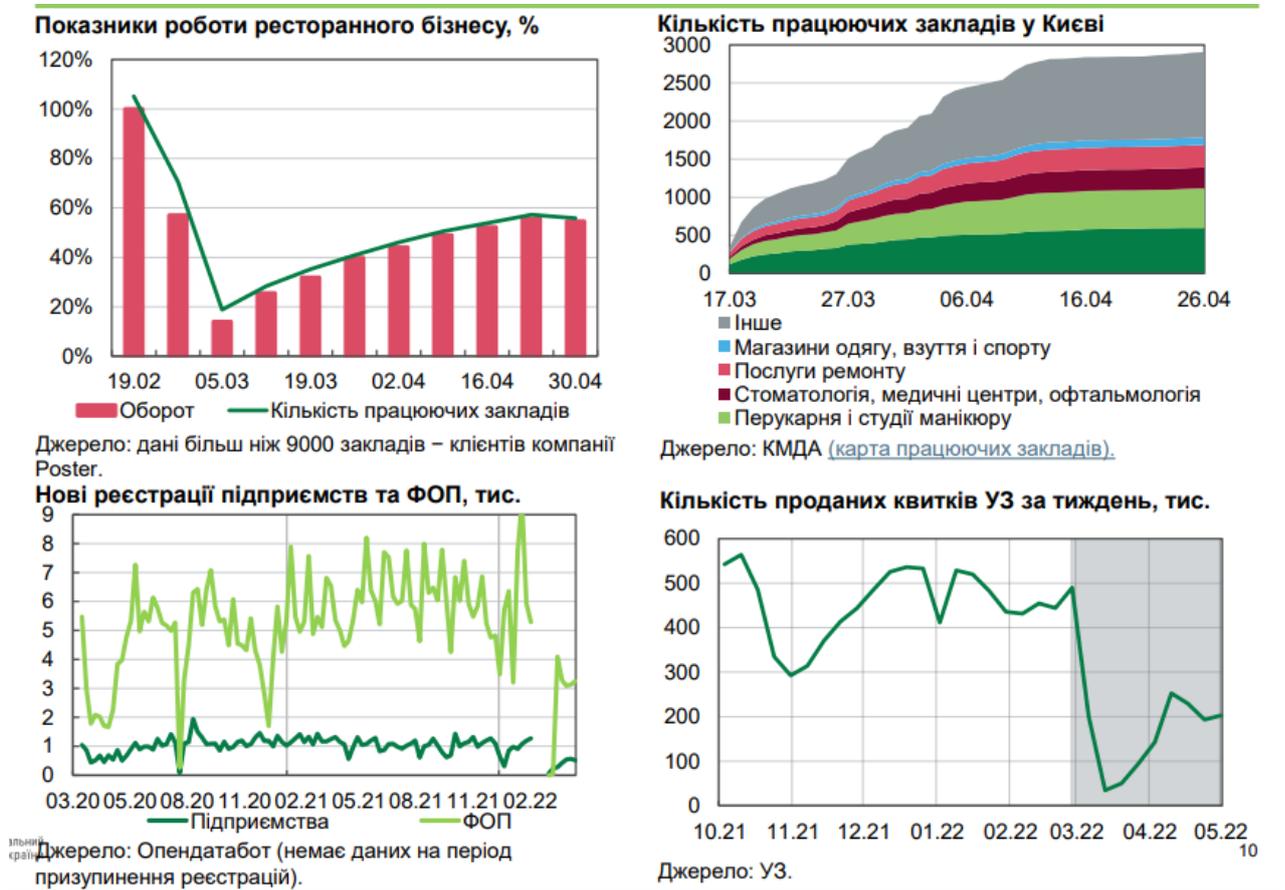

Рис. 3. 1. Діяльність бізнесу України в умовах війни

Джерело: НБУ [59]

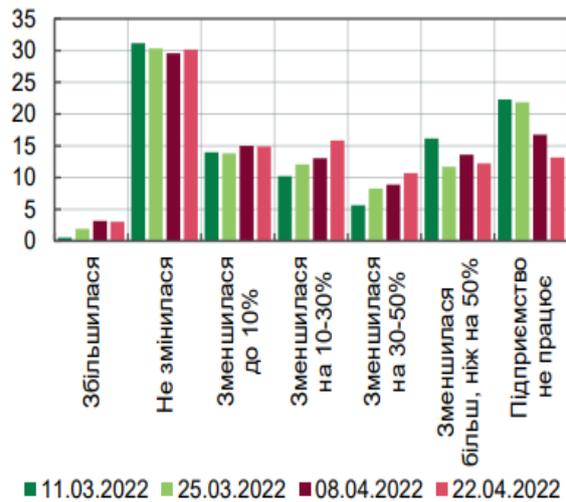

Рис. 3. 2. Показники роботи МСБ України в умовах війни

Джерело: НБУ [59]

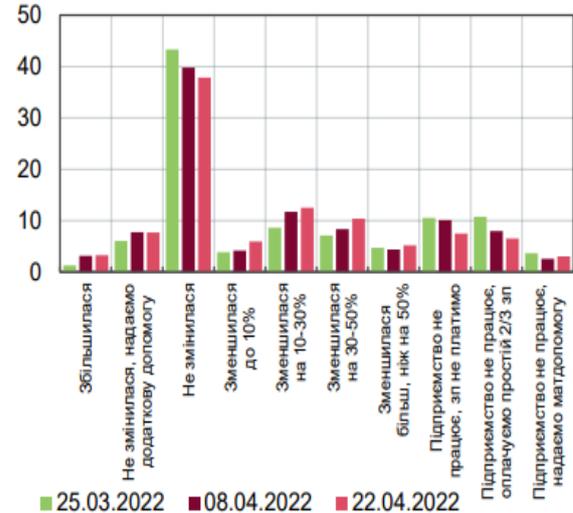
ДОДАТОК К

Зміни кількості працюючого персоналу, % відповідей

Джерело: оперативне опитування НБУ.

Зміни оплати праці, % відповідей

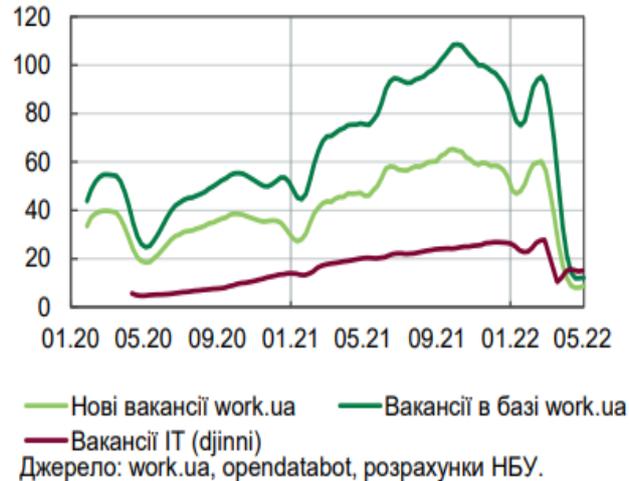

Джерело: НБУ.

Рис. К. 1. Зміни на ринку праці України в умовах війни

Джерело: НБУ [59]

Попит на робочу силу: кількість вакансій, тис. (чотиритижнева плинна)

Джерело: work.ua, opendatabot, розрахунки НБУ.

Пропозиція робочої сили, чотиритижнева плинна

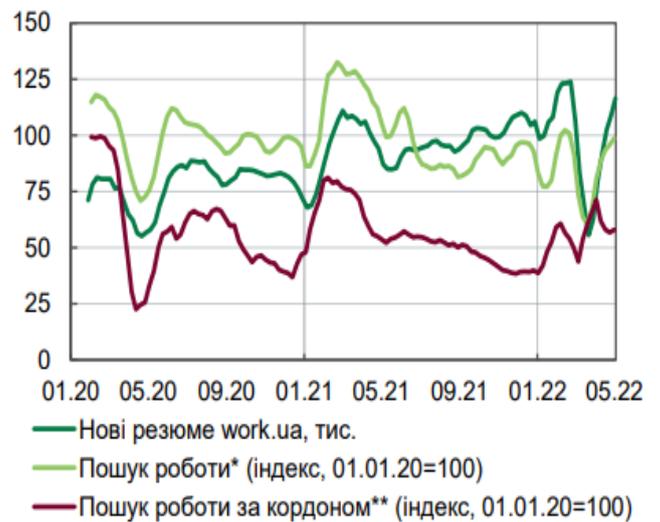

Рис. К. 2. Динаміка попиту і пропозиції на робочу силу в умовах війни

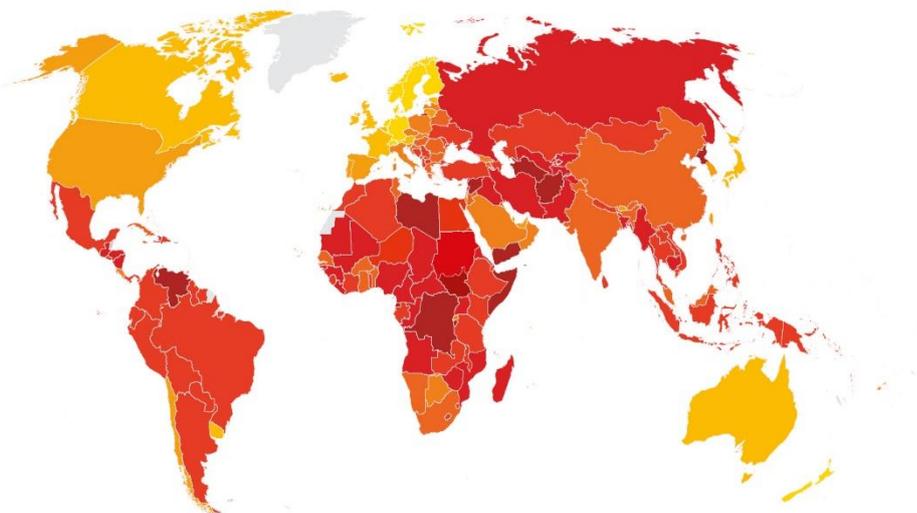
Джерело: НБУ [59]

ДОДАТОК Л

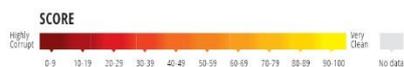

CORRUPTION PERCEPTIONS INDEX 2021

The perceived levels of public sector corruption in 180 countries/territories around the world.

SCORE	COUNTRY/TERRITORY	SCORE	COUNTRY/TERRITORY	SCORE	COUNTRY/TERRITORY	SCORE	COUNTRY/TERRITORY
88	Denmark	67	Chile	53	Cyprus	42	Burkina Faso
88	Finland	67	United States of America	53	Rwanda	42	Bulgaria
88	New Zealand	65	Barbados	53	Saudi Arabia	41	Timor-Leste
85	Norway	64	Bahamas	52	Oman	41	Belarus
85	Singapore	63	Qatar	52	Slovakia	41	Trinidad and Tobago
85	Sweden	62	Korea, South	49	Armenia	40	India
84	Switzerland	62	Portugal	49	Greece	40	Maldives
82	Netherlands	61	Lithuania	49	Jordan	39	Kosovo
81	Luxembourg	61	Spain	49	Namibia	39	Colombia
80	Germany	59	Israel	48	Malaysia	39	Ethiopia
78	United Kingdom	59	Latvia	47	Croatia	39	Guyana
76	Hong Kong	59	Saint Vincent and the Grenadines	46	Cuba	39	Morocco
74	Canada	58	Cabo Verde	45	China	39	North Macedonia
74	Iceland	58	Costa Rica	45	Romania	39	Suriname
74	Ireland	57	Slovenia	45	Sao Tome and Principe	39	Tanzania
74	Estonia	56	Italy	44	Jamaica	39	Vietnam
74	Austria	56	Poland	44	South Africa	38	Argentina
73	Australia	56	Saint Lucia	44	Tunisia	38	Brazil
73	Belgium	55	Botswana	44	Ghana	38	Indonesia
73	Japan	55	Dominica	43	Hungary	38	Lesotho
73	Uruguay	55	Fiji	43	Kuwait	38	Serbia
71	France	55	Georgia	43	Senegal	38	Turkey
70	Seychelles	54	Czechia	43	Solomon Islands	37	Gambia
69	United Arab Emirates	54	Malta	42	Bahrain	37	Kazakhstan
68	Bhutan	53	Grenada	42	Benin	36	Sri Lanka
68	Taiwan					36	Cote d'Ivoire
						36	Ecuador
						36	Moldova
						36	Panama
						36	Peru
						35	Albania
						35	Bosnia and Herzegovina
						35	Malawi
						35	Mongolia
						35	Thailand
						34	El Salvador
						34	Sierra Leone
						33	Egypt
						33	Nepal
						33	Philippines
						33	Zambia
						33	Algeria
						32	Eswatini
						32	Ukraine
						31	Gabon
						31	Mexico
						31	Niger
						31	Papua New Guinea
						30	Azerbaijan
						30	Bolivia
						30	Djibouti
						30	Dominican Republic
						30	Laos
						30	Paraguay
						30	Togo
						30	Kenya
						29	Angola
						29	Liberia
						29	Mali
						29	Russia
						28	Mauritania
						28	Myanmar
						28	Pakistan
						28	Uzbekistan
						27	Cameroon
						27	Kyrgyzstan
						27	Uganda
						26	Bangladesh
						26	Madagascar
						26	Mozambique
						25	Guatemala
						25	Guinea
						25	Iran
						25	Tajikistan
						24	Lebanon
						24	Nigeria
						24	Central African Republic
						23	Cambodia
						23	Honduras
						23	Iraq
						23	Zimbabwe
						22	Eritrea
						21	Congo
						21	Guinea Bissau
						20	Chad
						20	Comoros
						20	Haiti
						20	Nicaragua
						20	Sudan
						19	Burundi
						19	Democratic Republic of the Congo
						19	Turkmenistan
						17	Equatorial Guinea
						17	Libya
						16	Afghanistan
						16	Korea, North
						16	Yemen
						14	Venezuela
						13	Somalia
						13	Syria
						11	South Sudan

#cpi2021

www.transparency.org/cpi

This work from Transparency International (2021) is licensed under CC BY-ND 4.0

Рис. Л. 1 Індекс сприйняття корупції у 2021 році

Джерело: Transparency International [71]